

D. Erasmi Roterodami Dilutio eorum qu[a]e Iodocus Clithoueus scripsit aduersus Declamationem suasoriam matrimonij. : Epistola eiusdem de delectu ciborum, / cum scholiis per ipsum autorem recens additis. ; In elenchum Alberti Pij breuissima scholia / per eundem Ersamum Roterodamum.

<https://hdl.handle.net/1874/425044>

D. ERASMI

ROTERODAMI DILVTIO EORUM
que Iodocus Clithoueus scripsit ad-
uersus Declamationem suasoriam matri-
monij.

EPISTOLA EIVSDEM DE
delectu ciborum, cum scholijs per ipsum
autorem recens additis.

IN ELENCHVM ALBER-
TI Pij breuissima scholia per eundem
ERASMV M ROTERODAMVM

DE ERASMI

...
...
...

...
...
...

...
...
...

DILVTIO EORVM

QVAE IODOCVS CLITHOVEVS
scripsit aduersus declamationem DES.

ERASMI ROTERODAMI

suasoriam matrimonij.

ERLEGI tandem
quæ Iodocus Cli-
thoueus, secundo
propugnaculi sui li-
bro scripsit aduer-
sus Declamationē
meam de laude ma-
trimonij: sed dū ad

confictum thema serio pugnat scriptura-
rum testimonijs, ac patrum ecclesiæ q̄ de-
cretis, mihi penè risum excussit: nō aliter
quàm si uiderem militem ueteranum to-
ta panoplia instructū, omni conatu cum
umbris pugnantem, ac sciomachia ludii-
crum spectatoribus exhibentem. Placuit
tamē animus singulari, sicuti uidetur, ca-
stitatis amore flagrans: nam mihi persua-
sum habeo, nihil horū ab illo fingi, quem
arbitror esse uirum bonum, minime q̄ fu-

catū; atq; hoc nomine mihi fuit olim cha-
 rus, quem quidem in illum affectum non
 dum posui. Sed πολὺτεχνος ille satanas
 nouit etiam simplicibus ingenijs lenoci-
 nio pietatis imponere. Alioqui si memi-
 nisset quanta synceritas deceat Christia-
 num sacerdotem, quanta circumspectio
 Theologum, idq; Parisiensem, quāta mo-
 deratio reprehensorem, quanta pietas ec-
 clesię propugnatorem, neq; quicquam
 intentasset falso, neq; quicquā atrocibus
 uerbis ultra modum exaggerasset. Hoc
 exemplum & utilius fuerat isti multo o-
 mnium celeberrimę academię, & nomi-
 ni theologico honorificētius. Nō tamen
 in pręsentia paro iustam apologiam, ne-
 quum iuuenis ineptierim hoc argumen-
 tum tractando, nunc magis ineptiam se-
 nex, serio tuendo, quod ludicrū est. Tan-
 tum annotabo quędam in quibus prę-
 sumptam de illo modestiam syncerita-
 temq; desiderare cogor. Primum nō uult
 mihi prodesse in hac causa, quod in Apo-
 logia quadam aduersus Ioannem Aten-
 sem adfero, quod hoc argumentum iuue-
 nis scripseram, nō mihi, sed clarissimo uir-
 ro

ro Guilhelmo Montioio, quem id tēpo-
 ris in præceptis rhetoricis institueram, ut
 in hoc themate uelut ob oculos ponerē
 adolescenti, quæ in artis prælectione tra-
 dideram, Quū, inquit, quod iuuenis scri-
 pseras ederes senex sacris literis instru-
 ctior, oportuit præferre uirginitatem cō-
 iugio. Nō eram mi Iodoce tam rudis scri-
 pturarum, ut nescirem uirginitatē spon-
 te pietatis amore susceptā esse præferen-
 dam matrimonio; uerum hoc ibi nō age-
 batur. Quod si uoluissē hoc thema ad
 scripturarum oracula, theologicasq; ra-
 tiones emendare, sponsia non calamo
 fuisset opus.

Infirmorū offendiculo mihi uisus sum
 satis occurrisse, quum præfatione testa-
 rer argumentum esse declamatorium, ad
 parandam dicendi facultatem paratum,
 non ad dogmata religionis Christianæ.

Obijcit exemplum Aenæ Syluij, qui
 libellum de Euryali & Lucretiæ amoribus,
 quē iuuenis scripserat, senex ac pon-
 tifex iubet reiici. At ego nondū sum Ro-
 manus pontifex, nec scripsi quemadmo-
 dum ille prurientes fabulas, quo pacto

contra coniugij fidem uxor imposuerit marito, & adultero potita sit: sed finxi de clamatorem, qui iuueni à quo pendebat optimæ gentis propagatio suadeat cōiugium castum, ac uirginitati proximum. Quod si clamassem ad exemplū Aenæ, rejcite Erasmi iuuenē, recipite senem, quid aliud q̄ professus fuisset id quod erat falsissimum, me docuisse matrimonium simpliciter esse præferendum uirginitati. An nō satis à me damnatum est hoc quicquid est scripti, quum nō semel testatus sim esse declamationem, & ad exercitationem dictionis, nō ad morum fideiue regulam pertinere.

Homerus nō correxit suam Batrachomyomachiam, sed supposuit Iliadē. Nec Virgilius correxit Culicem, sed addidit poëma bucolicum. Quid porro egissem, si in hoc argumento correxissem aliquot sententias? Nunc plus feci, qui toti orationi detraxi fidem. In concertationibus scholasticis etiamsi quid dicit repugnās catholice ueritati, satis est dicere. Nūc loquor ut philosophus: & mihi nihil pderit uociferati, Loquor ut rhetor, nec for-

mo mores, sed instruo linguam. Quis risum tenuisset, si quis olim ad gnomones theologicos excussisset epistolas ac declamationes Caroli Viruli: Iam fingat me declamatiunculam illam ad rigorem theologiae uoluisse corrigere, quis non reclamasset, inepte quid facis? τί χύραυ ποικίλας; Addidisset Epictetus, sine ollam esse ollam. At Clithoueus ne titulum quidem mihi uult ulli esse praesidio, quod appellam Declamationem, aliquanto tamen cordatior eo theologo, qui credebatur Declamationem idem latinis sonare, quod concionem sacrae, atque ex hoc errore publicitus frequentissima schola dictis atrocibus proscidit nomen meum. Errorem hominis postea domestico cum illo colloquio deprehendi. Adeo nobis periculosum est quosdam non didicisse latine. Fatetur Clithoueus Declamationem uersari in ficto themate, sed potissimum in causis forensibus, in quibus utraque pars probabiliter differitur. Id ut nobis persuadeat, profert aliquot argumenta ex Declamationibus Quintilianii. Mox appellat me, num hoc sit fictum argumentum,

& coram prætoriali agendum tribunal,
 sit ne cœlibatus coniugio præferendus,
 aut è diuerso. Principio quis hoc docuit
 Iodocum, Declamationem potissimū tra-
 ctare causas forenses, quæ apud præto-
 rem aguntur: quum Seneca, quem legit
 opinor, tot Declamationes recenseat sua-
 sorias: Sed donemus Declamationes in
 forensibus causis potissimum uersari, sta-
 tim ne consequens est, suasorij, aut lauda-
 torij generis nō esse Declamationes: Et
 quo nomine cēsebimus, si quis sese exer-
 ceat in genere encomiastico, laudans uel
 hominem, uel urbem, uel gentē: Ad hæc,
 si quis tractet materiam *ἠδολογία*, ueluti
 si laudet Busyridē ut fecit Isocrates: aut
 Phalaridē, ut Lucianus: aut febrim quar-
 tanam, ut Phauorinus: aut caluicium, ut
 Synesius: aut brutorum animantium feli-
 citatem, ut Plutarchus. non dicetur De-
 clamatio, quod argumentū nō sit utrinque
 probabile: Imò docti putant huiusmodi
 themata potissimū facere ad ingenij pro-
 ptitudinem. cui generi non dissimilis est
 scholastica concertatio, quam uocāt obli-
 gatoriam, in qua tamen sumuntur inter-
 dum

dum exempla è sacris literis : dicunturq̄
 multa falsa , quædam etiã blasphemã ,
 nisi excusaret exercitamenti genus . Cæ-
 terum unde hoc incidit isti in mētem , me
 tractare utrum cœlibatus sit præferēdus
 coniugio , an contra ? Nihil unquam tale
 somniaui . Non quærit̄ apud prætorem ,
 utrum potior sit cœlibis an cōiugati con-
 ditio . Sed Quintilianus admonet in deli-
 berationibus quæri , an philosopho sit du-
 cenda uxor . Nam tracto quæstionem sua-
 soriam circumstantijs implicitam . Corri-
 git igitur titulum , & appellat matrimo-
 nij cōmendationem , uel exhortationem
 ad matrimoniũ . Et ipse alicubi uoco En-
 comiũ matrimoniij . Sed quid refert ? An
 exhortatio & laudatio non cadũt in exer-
 citationem rhetorum ? Nō arbitror illum
 usq̄ adeo rudem artis rhetoricæ , ut ne-
 sciat laudatorium genus etiã in iudicia-
 les causas incidere , præcipue uero in sua-
 sorias . Sed à fine totius causæ sumit no-
 menclatura thematis . Hic ideo laudatur
 cōiugium , ut iuuenis ducat uxorem . At
 is finis utique suasorius est . Si titulus illi
 imposuit , saltem ex ipso argumento per-

spicere poterat, thema & suatorium esse
 nec seriū. Denique mea Apologia quam
 testatur se legisse, dilucide demōstrat the-
 matis naturā. At fortasse iam scripserat
 in Declamatiunculā, antequā ex Apo-
 logia mea didicisset quid sit declamatio
 latinis, & hoc argumentum utriusq; tra-
 ctatum esse. Debat igitur & disputa-
 tionis rationem mutasse: uerum ille ma-
 luit friuolis tergiuersationibus locū para-
 re calumniæ. Errat igitur in ipso statim li-
 mine Iodocus, & in portu, quod aiūt, im-
 pingit. Qui exhortantur inquit inuitant
 ad id quod melius est, Erasmus contra.
 At illi non declamant, aliās & ipse uirgi-
 nitatem laudibus ueho, nominatim in li-
 bello de comparatione uirginis & mar-
 tyris: rursus in libello de uita solitaria,
 alijsq; mille locis, fateor simpliciter con-
 tinentiam præstantiorem esse coniugio.
 Quod si urgeor declamationis inuidia,
 quum utramq; partem tractarim, in prio-
 re suadens matrimonium, in posteriore
 dissuadens, quur prior tantum obijcitur?
 Quod nihilo sit decentius, quā si quis
 serio digladietur cum argumentis Tho-
 mæ

mæ aut Scoti, quibus impugnat uotum,
aut defendit stuprum simplex, neglectis
iis quibus post illa diluit. Quod si libebat
calumniari, par erat utramq; partem ex
æquo damnare. Pariter enim peccat, &
qui uituperat matrimonium, & qui uitu-
perat uirginitatem. Reprehendi tamen
non debet, qui huic aut illi putat utilius
uxorem ducere quàm cœlibem uiuere,
etiamsi non declamet, sed seriã rem agat.
Porro quã hæc sit una epistola inter cæ-
teras exẽpli gratia propositas, quur hæc
sola uocatur ad rigidum examen? Tota
enim argumẽtatione sic mecũ agit, quasi
hanc solam partem tractarim: tum quasi
non declamarim, sed ex animi sententiã
certo cuipiam amico hoc persuadere uo-
luerim: quum propositis præceptis, ita
loquar, Huius præcepti unculæ hoc erit
exemplũ. Quur hic non ueniebat in men-
tem illud Aristotelis *πολυβύλλου*: Exem-
pla ponimus, nõ quod ita res habeat, sed
ut per hæc intelligant addiscentes. Velu-
ti quum Aristoteles mutuatur exempla
à mathematicis, nõ cogitur præstare rei
ueritatem. Probabilius reprehendi poterat

rat, quod argumentum ad bonos mores
 pertinens traxerim ad palæstram decla-
 matoriam. Siquidem ob hanc causam Pla-
 to nō uult custodiae Reipub. designatos
 ante prouectam ætatem exerceri in diale-
 ctica, ne parati ad probandum & impro-
 bandum quidlibet, uacillent in decretis
 de honesto & inhonesto, quæ oportet
 esse firmissima. Nec ego suaserim pue-
 ros in huiusmodi materijs nimium exer-
 ceri, sed non nihil huius discriminis immi-
 net etiam è scholasticis disputationibus,
 etiam aduersus illa pugnantibus, de qui-
 bus ambigere nefas est. Proinde quū to-
 tius disputationis quam instituit funda-
 mentū sit inane, collabatur oportet quic-
 quid superstruxerit.

Ne illud quidem uerum est quod assu-
 mit, me non proponere thema circūstan-
 tijs inuolutum, sed tota disputatione uti
 argumentis generalibus, cōmunibus &
 uniuersalibus. Primū in ipsa statim nar-
 ratione multæ sunt circumstantiæ pecu-
 liares. Non argumētatur quidem illa, sed
 habet argumentationū semina. Ac mox
 in ipsa diuisione. Nisi clarissimis rationib.
 ostender

OBIECTA CLITHOUEI

ostendero, id fore tibi longe, tum honestius, tum utilius, tum iucundius: quum aio tibi, personam designo, non rem absolute. Item quum aio: Tum si in cæteris maxime laudem mereatur uirginitas, in te certe reprehensione, &c. atq; eum ad modum non uno in loco loquor, nonne argumentor ex personæ circumstantiis? Frequenter autem ratiocinor à personis eximijs, ab horum temporum corruptis moribus. Item quum ostendo longe diuersam rationem temporum apostolicorum, & huius seculi. Rursum quum aio: Ego nunc homo loquor homini, plebeio plebeio, infirmus infirmo. Iterum quum aio: At te unum stirpis tuæ reliquias esse memineris oportet. Rursus quum sororis deo dicatæ exemplum torqueo in diuersum. Mox quum aio: Tu maior natus uirum te esse memineris oportet. Dein de totus epilogus argumentationum constat peculiaribus circumstantiis, & Clithoueus meus multis uerbis asseuerat, atq; etiam inculcat, me toto orationis decursu nihil attingere circumstantiarum, uidelicet ut locus sit calūniæ. Atqui theologicæ

logici candoris erat, ac magis etiam ex-
 pediebat iuuenibus quorum pudicitiae
 metuere uidetur, hoc agere, ut totū hoc
 argumentum tanquam rhetorum more
 declamatum, prorsus careret omni fide,
 insuper admonito lectore, ut expectaret
 partem diuersam, quā deliniauimus tan-
 tum, indicatis argumentorum fontibus.
 Quir autem non absoluerimus, in Apo-
 logia quam refellit Iodocus reddidimus
 rationem. Quod autē utor multis argu-
 mentis communibus, meo iure feci. Fa-
 cit idem M. Tullius, facit Hieronymus,
 dissuadens matrimonium, eaq; colligens
 quæ coniugij sunt communia. Nisi forte
 putat locos communes non adhibendos
 ad persuadendum: ueluti si quis Cæsari
 bellum dissuadeat cum Turcis, hūc non
 oporteat & communia bellorum incom-
 moda ad causam accommodare. Ad hæc
 non patitur mihi prodesse in causa, quod
 matrimoniū præfero cœlibatui, nō con-
 tinentiæ, quum latinis cœlebs dicatur li-
 ber à coniugio, etiam si ducentas habeat
 concubinas. Ut enim orbis opponitur
 liberorum parēti, ita cœlebs opponitur
 marito

marito. Horatius se uocat cœlibem, quū
 plurimum abesset à continentia. Fatetur
 hoc Iodocus, à prophanis autoribus sic
 usurpam cœlibis uocem, cæterū sacros
 autores nunquam usurpare cœlibis uo-
 cabulum, nisi de purè castoq; uiuente; ni-
 hiloq; plus discriminis esse inter cœlibē
 & continentem, quàm inter iustitiam &
 æquitatē. Omitto quod apud latine cal-
 lentes, nō prorsus idem est, iustus iudex
 & æquus iudex, nec idem est iustitia le-
 gum, & æquitas iuris. Sed unde probat
 nobis apud sacros autores cœlibem pror-
 sus, penitus, & omnino usurpari pro con-
 tinente? Ego puto hoc nusquā fieri, dun-
 taxat apud eos qui latine norunt. De his
 non loquor, qui nihil interesse putant in-
 ter libidinem & luxuriam. Nec mirum si
 quando cœlibem uocant castum, quum
 nihil uetet cœlibem esse continentē. At
 qui Ioseph & Maria, quū fuerint castissi-
 mi, cœlibes tamen nō erant. Rursus cō-
 plures monachi, qui ex professione cœli-
 bes sunt, non uiuunt tamen continenter.
 Neq; enim si quem Italum appellem do-
 ctum, cōsequitur, nihil interesse inter do-
 ctum

ctum & Italum. Apud Christianos quoniam omnis coitus extra matrimonium illicitus est, deberent quidem quicumque cœlibes sunt, iisdem esse continentes. Potestremo sequor illorum opinionem, qui putant monachos & sacerdotes per uotum non abiurare incontinentiam, quæ nulli permessa est, sed cœiugium. Hieronymus libro aduersus Iouinianum secundo, nouam inducit etymologiam: cœlibes quia cœlo digni sint, quod coitu careant. Sed non est huic nouum, in pugna quiduis rapere ad uictoriam, & hoc suo iure facere non uno in loco prædicat. Quid autem mirum, si uocis unius etymologiam, apud grammaticos penè arbitrariam, pertrahit ad causam suam, quum illic aliquot diuine scripturæ testimonia, obtorto, ut aiunt, collo cogat seruire argumento pposito? Sed largiamur illi quod usurpat, an quicumque coitu carēt cœlo digni sunt, & cœlo indigni sunt, qui licito utuntur coitu? Et tamen eodem in loco non usurpat cœlibem prorsus, ac penitus pro eodem, sed pro uiduo. Sic enim loquitur: Egregia sane uox & quæ audiat sponsa Christi, in

ter uirgines & uiduas, & cœlibes, &c. Virginis uocabulum ad utrunq; sexum pertinet. Quoniam autem durū uidebatur dicere uiduas & uiduos, uiros q̄ morte uxoris liberi erant à coniugio, cœlibes appellat. Quanquam cœlebs & ille dicitur qui nunquam habuit uxorem, & continens qui in quocunq; statu castè uiuit. Inopia coëgit illos abuti uocabulis. Si omnis uidua continens est, & si nihil inter est inter uiduam & cōtinentem sit idem cœlebs & cōtinentens. Quod si cœlebs cōplectit omnes cōtinententer uiuentes, quid opus erat tribus uocabulis? Sed idem libro 2 quos hic uocat cœlibes, appellat continentes. Argentum, inquit, quod in nuptijs habere se pollicetur, habebat uarium atq; distinctum, in uiduis continetibus ac maritis: nō quod hæ uoces idem significant, sed quod qui cœlibatum profitentur apud Christianos, deberēt abstinere à coitu. At rursus largiamur sacros doctores ad eum modum cōstanter istos hac uoce, an ideo mihi non licebit latine loqui in themate ad expoliendum iuuenum linguam parato? Hic uidelicet obij-

citur nobis Priscianus, qui cœlibem cœ-
 litem sit interpretatus, eo quod cœlestē
 uitam agat, in castitate & puritate, quan-
 quam in castitate & puritate de suo adie-
 cit Clithoueus. Verū ut aliās aliquid pō-
 deris habeat etymologia, hæc certe iam
 olim irrita est à doctissimo uiro Quinti-
 liano. Verba Fabij sic habent: Ingeniose
 sibi uisus est Caius cœlibes dicere ueluti
 cœlites, quod onere grauissimo uacent,
 idē Græco argumento iuuit: *liberos* em̄
 eadem de causa dici affirmat, nec ei cedit
 Modestus in inuētiōe. Nam quia cœlo
 Saturnus genitalia absciderit, hoc nomi-
 ne appellatos qui uxore carent. Vides ir-
 risam à uiro tam erudito iuriconsultorū
 etymologiam: cuius generis & illę sunt,
 oratio oris ratio, & testamentum testatio
 mentis. Sed donemus ualere, qui primus
 hanc etymologiam docuit Caius, nō sen-
 sit cœlibes quasi cœlites dici, quod caste
 uiuerēt, sed quod feliciter ac suauiter, ut
 pote liberi à capistro coniugij, cæterisq̄
 molestijs, quæ matrimonium comitant̄.
 Alioqui dñj Caij & Modesti, nec cœlibes
 sunt nec cōtinentes. Sed Iuppiter præter
 Iunonem

Iunonem habet tot Nymphas, præterea
 Phrygium pocillatorem. Mars non con-
 tentus sua legitima cōiuge, cum Venere
 Vulcani furtim cōgredit. Ne cōmemo-
 rē reliqua, quā apud illos stupris incestis
 adulterijs ac raptibus plena sint omnia.
 Sed ob uitę felicitatem à Poētis macares
 appellantur, & *ῥᾶσοι ἀγοῦρες*. Item Mi-
 tio Terentianus; & quod isti inquit, for-
 tunatum putant, uxorem nunquā habui.
 Minus etiā frontis habet, quod ait me
 tota hac declamatione cœlibem usurpa-
 re pro continenti: quū id ne uno quidem
 loco faciam, imò locis aliquot manifeste
 distinguam, Veluti quū aio: Cœlibatum
 miraris, suspicis uirginitatem. At nec cœ-
 libes erunt, nec uirgines, si cōiugij usum
 sustuleris. Rursus quum ita loquor: Sed
 quid tu tam diligenter omnia matrimo-
 nij incōmoda disquisis, quasi cœlibatus
 nihil habeat incommodi. An nō hic cœ-
 libatum oppono matrimonio? Præterea
 quum aio: Tamen arguunt quā nō sit
 è Repub. uel minui ciuitatem amore cœ-
 libatus, uel spurij impleri. Quid opus
 erat spuriorum mentione, si non gignūt

» cœlibes: Rursus, qui perseverat in cœli-
 » batu, non ob aliud, nisi ut sibi liberius ui-
 » uat. An non hic rursus cœlibatum oppo-
 » no matrimonio? Mox etiam euidentius:
 » Verè continentes ac uirgines laudatas le-
 » gimus, cœlibatus ex se nullam habet lau-
 » dem. An nō hic distinguo cœlibem à con-
 » tinente & uirgine? Item paulo superius
 » quum matrimonij laudem mutuo ex eo
 » quod Christus ineffabilis illius cōiūctio-
 » nis imaginem sumpsit à coniugio, subi-
 » cioq̃: Quid simile usquam de cœlibatu
 » legimus in arcanis literis? Hæc quū sint
 » in propatulo, cuius pudoris erat theolo-
 » gum tantopere asseuerare, Erasmus to-
 » to libello usurpare cœlibem pro cōtinen-
 » te? Sed hæc erant facienda fundamenta,
 » ne non esset locus odiosis criminationi-
 » bus, dū quicquid dicit declamatio in cœ-
 » libes, existimatur ad continentes pertine-
 » re. Cæterum quando exarmat me refel-
 » tens Apologiæ meæ rationes, quæ diffi-
 » mulat similitudinē declamatiōis utrinq̃
 » tractatæ, cum Theologorum cōflictatio-
 » nibus, quæ prius omni machinarum ger-
 » nere impugnant etiā articulos fidei, mox
 » nodos

nodos quos nexuerunt dissoluunt: In al-
 tera parte doceo quomodo dissuasor ma-
 trimoniū debeat exaggerare incommoda
 matrimonij, contrā coelibatus commoda
 attollere. Ibijs uarijs rationibus exaggero
 seruitutē coniugij, molestias, periculaq̄,
 detestor pecuinam uoluptatem. Amplifi-
 co dignitatem ac felicitatē uirginitatis,
 diluoq̄ quæ prius commendarant matri-
 moniū. Hæc nisi dissimulasset, nimirum
 frigerent illa omnia, quæ mira uehemen-
 tia torquet in damnatorem continentia.
 Adde huc, si tanquam philosophus ratio-
 nibus collegissem mundum esse ingeni-
 tum, quo doctorū animos excitarem ad
 probandum è philosophicis rationibus
 mundum esse conditū, nullus opinor phi-
 losophicam disputationē uocaret in que-
 stionem fidei catholicæ, sed ingeniū tan-
 tum probaret aut improbaret. Ioannes
 Antonius Campanus damnauit benefi-
 centiam, & laudauit ingratitudinē, nec
 quisquam illi scripsit dicam impietatis.
 Apud Platonem Glauco laudat iniusti-
 tiam, quo Socratem ad eius encomium
 prouocaret, nemo tamen ob id peius un-
 quam

quam sensit de iustitia. His quoque temporibus quidam laudauit ebrietatem, nullus illi uerbo fuit molestus, quum tamen non opposuerit sobrietatis encomium: meae declamatiunculae priori parti, Theologus iusto uolumine, tam operose respondit, idque in opere cui magnificum indidit titulum Propugnaculum ecclesiae, quasi & res sit maxime seria, nec quicquam contra declamatum sit: aut quasi nos hoc animo scripserimus id thema, ut contra decretum ecclesiae persuaderemus orbi uirginitatem aut continentiam habendam inter fugienda: denique quasi ille sit propugnator ecclesiae, ego oppugnator.

Sed utor aliquot rationibus falsis. mirum uero, si id sit in ficto themate, quum idem faciant Theologi in serijs diatribis. Si nulla essent argumenta inualida, quid haberet alterius partis tractatio quod adferret?

Nunc uide quam in ficto etiam themate non fuerim prorsus Christianae sinceritatis immemor. Primum fingo laicum suadere iuueni laico, ut malit uxorem ducere, quam coelebs uiuere. Nam quod lo-
docus

doeus toties fingit, me reuera cuidā ami-
 co dissuadere cōtinentiam, bis impuden-
 ter facit. Primum quod ad inuidiam me-
 am supponit aliā personā: deinde quod
 fingit me simpliciter damnare cœlibatū,
 quū illic tali dissuadeā. Postremo quod
 ubiq; cœlibatum accipit pro cōtinentia.
 Tametsi id quidem postremum non ita
 multū ad rem pertinet. Nullus enim ne-
 gauerit, huic aut illi recte dissuaderi pos-
 se uirginitatis aut continentiae proposi-
 tum. Nam neq; cœlibatus, neq; uirgini-
 tas, neq; continentia per se laudem mere-
 tur, nisi huc spectet ut homo liberius ua-
 cet pietati. Damnat Euangelium fatuas
 uirgines, damnāt & Synodorum decreta
 foeminas, quæ sumpto pallio fastidiūt &
 abominantur cōiugatarum commercia.
 Quod si politice loquamur, peccatū est
 non dare operam liberis. Iam nō tantum
 tingo liberum iuuenem, uerū etiam in-
 firmum, cui parum tutum sit institutum
 cœlibis. Dicet, Vnde id liquet? Ex his
 uerbis perspicuum est, Sed diuina quæ-
 dam res est, angelica res est uirginitas.
 Huic obiectioni respondetur, At huma-

» na quædam res est coniugium, ego nūc
 » homo loquor homini, plebeius plebeio,
 » infirmus infirmo. Hominem appello pa-
 rum aptum uirginitati, quæ est eorū qui
 aliquid supra hominē præstare possunt:
 plebeium appello laicum, cui liberū est
 quum libet uxorem asciscere: infirmum
 qui non sine periculo suscepturus sit per-
 petuæ cōtinentiæ propositum. Affingo
 necessitatem, ne quam suaforij generis
 partem relinquerem, nempe stirpis inte-
 rituræ. Negabit esse causam idoneam, re-
 linquendæ continentiæ. At declamatio
 suadet libero. Etsi uidetur absurdum in fi-
 cto themate talibus uti argumentis, le-
 gimus Romanum Pontificem Cardina-
 li cuiusdam indulgisse, ut nobilem puellam
 sibi iungeret matrimonio, quod ab illo
 penderet generis incolumitas, atq; ex ea
 suscepta prole mascula, rediret si uideret-
 tur ad Cardinalitiam dignitatem. Atqui
 hæc non erat Declamatio. Rursus inuito
 ad coniugium nō quodlibet, sed castum,
 ac uirginitati simillimum. An hæc sapiūt
 Epicurum? Præterea multis locis tribuo
 uirginitati suam dignitatem, proficēns il-
 lam

lam esse laudatam, sed in paucis. Nā perfectio paucorum est. Præterea quum fateor eam esse supra conditionem hominis, atque angelicæ sublimitatis, sic loquor: Nos intra naturæ legem uiuentes, "
 suspiciamus illa quæ supra naturā sunt, "
 quæ pro modulo nostro sunt emulemur, "
 &c. Quum audis nos, ne imaginæ Erasmus alteri loqui, sed laicum laico, infirmum infirmo. Infirmatē declarat uox, modulo. Et hic locus habet circumstantias, quod toties negauit Iodocus. Alio loco profiteor uirginitatem esse simulachrum quoddam uitæ cœlestis. Voluit "
 inquam, deus hominibus cœlestis illius "
 uitæ tanquam imaginem quandam & si "
 simulachrum ostendere, ubi neq; nubent "
 ullæ, neq; nuptum dabunt ulli. Quid potuit de uirginitate dici magnificentius? "
 Profiteor illam conuenire apostolis ac uiris apostolicis, ut rem perfectā perfectis. Dicet, quur igitur dissuades? Illi dissuadeo, nō omnibus, ne toties repetam, hæc in Declamatione sub alia persona dici. Poteram & alia loca proferre, sed hæc arbitror ad id quod ago satis esse. Ea si non

uidit Clithoueus, quur ait se Declamatio-
nem excussisse: Si uidit ac dissimulat, ubi
Christiana synceritas, ubi fraterna cha-
ritas?

Nunc uide quaeso quomodo rem pro-
ponat. Censet inquit, Erasmus sacerdoti-
bus ac monachis indulgendā facultatem
ducēdi uxores, eaq; ratione recte prospe-
ctum iri rebus humanis, si continentia sa-
cerdotum ac monachorum deo cōsēcra-
ta, pessundet, cōculcet, uioletur, atq;
in coniugalem societatem commutetur.
Quorsum opus erat hac uerborum atro-
citate? Non sic loquitur ille quem fingo
declamātem: nullum habet censendi uer-
bum, sed modeste loquitur. Mihi sanè in-
quit, uidetur non pessime consulturus re-
bus ac moribus hominum, qui sacerdoti-
bus quoque ac monachis, si res ita ferat,
ius indulgeat cōiugij. Quid piaculi, si id
in Declamatione uidetur laico, quū Pius
Aeneas pontifex extra Declamationem
dixerit, ob graues causas eripuimus uxo-
res sacerdotibus, sed ob grauiores debe-
remus eas illis reddere. Quid autem est,
si res ita ferat, si urgeat extrema necessi-
tas

tas, si liceat per leges diuinas, si id expediat ecclesiæ. Nec his contentus, addit, presertim quum ubiq; tam ingens sit sacerdotum turba, quorum quotusquisq; castam agit uitam? Quod semel inquit, deo consecratum est, non potest ad prophanos usus accommodari. Nō disputabo de calicibus & patinis, quas quidam non sine laude pietatis distribuerūt in usus egenorum, an legitimum coniugium & thorus immaculatus ad satanam pertinet, quum sit ecclesiæ sacramentum? Et quomodo sancti Patriarchæ tantopere placuerunt deo in coniugio? Quo pacto uetustæ legis sacerdotes dicabantur sacris ministris, & tamen iidem non arcebantur à matrimonio? Omitto uetera, nōne in primordijs ecclesiæ quum maxime floreret pietas, presbyteris ac diaconis permittebatur coniugium? Sed obstat uotum indissolubile. Declamator nolit solui uotū nisi eorum autoritate quorum hoc interest. Si Romanus Pontifex ob causas idoneas ex monacho facit non monachum, quid obstat quo minus ob graues causas concedat matrimonium? Non hic tractabo

bo locum quanta sit turba in professione
 cœlibatus impurissime uiuentium, quan-
 taq; hinc lues serpat ad uarios homines:
 non hæc prorsus fugiunt Clithoueam,
 utcunq; ὑποκορισμῶν uerbis, nō constat, &
 si qui sunt. Quid quod sermo declamātis
 intelligi potest, non de initiatis, sed de ini-
 tiadis. Quod si maxime sentiat de obstri-
 ctis, si Pontifex aut ecclesia non potest
 quēquam absoluere à uoto, declamator
 non uult eis concedi coniugium. Nec do-
 cet esse rectius, si cōcedatur matrimoni-
 um, sed iudicat hoc fore minus malum;
 imò non iudicat, sed opinatur, idq; nō si-
 ne uocula diminuēte, Mihi sanè: nam sa-
 nè perinde ualet ac si dixisset, mea quidē
 sic est opinio, licet fortassis erronea. Ean-
 dem uim apud Græcos habet particula
 γέ. Sed ponamus ecclesiā indulgisse ma-
 trimoniū sacerdotibus, monachis ac non
 nis, num continuo pessundabitur, cōcul-
 cabitur, uiolabitur ecclesiasticorum puri-
 tas? Declamatio uon uult quenquam co-
 gi ad matrimonium, & probabile est plu-
 rimos in cœlibatu perseueraturos, etiam
 ex eorum numero, qui incontinenter ui-
 uunt

tunt. Itaq; quibus placet castitas, ijs suis manebit honos: ijs qui non continent, concederetur, ut pro concubinis haberent uxores. Arbitror nunquam fuisse puriores in ecclesia sacerdotes, quam quum pateret coniugij asylum.

Consimilis candoris est illud, quod mihi tribuit impium animum, quasi coner omnibus persuadere continentiam esse rem humano generi perniciosam, oblitus quod haec & in Declamatione dicuntur, nec à me dicuntur, sed à laico dissuadente coelibatū. Quoties igitur Iodocus hic repetit, cēset Erasmus, & docet Erasmus, & conatur Erasmus, toties aberrat à vero. Nec enim censet qui declamat, nec illic loquor, nec quae dicuntur omnia ex animi sententia deprompta sunt.

Declamator sic torquet argumentum, si omnes amplecterentur uirginitatem, periret uniuersum hominū genus. Id Iodocus fatetur esse uerum, sed negat unquam futurum. Id quidem est uaticinari. Sed tamen argumentum à fictione non est reijciendum in declamando, quum saepe ualeat in seria disputatione. Nā quod Hieronymus

ronymus respōdet Iouiniano, Si omnes fierent sapientes, ubi stulti, cauillum est non responsio. Alioqui contumeliose diceretur in honorabile coniugium. Neq̄ enim hoc interest inter coniugium & uirginitatem, quod inter sapientiam & stultitiam, sed quod inter aurum ducatorum & florenorum. Certe illius generi imminabat exitium, nisi duxisset uxorem.

Nunc recenseamus aliquot loca quæ sauis uerbis exagitat Clithoueus, non ut ea serio tueamur, quæ serio dicta non sunt, sed ut declarem quàm ille parum meminerit Theologicæ grauitatis.

Notat quod in propositione cœlibatū appellem uitæ institutum parum humanum & sterile. In narratione dubito utrū religione, an dolore uictus decreuisset cœlibatum, hoc est abstinere à coniugio. Si religione abstinet, parum humanum est, quod est supra hominis cōditionem, nec illi conuenit quem fingo infirmum. Homo autem natura est animal sociabile, diuino quoq̄ testimonio: non est bonum hominem esse solum. Neq̄ quicq̄ est ad societatem aptius uiro quàm fœmina

mina. Si dolore uictus abhorret à coniu-
 gio, stultum est etiam nō solum inhumana-
 tum. Rursus si religione abhorret, impi-
 um est, quasi in coniugio nō liceat pie ui-
 uere. Has partes tracto in argumentatio-
 ne, interdum loquens ut politicus, inter-
 dum ut rhetor, interdū ut physicus, sem-
 per ut disputans, aliter locuturus in argu-
 mento Theologico. Alterum locum de-
 miror quo cōsilio truncatim retulerit, nī-
 si parauit locum illis conuitijs, hęc uerba
 magis conuenire Epicureo aut ethnico,
 quàm Theologo, rursus imaginans me il-
 la meo nomine scribere, & scribere serio,
 & scribere Theologū. Locus sic habet:
 Quid inconsideratius quàm id sanctimo-
 niæ studio perinde ut prophanum fuge-
 re, quod deus ipse totius sanctimonix
 fons ac parens, sanctissimum haberi uo-
 luit: Quid inhumanius, quàm hominem
 ab humanæ conditionis legibus abhorre-
 re: Quid ingratus, quàm id negare mi-
 noribus, quod ipse nisi à maioribus acce-
 pisset, ne esses quidē qui negare posses,
 &c. Quid obsecro hic impium aut Epicu-
 reum? An non peccat, qui religione dete-
 statur

statur coniugiū, ueluti rem prophanam,
 quum sit ecclesiæ sacramentum: Nonne
 uere ingratum & inhumanum esset, nisi
 sublimioris boni studio excusaretur: An
 non recte negatur homo, qui uitam secta-
 tur angelicam. Quod autē attinet ad ra-
 tionem politicam, qui sterilis perseverat,
 hac parte bonus ciuis non est, quod dimi-
 nuit ciuium numerum: quemadmodum
 Socrates negabat esse bonum pastorem;
 qui minueret gregem aut armētum. Sed
 » durius est quod sequitur, Turpissimum
 » autem uidetur, muta pecora naturæ pa-
 » rére legibus, homines gigantum more na-
 » turæ bellum indicere. Hic quum audis,
 uidetur, agnoscis opinor argumentantis
 uerbum, non ex suo animo pronuncian-
 tis. Mox quum audis, Apparet igitur, in-
 telligis me disputare, non pronunciare.
 Nec hæ tamen rationes, licet in ficto the-
 mate adferantur, omnino sunt absurdæ:
 per se turpis est cœlibatus, nisi suscipiat
 propter regnum dei. Rursus non appel-
 lo illum saxū qui non habet uxorem, sed
 qui coniugij amore non tangitur, quum
 nō solum animantibus, uerum etiā plan-
 tis

tis & herbis natura in seuerit amorē pro-
 pagandi sui generis . Porro Declamatio
 fingit eum cui loquitur abhorrere à con-
 iugio simpliciter, non amore pietatis na-
 turæ stimulos uincere . Nec illud præce-
 ptum abrogatum est , Crescite & multi-
 plicamini, sed cedit studio pfectiori . Tur-
 pis autem & inhumanus est cœlibatus,
 qui luxus ocijue amore fugit nuptias: tur-
 pius, qui detestat & abhorret . In comœ-
 dijs omnes ferè adolescentes abhorrent à
 nuptijs, nec ideo laudantur . Hostem esse
 naturæ , ob regnum cœlorum ; quod iux-
 ta domini uocem ; uim patit , laudis est
 apud Christianos: sed quid meretur lau-
 dis, qui tali affectu nō tangitur ? Numen
 autem appello naturæ instinctum, cuius
 conditor est deus . Hic scilicet me percon-
 tatur Clithoueus, an Ioānes Baptista, Io-
 annes Euangelista , & Paulus nō fuerint
 homines ; aut boni ciues , aut nū fuerint
 saxa ? Hæc nimirum exempla erant pro-
 ducenda in themate declamatorio . Sunt
 & in scripturis laudati lapides , & laudi
 datur repugnare naturæ, sed quid hæc ad
 eum quem fingo humano sensu abhorre

re à coniugio? Et in eos stringitur argu-
 mentatio, qui non tanguntur sensu natu-
 rali. At quidā Theologus Parisiensis nō
 ifimi nominis dubitat an mater Iesu sen-
 serit primos naturę motus, præsertim an
 tequàm pareret Christum, quanç meā
 sententia uerecundius erat hanc quæstio-
 nem nō mouere. Et fatetur Iodocus eos
 quos nominauit, repugnasse naturæ sti-
 mulis. Quod si uerum est, tangebant igi-
 tur. Addit, naturæ corruptę, at ego pono
 stimulos gignendi esse naturæ simplici-
 ter acceptæ, sicut sitis & fames natura sti-
 mulant ad naturæ conseruationem, licet
 rebellio ueniat è corruptione naturæ, de
 quo mox incidet plura dicendi oportuni-
 tas. Rursus hic utor uerbo uideri, dispu-
 tantem agens non pronuntiantem. Hęc
 quum sic habeant, tamē ita concludit Io-
 docus: hęc certe impia sunt, & prorsus
 execranda.

Offendit illum, & alijs locus, Nunc is
 est rerum ac temporum status, ut nusç
 reperijs minus inquinatam morum inte-
 gritatem, quàm apud coniugatos. De pu-
 dicitia loquitur Declamatio, id Iodocus
 negat

negat constare, eoq; nec proferendum in
 contumeliam ordinum. Quasi uero ne-
 phas sit in themate ficto quicquam dice-
 re, nisi certo compertum. Sed utinā Clithoueus hic liquido potuisset dicere, im-
 pudenter mentitur Declamatio. Ipse for-
 tasse uersatus est per omnem uitam inter
 meros merasq; uirgines, sed qui uarijs in
 regionibus uersati sunt, ijs nimirum plus
 satis cōstat esse uerum quod dicit Decla-
 matio. Omitto nunc greges utriusque se-
 xus scortorum quos alicubi alūt utriusq;
 status proceres, omitto uirorū ac mulie-
 rum monasteria collapsæ disciplinæ, que
 palām nihil aliud sunt quām lupanaria.
 Qui dant operam audiendis sacris con-
 fessionibus ea pro compertis narrant, de
 probatis etiā monasterijs, de inclusis uir-
 ginibus, de collegijs, in quibus sub rigi-
 da disciplina iuuentus instituitur, que ne-
 mo pius sine magno gemitu possit audi-
 re. Nec ea dicuntur in contumeliam ordi-
 num, sed in genere summis digitis attin-
 guntur, quoniā id causa postulabat. Nec
 uideo quomodo hæc dici potuerint, aut
 breuius, aut uerecūdius. Quod si conui-

meliosus est, quisq; notat in genere mo-
 res hominum, quid contumeliosus Hie-
 ronymo, qui toties defricat satyrico sale,
 monachos, uirgines, clericos, & episco-
 pos? Quid Bernardo petulantius, qui sic
 debacchať in corruptissimos mores Ro-
 manæ curiæ, atque in ipsos etiam mona-
 chos? Vbi nam inquires? Cum alijs in lo-
 cis quàm plurimis, tum in libris quibus ti-
 tulum fecit, De consideratione, & rursus
 in meditationibus. Urget Iodocus me
 non cōferre mores cum moribus, statum
 cum statu. Quid igitur opus erat illis uer-
 bis, Nunc is est rerum ac temporum sta-
 tus? Ea ni fallor, palàm excludunt calum-
 niam, ne cui uidear simpliciter, coniugiũ
 præferre continentiæ. Arrodit & illud,
 » quod habet Declamatio. Cæteri puritati
 » studuisse uidebuntur, tu generis tui parri-
 » cida iudicaberis, quod cum honesto con-
 » iugio propagare potueris, turpi cœlibat-
 » tu passus sis interire. Hic declamator ar-
 gumentatur à laudabili, nec profert quid
 ipse sentiat, sed quid hominũ uulgus sit
 dicturũ. Illi uidebitur turpis cœlibatus,
 non cuiuslibet, sed illius, qui non amore
 perfer

perfectioris instituti, sed odio matrimo-
 nij patiatur stirpem intermori. Festiuum
 uero, quod addit, neq; altisonus domini
 præco Ioannes Baptista, sui fuit generis
 parricida. *ἐν φασὶν μύρον* habet prouerbi-
 um. Quanquam hunc nodum ipse dissol-
 ui. Nam paulo ante hunc locum, aposto-
 lis, episcopis, sacerdotibus ac monachis
 fateor conuenire cœlibatum, quur igitur
 damnem in Ioanne Baptista præcursore
 domini?

Pergit referre. Detur, inquit Declama-
 tio, hæc uenia sexui, detur ætati; puella
 dolore uicta peccauit, stultarum mulier-
 ularum, aut stultorum monachorū im-
 pulsu, sese præcipitem dedit. Hic Clitho-
 ueus neçtit syllogismos; si peccat puella,
 quæ uitam monasticam profitetur, conti-
 nentiæ professio peccatum est. Atq; hic
 uociferat̃ meus Iodocus, nihil magis im-
 piū, nihil detestabilius posse dici, At non
 animaduertit esse uaria peccatorum ge-
 nera. Febricitans non abstinens à uino,
 peccat aduersus medicinam; non propa-
 gans stirpem suam, peccat peccato politi-
 co. Postremo puella quæ impulsu stulto-
 rum ac

rum ac stultarum se præcipitat in genus
 uitæ ignotum ne ipsa quidem satis nota
 sibi, peccat aduersus scripturâ diuinam,
 quæ dicit, displicet deo infidelis & stulta
 promissio. Graue crimen est uotum ar/
 duum, idq; indissolubile temere suscipe/
 re, id enim Declamatio fingit in ea puel/
 la. Qua fronte igitur Clithoueus pronũ/
 ciat hoc impie dictum in rhetorico the/
 mate, quod si in sacra concione diceret,
 omnes faterentur salutarem admonitio/
 nem, præsertim hoc seculo, quo tot adu/
 lescentulæ illaqueantur, quas mox, sed se/
 rø pœnitent instituti. Dehinc obiurgat
 me homo ciuilibus, quod eam uirginẽ scri/
 pto traduxerim. Qui traduco uir egre/
 gie, qui nec iuuenis, nec puellæ nomen
 edo, imò quum tota res agatur fictione,
 tâquam in declamatorio themate, in quo
 etiã si libuisset uti nominibus, fictis uten/
 dum erat, quemadmodum in cæteris epi/
 stolis facio. In calce huius capituli etiam
 perorat. Debuisset, inquit, sic probasse
 coniugium, ut priores cœlibatui partes
 dignitatis relinqueret, ingenueq; fateri
 cœlibatum nuptijs præferendum. Ita lo/
 docus

docus . Atqui quod admonet non semel
 facio in hac ipsa Declamatione , sed ex
 circumstantijs argumentor illi magis con-
 uenire coniugium . Qualis uero rhetor
 fuisset , si sualisset illi præferendum cœ-
 libatum , cui ex professo suadeo matrimo-
 nium ? Toties autem Clithoueus nobis
 inculcat cœlibatum pro pudicitia , quasi
 lex futura sit , si ille uoce latina sæpius ab-
 utatur , & posthac nefas sit latine loqui
 quod toties solœcissans locum fecit ca-
 lumniæ In proximo capite perfricat frō-
 tem , aitq; me in suggillationem cōtinen-
 tiæ post citata scripturarum testimonia ,
 subiecisse : Quid simile usquam de cœli-
 batu legis in arcanis literis ? Honorabile
 connubium , & thorus immaculatus præ-
 dicatur , cœlibatus ne nominatur quidē .
 Quod si lex damnat sterile matrimoniū ,
 cœlibes multo amplius , &c . Primum pa-
 rum attente , aut certe maliciose , perperā
 connectit sermonem meum . Hæc enim
 uerba , quid simile , pēdēt à superioribus .
 Magnum , inquit Paulus , matrimoniij sa-
 cramentum est , in Christo , & in ecclesia .
 nimirū hinc commendans matrimoniū ,

quod imago sit illius ineffabilis copulæ,
 qua Christus iungitur sponsæ ecclesiæ,
 rursus qua in eo diuina natura iuncta est
 humanæ. Hinc consequitur, quid usquã
 simile legis de cœlibatu? Et cœlibatum
 ubiq; usurpo more latinorũ simpliciter
 pro genere uitæ à cõiugio liberæ. Hoc te
 stimonio absoluto, sequitur aliud ex Pau
 lo: Honorabile connubium, & thorus im
 maculatus. Ne uirginitas quidem usquã
 dicitur magnum sacramentum in Chri
 sto & in ecclesia. Nec ideo præstãtius est
 simpliciter matrimonium uirginitate. Fa
 teor, sed hoc ad alterã declamationis par
 tẽ pertinebat. In eo loco quo Paulus ho
 norifice meminit coniugij, cœlibatũ non
 nominat, quum cœlibatus ex diametro
 pugnet cũ matrimonio. At Iodocus huc
 torquet mea, quasi scripserim nusquã in
 sacris literis fieri honorificã mentionem
 uitæ coniugio solutæ. Sed alijs, inquit, cõ
 pluribus locis laudatur uirginitas & con
 tinentiã. Quis hoc nescit? Sed hic usurpo
 cœlibatum absolute, disputans cum eo,
 qui fortasse non pietatis amore, sed odio
 cõiugij abhorret ab uxore. At fingat me
 cœli

cœlibatum accepisse pro castitate, an rhe-
 toricum erat ea commemorare, quæ cau-
 sæ meæ aduersantur, & subito pro dissua-
 sore fieri suaserunt: lam quod lex dicit, Ma-
 ledictus qui non reliquerit semen in Isra-
 el, quod grauissime punitum à deo re- Gen. 38
 fert eum qui semē proiecerat in terram,
 quod habebantur infames, quæ non pa-
 riebant, uulgo estimante id fieri numinis
 ira, quod eæ quibus post diutinam sterili-
 tatem contigit foetus gratias agunt deo,
 quod abstulerit opprobrium ipsarum in
 Israël, quod inter benedictiones Mosai-
 cas cōmemoratur fructus uterī, inter exe-
 crationes sterilitas, quod David Michol
 Saulis filiæ pro summo malo imprecatur,
 ne quis uir ex ea uideret prolem: hæc sa-
 tis erant declamatori ad probandū quod
 lex damnaret sterile matrimonium. Ma-
 ledictus enim interdum sonat abomina-
 bilis funestus & probrosus. Quantū ua-
 leat Damasceni commētum ipse uiderit.
 Non obligamur quibuslibet scriptorum
 interpretationibus, præsertim in thema-
 te declamatorio. Nec multo plus habet
 frontis quod sequitur, Præterea non is se

- » se castrat, qui uiuit cœlebs, sed qui castè,
 » sanctèq; colit coniugij munus, &c. Mei
 codices, nam tres habeo, singulos diuer/
 sã æditionis, sic habent, Non is modo se
 se castrat, &c. Significo magnam pudici/
 tiã partem, & in matrimonio posse obti/
 neri, si non seruiatur libidini, sed tantum
 quærat proles Christo educanda, si fre/
 quenter orandi gratia intermittatur usus
 coniugij. Non placet quod sic argumen/
 » tatur Declamatio, Si recte dictum est, de/
 » um & naturam nihil facere frustra, quur
 » ea addidit membra genitalia stimulosq;
 » si cœlibatus laudè per se ducit. Quoties
 Theologi in scholis argumentantur ex au/
 toritate Aristotelis, uidentur eruditi, &
 declamanti non est phas ad eundem mo/
 dum ratiocinari. Sed argumētū inquit,
 est inualidum. fateor si inualidum appel/
 lamus, quod solui potest. At si hic solue/
 rem omnes rationes, quid haberet decla/
 matoris partem diuersam?

At toties mihi repetendum est, me hic
 agere cum eo qui non pietatis studio, sed
 alijs de causis abhorret à matrimonio: ta/
 les uiduas Paulus uult nubere, & filios
 procreare

procreare. Si hoc suadet Apostolus, piaculum est si idem suadeat declamator. In talibus utiq; coelibatu potius est cōiugium. Hæc à me non fingi, declarant hæc mea uerba, quæ dissimulauit Iodocus. Alioqui si quis naturæ legē secutus, det operam liberis, præferendus est illi, qui perseuerat in cœlibatu, non ob aliud, nisi ut sibi liberius uiuat. Carpit & illa, Nec audio qui mihi dicat fœdam illam pruriginem, & Veneris stimulos, non à natura, sed à peccato profectos. Quid tã dissimile ueris? &c. Hic quosdã offenderat fœdi uocabulum, quasi senserim omnẽ coitum esse spurcum & illicitum. Fœdũ appello cuius nos pudet, quemadmodum Paulus ea membra uocat inhonesta, non quod natura inhonestiora sint ceteris membris, sed quod ea nudare inuerecundum uideatur. Eorum membrorum rebellionem facile patiar à peccato profectã, sed ipsos stimulos arbitror esse mere naturales, eosq; futuros fuisse in primis parentibus, etiam si nunquam peccassent. Quomodo enim sine his perageretur opus cōiugij? Rebellionem ac turpitudinem ab
 futuram

futuram fuisse non inficior, stimulos naturales ab futuros qua autoritate asseueret Clithoueus ipse uiderit. Multa sunt quæ Augustinus alijsq; ueteres commemorant de statu parentum si perseuerassent in innocentia, quibus non cogimur credere, ut articulis fidei. Scio distingui naturam cõditam, & naturã prolapsam, sed prolapsa quoq; natura dicitur. Ita Paulus, Erasmus natura filij iræ. Imò rarũ est aliter accipi naturã hominis apud Christianos scriptores, nisi additamẽto distinguant. Ego uero naturam accipio absolute, ut est nobis cum cæteris animantibus communis. Declamo enim, non doceo Theologiam. Fœditas non est profecta à natura, sed ea prurigo quæ nunc iudicatur fœda, profecta est à natura. Porro q; addo fœditatẽ magis nasci ex hominum imaginatione quàm ex re, tametsi fateor non admodũ esse probum argumẽtum, nimirum in Declamatione, tamen nõ est usquequaque falsum. Magna pars huius pudoris nascitur ex sermonibus hominũ, clamantium aduersus pueros, non te pudet, tegere.

Non

Nō defuere philofophi, qui docerent,
 quod per fe turpe non eſſet, id nec in pro
 patulo eſſe turpe. Mihi tamen nō placet
 impudentia Cynica, ſed in declamando
 ad perſuadēdum torquentur omnia. Vi
 de uero Clithouei dialecticum acumen:
 docuit principibus humani generis ante
 lapſum nō fuiſſe ſtimulos illicitos & ſpi
 ritui rebelles, & colligit hunc in modum.
 Ex quo quidem aſſerto prorfus conuellitur
 id Eraſmi placitum, quo contendit ſti
 mulos illos natura nobis inſitos eſſe, &
 nō ex peccato primorum parentū. Quos
 ſtimulos ait: Aduerſus animi uolūtatem
 coorientes? Hoc à me dictum nō eſt. De
 mere naturalibus ſtimulis ſum locutus.
 Natura dum ſtimulat ad gignēdum, ſuo
 fungitur officio, ſollicitat ad ſui propaga
 tionem, quemadmodū dum ſtimulat fa
 me ſitiuē, ſollicitat ad ſui conſeruationē.
 At homo ſitit & eſurit etiam quum non
 uult. Quid igitur eſt à peccato? Illa ratio
 nis infirmitas, quod huiusmodi ſtimulis
 ægre reſiſtimus, ac ſæpe uincimur. Bellū
 uero quod declamatorium lemma uocat
 placitum Eraſmi, quod cōtendam etiam
 perſua

persuadere. Quin eadē opera dum Tho-
mas argumētatur stuprum simplex non
esse peccatū, quod emūgere nasum non
sit peccatum, appellat hoc Thomæ plac-
tū. Sed de pruriginē et stimulis plus satis.

Quum nego esse uirtutē quæ pugnat
cum natura, ait me debuisse distinguere
inter naturam conditā & collapsam. Sci-
licet opere precium id erat in ficto thema-
te. Ad declamādum satis erat, quod Stoi-
ci docēt in hoc esse rationem honesti, ut
quisq; uiuat secundum naturam. At pri-
ma naturæ sunt, tueri sese, & propagare
genus suum. Hęc per se recta sunt, sed ex
circumstantijs fiunt inhonesta.

Adducit Declamatio exemplum filia-
rum Loth, quarum cum patre concubi-
tum Iodocus appellat infandū, cuius au-
toritatē secutus nescio. Verisimilius est
illas puellas sub sancto patre fuisse san-
ctis moribus educatas. Ego ut ait, subinsi-
nuo illas aut non peccasse, aut facile pos-
se excusari. Quid non uidet hic lynceus?
imò declamator nec subinsinuat, nec su-
perinsinuat eas non peccasse, tantum ad-
ducit exemplum facti quo doceat quāta
sit ho-

sit homini secundum naturam cupiditas
 propagandi genus suū. Et si grauer pec-
 cauerunt, tanto magis exemplum seruit
 argumentationi. Maluerunt nefario sce-
 lere seruare posteritatē, quā pati interi-
 re. Nam erat hoc persuasum puellis, to-
 tum mundum conflagrasse, nec ullos ho-
 mines superesse præter tres. Certe factū
 hoc multis modis extenuat atq; excusat
 Origenes. Initio mundi frater genuit ex
 sorore, idq; citra crimē, quia sic cogebat
 necessitas. Fortassis & puellarū incestū,
 excusare posset necessitas. Quid hic non
 rectē proposuit Erasmus? Sic enim colli-
 git Iodocus post ratiocinationem: Non
 debuit Erasmus exemplum hoc infandi
 criminis ad suadendum aliquid honesti
 proponere. Infandum crimen nemo uo-
 cauit ante Iodocum. Sed largiamur esse,
 unde promit nobis hanc legem, nō opor-
 tere rei turpis exemplū adhibere ad per-
 suadendum honestam? Quur igitur Chri-
 stus adhibet exemplum nocturni perfos-
 foris ad docēdam sanctam uigilantiam,
 aut perfidi dispensatoris, ad docendam
 aut perfidiam liberalitatem? Vbi Declamatio ra-
 tiocinatur

tiocinatur à iucundo, ait me uoluptatens
 congressus connubialis proponere uer/
 bis adeò prurientibus ac titillantibus, ut
 ueritus sit ea referre, uidelicet quo lector
 existimet in meis uerbis plurimum esse
 obscœnitatis. At Declamatio sic tractat
 eum locum, ut à uirgineo theologo uix
 tractari possit uerecundius. Vbi cõiuga/
 lem amicitiam confert cum cæteris ami/
 citijs, ait, Cum cæteris enim amicis ani/
 morum duntaxat beneuolentiã coniun/
 gimus, cum uxore, & summa charitate,
 & corporum permixtione, & sacramen/
 ti fœdere, & fortunarum omnium societ/
 tate copulamur. Moses minus uerecun/
 de locutus est, cum ait, & erũt duo in car/
 nem unã. Sequitur, Si domi agis, adest,
 quæ solitudinis tædium depellat: si foris,
 est quæ discedentem osculo prosequat,
 absentem desideret, redeuntem lata exci/
 piat, dulcis iuuentæ tuæ sodalis, gratum
 senectutis solatium. Nunquid hic prurit?
 Quis Hippolytus loqui posset castius?
 Sequitur, Neq; hic ausim ilas tibi uolu/
 ptates proponere, quibus cum natura ni/
 hil uoluerit esse homini dulcius, nescio ra/
 men quo

men quo pacto à magnis ingenijs dissi-
mulantur potius, quam contemnuntur.
Hæc nimirum sunt illa pruriginosa uer-
ba, quæ titillabant Clithouæum. Cum il-
lic loquar de coïtu licito, hoc est, cōiuga-
li, quid dici potuit uerecundius? At nul-
lum ibi præterea uerbum est de uolupta-
te congressus coniugalís. Quid cogitant,
qui talia libris produnt orbi, in suggilla-
tionem proximi?

Iam & illud existimat censura dignũ,
quod declamator ait, qui hoc genere uo-
luptatis non capiatur, eũ lapidem uerius
quàm hominem uideri? Hic rogat me an
sancti quibus hoc diuinitus datum fuisse
credibile est, ut huiusmodi affectus pro-
sus non sentiant, sint appellandi lapides.
Si quærit iocosum responsum, dicam il-
los fuisse lapides, sed eximios in ædificio
domus dei, nec homines fuisse, iuxta Pau-
li sensum, quũ ait, Nonne homines estis?
sed uirtutis excellentia, uel angelos, uel
deos. Si serium, de paucis illis ultra condi-
tionem hominum sublatís, nõ agit decla-
matio, qui tamẽ an ulli fuerint incertum
est, Christum semper excipio cum san-
ctis

ctissima matre.

» Superest unus locus horribilis : optat,
 » non Erasmus, sed declamator, ut isti qui
 » passim sine delectu, ad cœlibatum & uir/
 » ginitatem hortantur ætatē, quæ sibi non/
 » dum est nota, hoc operæ collocarent in/
 » describenda imaginē casti puricq; matris/
 » monij, &c. Notantur ij, qui improbis hor/
 » tatibus puellas, & adulescentulos pertra/
 » hunt ad uitam monasticam, & addo sine/
 » delectu, quod non omnes ad id uitæ ger/
 » nus sunt idonei. Nū tales probat Clitho/
 » ueus : Non opinor, Sed Augustinus, ut/
 » ait, & Hieronymus paucos hortantur ad/
 » matrimonium. At Declamatio tantū hor/
 » tatur unum. Et si probati doctores cōsul/
 » te & prudenter quosdā hortātur ad con/
 » tinentiam, protinus laudandi sunt qui id/
 » hodie faciunt temere & inconsulte. Nec/
 » hoc optat declamator, ut hoc operæ su/
 » mant ad exhortandum omnes ad matris/
 » moniū, quod calumniose interpretatur/
 » Iodocus, sed ad describēdam imaginem/
 » casti matrimonij. Quum enim sit maxi/
 » ma turba coniugatorū, uulgus existimat/
 » sibi licere in coniugio indulgere libidini.
 Quibus

Quibus si descripta esset imago casti ma-
 trimoniij, haberemus puriora coniugia-
 Quod optat mutari declamator, uitupe-
 randum est, quod mauult in eius operæ
 locum succedere, sanctum est ac penè ne-
 cessarium, & tamen offenditur ecclesiæ
 propugnator. Restat huius theologicæ
 declamationis colophon. Quum sit de-
 clamatio, quum sit thematis prior pars,
 expectans diuersam, quum hæc non di-
 cantur ab Erasmo, sed à iuvene laico, nec
 dicantur omnibus, sed uni, quum suadea-
 tur res honesta, & illi quodammodo ne-
 cessaria quum in toto sermone nulla sit uo-
 cula lasciuior, quum in theologicis etiam
 diatribis, liceat uti falsis rationibus, ut
 auditores discant eas refellere, tamen uide obsecro, quomodo pronunciat meus
 Clithoueus, idq; in propugnaculo eccle-
 siæ. Ego uero inquit, ut tãdem quod sen-
 tio libere depromam, optarim libros om-
 nes qui Venerem olent, & ad illã incau-
 tos legentiũ animos pestifero uerborum
 ueneno concitant, quale est hoc Erasmi
 opusculum, de quo loquimur, quales itẽ
 sunt facetiæ Pognij Florentini & duo pri-
 d 2 milis

mi libri Laurētij Vallæ, de uoluptate, for-
 nicationum & adulteriorū patroni, cœli
 uirginibus damnantes, & nonnulli alij li-
 belli à Christianis autoribus æditi, flam-
 ma & sulphure, ut digni sunt, exustū iri,
 &c. Sobrius ne eras Clithouee, quū ista
 scriberes? Si Venerem appellas coitum
 illicitum, ne ulla syllaba est in declama-
 tione mea quę olet talem Venerem. Si li-
 citum, non est phas hunc aut illum ad ca-
 stum coniugium inuitare, uel declaman-
 do? Et hoc opusculum in quo nulla uox
 est lasciuia, conferendum censes cū spur-
 cissimis Pogij facetijs, & Laurentij libris,
 scortationum & adulteriorum, ut ais tu,
 patronis? Rectè dixit Paulus, Corrūpunt
 mores bonos colloquia praua, sed qui ta-
 libus calumnijs traducunt proximū, non
 ædunt colloquia praua? Si similis in iudi-
 cando æquitas adest ijs, ad quorū senten-
 tiam exurūtur homines, quid dicemus?
 Et quum huiusmodi libros ædant, miran-
 tur esse qui non protinus pro oraculo ha-
 beant, quicquid à theologis dictum scri-
 ptum uē fuerit. Possem hūc locum exag-
 gerare

gerare uerbis, sed malo Clithouei simplici-
tati parcere.

Nec arbitror necesse refellere quibus
impugnat epistolam meam de delectu ci-
borum, reor ad illa satis respōsum in scho-
lijs, quæ epistolæ subieci. Sed carptim &
hinc nōnulla delibabo. Elēchus illius ha-
bet, Erasmus nititur dissuadere, usum le-
gis de continentia sacerdotali. Quid est
usus legis, nisi ipsa cōtinentia? An illam
usquam dissuadet Erasmus? An nō eam
magnopere probat quum aliās in omni-
bus scriptis suis, tum in illa ipsa epistola
in quam scribit Iodocus? At eadem uer-
ba inculcat in limine disputationis. Ait si
sacerdotibus concedatur coniugium, fo-
re, ut tetra labes plurium malorū, atraq;
lues grauiorum criminum inferretur ec-
clesiæ. Quæ nobis hic uaticinatur crimi-
na? Quasi non seculis aliquot & orienta-
lis & occidentalis ecclesia permiserit con-
iugium presbyteris ac diaconis. Nō uult
euelli zizania, ne simul eradicetur & tri-
ticum, quasi uero futurum esset, ut si in
continentibus permitteretur cōiugium,
nullus uiueret cōtinēter, sed omnes subi-

*De delectu
ciborum*

to corrumperentur admixtu coniugatorum. Et nunc nulli corrumuntur admixtu concubinariorum: ne quid addā obſcenius.

Ait altaris myſteria altiora, quā ut à cōiugatis debeant obiri. Peccauit igitur Paulus, qui non ſolum diaconos, uerum etiam episcopos coniugatos admittit ad altaris myſteria. Nō hic referam Petrū coniugatum, non Philippum diaconum. Multum caligauit eccleſia, quæ tot ſeculis non uidit, myſterium altaris non recte committi coniugatis. Quid cenſet illa ſynodus, quæ pronunciat anathema in eos, qui abhorrebant à coniugatorum ſacerdotum communione. Quid quod hodie pauciſſimi ſacerdotes ſeruiunt altari, ſed per alios adminiſtrāt illa ſacroſancta, ipſi uenantur, belligerant, ludunt aleam, adminiſtrant ditionem mundanam.

Rurſus colligit, Quoniam inquit, aperta huiusmodi fenestra totius eccleſiaſtici ordinis ſtatus, decolor ſupra modum appareret, & foeda informitate conſpurcatus. Hæc Iodocus. Talis igitur fuerit olim, & hodie ſit oportet eccleſia Græcorum,
 talis

talís aliquot ætatibus ecclesia Romana.

Non animaduertit hunc sermonē uergeré in atrocem catholicæ ecclesiæ contumeliám. Conspurcatur illa cōiugijs, & non conspurcatur scortis, alijsq; libidínibus hic non referendis.

At hæc inquit, non abessent ab ordine clericorū, etiám si permitteretur eis coniugiū. Vt demus, certe parcius adessent. Verum istis arcendis malis reuocaretur antiqua lex. Sacerdos adulter plecterē capite, scortator aut concubinaríus deponerē: aut si placet lenitas, adulter ad publicam adigeretur pœnitentiám, ac deinceps inter laicos haberetur. Sacerdos autem ac diaconus ob impudicitiam & censu & dignitate summoueretur. Sed quæ spes huiusmodi malorum finiendorum, aut qua fronte præsules corrigēt ea, quæ ipsi nullo delectu recipiant ad ecclesiasticos ordines, indoctos adolescentes, lasciuíam toto habitu præ se ferentes, iuuenes talibus uitijs palàm inquinatos?

Libro tertio cum recensuisset opiniónem Luteri, qui docet episcopos ac pontifices nullum habere ius præcipiēdi, sed

tantum exhortandi, subiicit se non posse satis mirari Erasmus eadem penè farina respersum, quod alicubi scripsi, mihi uideri purioris fore Christianismi, si nullum certum cibi genus præscribatur.

An eadē farina respersi sunt, quorum alter adimit omnem uigorem cōstitutionibus pontificum, alter optat in ecclesia eum spiritus uigorem, ut nulli egeant talibus præscriptis, sed procul recedant ab omni specie Iudaismi, si sua spē perpetuamq; parsimonia uictus sobrietatem tuerentur. Et hic perorat grauius. Deberet inquit, potius Erasmus in ea re totius ecclesie sequi sententiam, publico probatam populi Christiani consensu, & lōgiam usu roboratam, quam ab ea discedere, & suæ ipsius sententiæ illi contrariæ inniti, &c. Vbi Erasmus discedit à sententiā ecclesie? An suadet uiolandam ecclesie consuetudinem? Contrarium docet. An quod optat talem redire ardorem ueræ ac spiritualis pietatis, ut homines eiusmodi præscriptis nō egeant? Puto idem quicquid est usquam piorum hominum optare. Hic scilicet canit palinodiā, quod uerba

berba quædã quæ recitat ecclesia in consecratione cerei paschalis, O felix culpa quæ tantum ac talem meruit habere redemptorẽ, scripserat abolenda. Sed quid hoc ad uotum meum, quod mihi cum ecclesia, ni fallor, commune est?

Aliquanto post, quum ait meas quere monias tendere ad improbationem ieiuniorum & abstinentiæ, manifestæ falsitatis est, quum in eadem epistola quam arrodit, reprehendã illos qui præter necessitatem uiolant huiusmodi constitutiones ecclesiæ. Et tamen hoc conuicium, alijs quoq; locis inculcat. Si dixisset eò tendere, ut obligatio uerteretur in exhortationem, si minus uera certe probabilis fuisset oratio. Nec illic tamen queror de constitutionibus, sed de præposteris hominũ iudicijs, qui externa illa tanti facerent, ut præ his negligenter ea quæ propius spectant ad Euangelicam pietatem.

Et si quis de turba immodica taliũ constitutionum quereretur, quid esset piaculic? Nonne Ioannes Gersonensis queritur de numerositate dierum festorum? Nonne de nimia multitudine constitutionum

quibus ait impediri uigorem spiritus, illa
 queari conscientias hominum, ex suauit
 Christi iugo fieri ferreum. Atque hæc que
 ritur nõ de quorumlibet præscriptis, sed
 episcoporum, pontificum atque etiam Sy
 nodorum, confitens præsules frequenter
 abuti potestate sua. Iam quod assumit lo
 docus, si tollatur obligatio, fore ut nullus
 ieiunet, aut cibus lautioribus abstineat,
 ut simpliciter dicã, stulta est imaginatio.

Et hic scilicet erat locus admonendi le
 ctorem, ne incautus hauriret lethiferum
 uirus sub hoc melle uerborũ delitescens.
 Sobrius ne eras quum ista committeres
 literis Clithouee? Nec audit, quod ibi di
 sputo tantum, nihil asseuerans, sed iudi
 cium ecclesię primatibus deferens: nefas
 enim esse ducit, in re recepta disputare.
 In nulla re? At est ne ulla cõstitutio eccle
 siæ quę docet obligationem de ciborum
 discrimine fore perpetuam? Nõ opinor,
 nam legem quã diu manet doceo ser
 uandam.

Quin tota disputatiõne qua laudat Chri
 stiana ieiunia, nos appellat aduersarios,
 quasi uituperemus ieiunia. ac ne quis cre
 deret

deret hæc in alios dici, monet & hic in Elencho, tertio libro refelli Erasmus.

Decerpit autem uerbula quædam mea, & è singulis necit prolixos syllogismos, odiose proponens ad calumniam hoc pacto. Delectus ciborum accedit ad Iudaismum, ergo tollenda constitutio. De delectu ciborum nihil præscripsit Christus. Abroganda igitur lex Non sic argumetur epistola, sed multis rationibus per *συναγωγισμῶν* collectis, monet episcopos, dispiciant, num hoc rerum statu expediat legis obligationem uertere in exhortationem. Sed si sic ut oportuit, proposuisset, non fuisset locus odiosis dictis, quæ noluit perdere. Rectius autem theologiam sinceritatem expressisset Clithoueus, si quanta religione prædicauit nobis ieiunium, & ciborum uetitorum abstinentiam, tanta cautione abstinuisset à calūnijs & procacibus dictis in fratrem. Id enim longe grauius crimen est, quàm soluere ieiunium, aut gustare ouum aduersus ecclesiæ consuetudinem. Et quemadmodum nunc quidam laudat illius religiosum animum, quod tam suppliciter deprecatur ueniam
procacius

procacius attactæ cantiunculæ ecclesiæ
sticæ, quæ tamen è diuinis literis sumpta
non est; ita multo plures laudarent homi
nis integritatem, si palinodiam caneret
eorum quæ tam multa calumniose scri
psit in amicum. Dominus det no
bis omnibus mentem
ipso dignam.

FINIS

● EPISTOLA CVM
 PRIMIS ERVDITA DES. ERA/
 SMI ROTERODAMI ad R. D.
 CHRISTOPHORVM Episco/
 pum Basiliensem, de delectu ciborum
 ac similibus constitutioni
 bus humanis.

IX oratione cōsequi que/
 am, reuerēde præsul, quā
 male habeāt animum meū
 hi tumultus, nuper per ne/
 scio quos excitati in hac ur
 be, quam ego sanè tranquillā ac pacatam
 huc adueniens repperi. Olim multū tur/
 barum inuexit aper ille Calydonius. At
 hoc tumultus nobis inuexit, ut audio,
 porcellus domesticus. Res per se non est
 capitalis, fateor, sed animus ille cōtumax
 uidetur ad quoduis facinus esse paratus,
 si modo res sic habet, quemadmodū ad
 me sermone multorum est delata. Legi/
 mus apud Græcos, magistratus suppliciū
 de puero quodam sumpsisse, cui ludus
 erat, auium oculos, ubicūq; nancisci pos/
 set, configere, quod ex gratuita peccandi
 libidine

Cap. t

libidine cōiectarent eum fore ciuem perniciosum & sanguinarium. Legimus & alteri cuidam grauem multā dictā, quod à magistratu rogatus ex more, num haberet uxorē ex animi sui sententiā, ludens respondit: Habeo sanè, sed hercle nō ex animi tui sententiā. Id si in conuiuio sodalis respondisset sodali, iocus erat lepidus, uerum non in loco dictus, animū leuem & publicę potestatis negligentem præ se ferebat. Proinde pœnā meruit, non dictum ipsum, sed dicti circūstantiā. Res quædam impotens est consuetudo longo usu cōfirmata, quæ tametsi fuerit absurda, tamen postea quàm semel occupauit, ægre potest absque rerum humanarū tumultu cōuellī: nec aliter ferè potest abrogari, quæ irrepserit. Nunc ieiunium & delectus ciborum eiusmodi sunt, ut si quis recte utat, adminicula sint ad ueram pietatem. Primum sobrietas ac moderatio cibi reddit animum expeditiorem ac liberiorem ad uacandum ijs, quæ propius faciunt ad ueram pietatem. Deinde sicut in peccando corpus minister & instigator fuit sceleris, & socius impię uoluptatis; ita par est,

ut in

ut in pœnitentia cōsors sit doloris & cru-
 ciatus, animæq; resipiscenti subseruiat.
 Valet igitur ieiuniū ac ciborū delectus,
 ad duas quasdam res. Primū ad domādā
 corporis lasciuiam, ne ferociat aduersus
 spiritum. Quemadmodū enim equis fer-
 rocientibus, ac minus iam obtemperanti-
 bus sessori, pabulū subducitur, proq; aue-
 na datur fœnum: ita carni ob lucci, ac spi-
 rituum abundantiam rebellanti spiritui,
 recte subducit alimonia, & eiusmodi ci-
 borū genus suppeditat, unde q; minime
 recalcitret animo sessori suo. Nā quēad-
 modū cibus subtractus minuit corporis
 luxuriē, ita sunt escæ quædā, quæ sic alūt
 corpus, ut uiuat, non ut lasciuiat. Deinde
 cōducit ad placandā iram diuinā nostris
 sceleribus prouocatā: nimirū quū uidet
 nos de nobis ipsis pœnam sumere, ille re-
 mittit uindictam suam. Nulla uero pœna
 propius ad unūquēq; pertinet, q; quum
 & animus affligitur odio cōmissi, & cor-
 pus abstinentiā rerum suauium cruciatur.
 Atq; hanc uisā placandi numinis, cōpluri-
 bus in locis nobis ostendit scriptura uete-
 ris instrumenti. Et Christus ipse nos doc-
 uit

Cap. III

4 cuit, esse quoddam demoniorum genus,
 quod non eicitur, nisi per ieiuniū, ac de/
 precationem. Quanquā autem illud &
 à prophetis erat prædictum, fore ut neo/
 menia, sabbata, ieiunia, ciborū delectus,
 cæteræq; legis umbræ ad emicantē Euan/
 gelij lucem euanescerent, tamē recens il/
 la, ac tota spirans nouum Euangelici spi/
 ritus mustum Christi ecclesia, post subla/
 tum in cœlos spōsum, nihil prius ample/
 xa est, quàm ieiunium ac deprecationē.
 Ac tum quidem omnes & quotidie ieiur/
 nabant, quū nullo præcepto ad ieiunium
 adigerentur. Et plerique Christianorum;
 nō solum à carnibus, uerum etiam ab o/
 mnium animantium esu temperantes, le/
 gumibus, holeribusq; uicitabant, quū
 per Christum & Apostolos liberū esset
 cuiq; quibus uellet uesci. Postremo rece/
 5 ptam iam & tacitis orbis suffragijs com/
 probatam consuetudinem, primum alio/
 rum episcoporum, mox & Romani pon/
 tificis autoritas cōfirmauit, quod iam, ut
 opinor, refrigerante populi charitate,
 pleriq; quæ carnis erant amplecterentur.
 Accessit igitur autoritas episcoporū, ue/
 luti

luti calcar extimulandis animis imbecil-
 lium, iam ad deteriora prolabentibus. Ac-
 cessit constitutio, quæ licentiam ceu can-
 cellis quibusdam coerceret, ne latius in
 omne flagitium effunderet sese. Ieiunium
 igitur ac ciborum delectus non possunt in
 totum hoc nomine damnari, quod nihil
 omnino conducant ad pietatem, si quem
 admodum oportet adhibeantur. Ad hæc
 magna quædam res est ordo, sine quo non
 constat inter mortales concordia. Hanc
 aut æqualitas alit, aut suus cuique datus lo-
 cus, sua cuique data functio. Velut in cor-
 pore, inter manus, oculos, pedes, aures,
 æqualitas est. Inter oculos, uentrem, ac pe-
 des, non æqualitas, sed ordo concordiam
 alit: Quia sublata, quæso quid bonæ rei re-
 linquitur inter Christianos, hoc est, quæ
 admodum Paulus apostolus docet, eius-
 dem corporis membra? Non mediocrem
 igitur pestem inuexit Reipub. quisquis
 turbauit ordinem, præsertim si id fiat non
 per occasionem aut necessitatem, sed te-
 meraria contumacia, etiam in his rebus,
 quæ neglecte suapte natura nihil habent
 mali. Quemadmodum usus ecclesiasticus
 e habet

habet, ne in quadagesima canatur alleluia. Atqui laudare deum quocūq; tempore, quacūq; lingua pium est, & pro his uocibus ecclesia substituit alias idem ferme pollentes. Et tamen si quis contēptor publicæ consuetudinis parochus, suo in templo decantet alleluia, cæterosq; non canētes irrideat, nōne rem fultuario dignam omnium iudicio committere uidebitur? Aut in his postremis quadagesimæ diebus, si quis parochus nō per errorem, sed data opera iuberet in suo tēplo sonare nolas æreas, quum receptum sit ligneis crepitaculis ciere populum, nōne uidebitur in anticyras relegandus? Quid commeruit, inquiet aliquis? In re nihil est flagitiij, fateor: sed in contemptu publicæ consuetudinis, in turbato rerum ordine multum est flagitiij. Et hoc indignior est uenia delinquentis malicia, quod nullo incōmodo seruari poterat publica consuetudo. Quāto magis idem sentiendū est in hac re, cuius exemplū nobis à prophetis, à Ioāne Baptista, à Christo & apostolis manauit, quæ nobis longissima re tro maiorum consuetudine commendata est

Cap. IIII

ta est: quæ patrum autoritate commēda-
 ta: quæ præcipuum habet momētum, &
 ad placandum deū nostris sceleribus of-
 fensum, & ad spiritū sermoni diuino, sa-
 cris precibus, diuinis hymnis, cæterisque
 pijs uereq; Christianis studijs præparan-
 dum. Quod si quid esset usu receptum,
 quod pro re nata ob causas idoneas præ-
 staret antiquari, id ita paulatim fieri con-
 ueniret, ut tumultus excluderetur. Chri-
 stus tamen si uolebat Mosaicæ legis um-
 bras Euangelicæ luci proditæ cedere, ta-
 men ipse ne cui præberet offendiculum,
 nihil omnium præterijt quæ lex præscri-
 pserat. Nec unquã palàm docuit eas cere-
 monias, quas Iudæi religiosius obserua-
 bāt, quàm ut damnari paterent, esse sper-
 nendas. Imò nec friuolas illas traditionu-
 culas, quas pharisæi de suo legis onerib.
 addebāt, inciuiliter damnauit. Illud repre-
 hendit tantum, quod harum superstitione
 ne uiolarent seria legis præcepta: quod
 ipsi negligerent constitutiones suas, qui-
 bus onerabant populum. Nec discipulis
 sic patrocinator, ut dicat licere quauis de
 causa uiolare sabbatum, sed necessitatem

excusat, & Dauid, ac sacerdotum exemplo, discipulorum innocentiam tuetur. Quin & Paulus ipse fortissimus Euangelicæ libertatis assertor, tamen Iudæis factus est Iudæus, detōso capillitio, uotum in se recipiens, nudipedalia obseruans, se seque cum cæteris in templo purificans. Idem quū sciat idolum nihil esse, & idolothytum nihil esse, tamen mauult nō uesci carnibus in æternum, quàm committere, ut frater infirmus esu suo offenda. Mauult ad tempus obsequi Iudæorū inuictæ superstitioni, quàm alienatis infirmis. Euangelij iacturam admittere. Mauult in totum abstinere ab esu carniū, quàm infirmis præbere speciem consentientis idololatrarum impiæ superstitioni. Idem uult seruum Christianum ethnico domino, etiam moroso, dicto audientem esse: uult uxorem Christianam ethnico marito morigeram esse: uult inuitos Christo, magistratibus ethnicis per omnia satisfacere, siue uectigal exigant, siue tributum, siue honorem, ne quod offendiculum daretur Euangelio: daretur autem, si Christi professio seditiosa uideretur

retur. Nō ignorabat Paulus libertatem Cap. v
 Euangelicam, sed ad Euāgelij negocium
 expediebat sciētiam cedere charitati. Nā
 & hi, quemadmodum audio, prætexunt
 libertatem Euangelicā, cuius Lutherum
 uindicem faciunt, & assertorē, In quibus
 non solum desidero spiritum uere Euang/
 gelicum, qui sobrius est, mitis, ac mode/
 sta simplicitate præditus, uerum etiā pru/
 dentiam. Si Lutheri causæ male uolunt,
 prudenter agunt: sin fauent, non poterāt
 alia uia magis officere. Si hoc agūt, ut po/
 pulus Christianus asserat in libertatem
 pristinam, istorum temeritas nihil aliud
 quā iugū cōduplicat, huc adigens ma/
 gistratus ac principes, ut sæuis edictis ser/
 uitudinem exasperēt. Sed qui se tuentur co/
 lore libertatis Euangelicæ, primum illa
 præstare deberent, quorū studio hæc ceu
 leuiora cum uenia negligi poterant. Qui
 totis uiribus studet iuuandis proximis:
 qui iniurias illatas adeo non retaliat, ut
 pro maleficio referat beneficiū: qui per/
 petuo sobrius est, & ieiunanti similis, cu/
 ius & animus, & habitus, & oratio casti/
 tatem spirat: quiq; totus est in his rebus
 e 3 molien/

7 moliendis, quæ magnam aliquam, ac publicam utilitatē polliceri uideantur, huic fortasse cōdonabitur, si in ceremonijs obseruandis, quæ uulgo & infirmis magis congruunt, minus superstitiosus uideatur. Verum quorū omnis uita luxui uoluptatibusq; seruit, quorum oratio ferox & impudica: quorum animus adeo non mitis, ut pro leui conuicio parati sint pugnum, aut etiam pugionem impingere, hi impudenter concionantur de libertate Euangelica, quum tales sint, ut Iudaicis cancellis adhuc coërceri debeant, donec proficiant ad Euangelici spiritus uigorē.

Cap. VI

8 Proinde ut horum temeritas merito displicet bonis & cordatis omnib, ita sunt in quibus ijdem doleant Christi gregem nimium inuolui Iudaicis ceremonijs, & opprimi, uel autoritate, uel indiligentiâ procerum quorūdam ecclesiasticorum: qua de re queritur & Augustinus in epistolis suis, clamitans Iudæorum conditionem tolerabiliorem esse propemodum, quàm Christianorum. Tantū huiusmodi superstitionum Iudaicarum iam tum inuadauerat in publicam Christianorū cōsuetudinem

suetudinem Populus ipse ferè sibi huius/
 modi seruitutē accersit, ut Cæcias, quod
 aiunt, nubes. Sed præsulum erat, consule
 re libertati gregis, quā accepit à Christo
 & apostolis. Nunc sæpe addimus onus
 oneri, & laqueos laqueis adiçimus, tan-
 tum abest, ut expediãmus animas popu-
 li, quo magis illum obnoxiiũ habeamus
 nostræ tyrãnidì, nostroq; quæstui uerius
 quàm illius saluti seruietes. Paulus non
 iudicat inter diem & diem, sed omnem
 diem pro sacro habet: nec ullũ opus pro-
 phanum iudicat, quod adhibetur Euãge-
 licæ charitati. Post hæc maiores proba-
 bili sanè de causa diem dominicũ festum
 esse uoluerunt, quo populus omnis con-
 ueniret ad audiendum sermonem Euan-
 gelicũ. Mox indictæ feriæ ab operis cer-
 donicis, quum aliquoties sanctius esset
 opera manuaría p̄spicere liberis & uxo-
 ri fame periclitantibus, quàm audire can-
 tiunculas sacerdotum in templo non in-
 tellectas. Nõ quod damnandos censeam
 solennes hymnos, quibus ecclesiasticus
 chorus canit laudes deo suo, sed quemad-
 modum Christus docet, non hominem

Ca. VII

cōditum esse propter sabbatum, sed contra, sabbatum institutum propter hominem, ita censeam hæc quoque cedere debere, quoties proximi necessitas exigit officium charitatis. Verū populus à quibus debebat hæc discere, ab iisdem frequēter cogit ad diuersa. Nec hoc satis erat, quot festis diebus post oneratus est populus, & indies magis ac magis onerat. Nam apud quosdam penè solēne est, ut quisque episcopus diem festum, uelut peculiare quoddam sui monumētum adijciat. Idque fit nonnunquam leuissimis de causis. Est fortasse qui quōdam habuerit in delicijs
 II puellā nomine Barbarā, hac gratia uult Barbaræ diem esse feriatum. Alij mater fuit nomine Catharina, hoc satis est causæ uisum, ut huic sacer dies populum arceat ab opere. Alij nomen est Guilhelmus, eoque magno studio hoc agitur, ut Guilhelmo sint feriæ peculiare. Sint em̄ hæc exempli gratia duntaxat dicta. Maluimus enim fictis exemplis uti, quam
 Ca. VIII. quēquam offendere. Sunt & priuatim nonnullis peculiare affectus, huic erga diuum Erasmus, illi erga diuū Christophorum

phorum. Sūt & publici quidam affectus
ordinum aut nationum, urbiumue. Velu
ti dum Prædicatores qui uocantur, fauent
impense suo Dominico, Minoritæ suo
Frãcisco, pictores Lucæ, medici Cosmo
& Damiano, calcearij Crispino, milites
Martino, Galli Claudio, Lutetij Geneue
sæ, Oxonienses Vuerenfridæ. Huius ge
neris est & illorum studiū, qui Christum
ac diuos superstitione colī uolunt per par
tes, quibus nō satis est, quod Christi mor
tem toties renouamus commemoratio
ne quotidiana, quod sanctę cruci duo di
es festi dati sunt: nisi effuso cruori, quem
aiunt multis in locis seruari: nisi clauis, ni
si spineæ coronę, nisi preputio, quod ado
rant alicubi: nisi lacti uirginis matris, qđ
multis locis ostentāt, suus dies festus con
secret. Quod si quid erit huius generis,
quod pie colī posse uidebitur, satis erat
in templis duntaxat diem festum celebra
ri, ad quem liceat accedere diuitibus, aut
quibus alioqui commodum est, non co
gantur tenues, quorum manus alunt nu
merosam familiam. Atq; hi quidem affe
ctus tametsi fortassis reprehendendi non
sunt

*Autuere
pie*

sunt, tamen non oportuit episcoporum prudentiam tantum illis tribuere, ut singulis statim suæ feriæ, sua sacra, suusque cultus peculiaris dedicaretur. Quid hoc est aliud, quàm tenuem populum ad famem adigere, quum eripitur hoc, quo solo suam alit familiam? Imò, ut nunc sunt mores, ab honestis sanctisque laboribus, ad ocium & luxum inuitare? Quibus enim diebus plus peccatur luxu, temulentia, libidine, alea, rixis, pugnis, homicidijs, & festis diebus? Et quàm hic sumus præpostero iudicio. Si quis toto die festo fuit ebrius, & scorto adhæsit, si lusit aleam, nemmo facessit hominì negocium: si calceum consuit, ut hæreticus defertur. Non hæc dico, quod uelim à laicis cõtemni dies festos, sed quod ecclesiæ pastores mihi uideantur recte facturi, si huiusmodi dies festos, exceptis dominicis, & paucis eximijs, omnino tollant. Et in his ipsis, quos relinquunt, permittant tenui plebeculæ, post sacrum & concionem, si res urgeat, opificio suo succurrere liberis & familiæ, aut aliquid etiam parare, quod in pauperes erogent. Nunc sæpenumero, quum post menstruam

menstruam pluuiã obtigit dies serenus,
 agricola cogitur sinere demessam sege-
 tem in agris putrescere, quam fauente cœ-
 lo poterat in horreum cõuehere, idq; ob
 huiusmodi dies festos, quos nobis nõ ue-
 rerum autoritas, sed affectus quidam hu-
 manus inuexit, ne quid addam durius.
 Hæc primum obrepunt honesti specie:
 deinde copiosius inundãt: mox usu con-
 firmata tyrannidem occupãt, ut iam tol-
 li sine tumultu uix queant. Quo minus
 est episcopis ad hæc primum irrepentia
 conueniendum. Nam in totum quæ iuris
 humani sunt, quemadmodum in morbis
 remedia, ita sunt ad præsentem rerum ac
 temporum statum attemperanda. Quæ
 quondam pium erat instituere, post pro-
 re nata, proq; mutata temporum ac mo-
 rum qualitate, magis pium fuerit abroga-
 re. Quod tamen haudquaquam oportet 15
 fieri temeritate populi, sed autoritate ma-
 iorum, quo uitetur tumultus: & ita mute-
 tur publica cõsuetudo, ut non scindatur
 concordia. Id ne fiat, episcoporum uigi-
 lantia prouidendum est, quos non oportet
 pertinacius ad iustas populi querimo-
 nias

Cap. x nias obsurdescere. Fortassis idem sen-
 tiendum de coniugio sacerdotum. Olim
 sacerdotum ut erat magna paucitas, ita
 erat summa pietas. Si quo liberius uaca-
 rent sanctis studijs, ultro sese castrabant.
 16 Atq; adeo priscis illis tātus erat amor ca-
 stitatis, ut quidam egre permiserint Chri-
 stiano matrimonium, si baptismus depre-
 hendisset cœlibem: ægrius etiam digra-
 17 miam. Iam quod plausibile uisum est in
 episcopis ac presbyteris, translātū est ad
 diaconos, tandem & ad hypodiaconos.
 Consuetudinem ultro receptam confir-
 mauit pontificum autoritas. Interim cre-
 uit sacerdotum numerus, ac decreuit pie-
 tas. Quot examina sacerdotum alūt mo-
 nasteria, quot collegia: ac præter hos eti-
 am innumerabilis est ubiq; sacerdotum
 multitudo. Et inter hos quanta raritas eo-
 rum, qui caste uiuūt? De his loquor, qui
 domi palām alunt concubinas uxorū lo-
 co. Nec enim attingo nunc secretiorum
 libidinum mysteria. Tantum ea loquor,
 18 quæ uulgo quoq; notissima sunt. Et hæc
 quum sciamus, tamen in admittendo ad
 sacrum ordinem facillimi sumus, in rela-
 xanda

xanda cœlibatus constitutione difficillu
 mi, quum contrâ Paulus docuerit, nemi
 ni facile manum imponendam: & non 19
 uno in loco diligenter præscripserit, qua
 les oportet esse sacerdotes, quales diaco
 nos; de cœlibatu neq; Christus, neq; apo
 stoli legem aliquam in sacris literis præfi
 xerunt. Olîm nocturnas ad martyrum
 monumenta uigilias, publica Christiano
 rum consuetudine receptas, idq; seculis
 aliquot, abrogauit ecclesia. Ieiuniû in ue
 speram usq; prorogari solitum, in meri
 diem transtulit. Aliaq; permulta pro cau
 sis emergentibus uariâuit. Quur hic hu
 manam cõstitutionem urgemus tam ob
 stinate, præsertim quû tot causæ suadeât
 mutationem? Primû enim magna sacer
 20
 dotum pars uiuit cum mala fama, parûq;
 requieta conscientia tractat illa sacrosan
 cta mysteria. Deinde perit magna ex par
 te fructus illorum, propterea quod ob uir
 tam dedecorosam à populo cõtemnitur
 illorum doctrina. Quod si his, qui se non
 continent, concederetur matrimonium,
 & ipsi uiuerent quietius, & populo cum
 autoritate prædicarent uerbum dei, & li
 beros

Cap. XI

beros suos liberaliter educādos curarēt,
 nec alteri alteris uicissim essent probro.
 21 Hæc non eò spectant, ut sacerdotibus au-
 tor aut patronus esse studeā, qui nuper ci-
 tra pontificū autoritatē cœperūt esse ma-
 riti, sed ut ecclesię proceres admoneā, di-
 spiciant, an expediat ueterē cōstitutionē
 ad p̄sentē utilitatē accōmodari. Interim
 & episcopos admonitos uelim, ne tā te-
 mere quoslibet, & inexploratos recipiāt
 in sacerdotalē ordinē. Cæteros itē admo-
 nendos censeo, etiā atq; etiā excutiant se
 ipsos, nū idonei sint muneri gerēdo quod
 suscipiunt, ne lucri causa, ne ocij gratia
 tantæ professionis onus suscipiant, & si-
 bi damnationē, & ecclesiæ probrū accer-
 sentes. Porro qui iam initiati sunt, etiā si
 pontifices aperiant fenestrā ad cōiugiū,
 tamē illud consuluerim, ut ne leuiter aut
 temere semet inuoluant matrimonio, si-
 atq; ut iam duplici pœnitentia discrucii-
 entur, & sacerdotij, & coniugij. Bona
 pars cōtinentię est ex animo uelle cōtine-
 22 re. Nihil magis optandum, q̄ ut sacerdos
 immunis à cōiugio, liber, ac totus seruiat
 domino suo. Sed si frustra tentatis reme-
 dijs

dijs omnibus uinci non potest carnis re-
 bellio, superest ut cū una caste uiuat, ad
 remediū habens uxorem, non ad uolu-
 ptatem: illud interim conans pro uiribus,
 ut imbecillitatem carnis, cui concessa est
 uxor, reliqua uitæ integritate, pijsq; stu-
 dijs compenset. Sic enim omnes intelli-
 gent uxorem necessitati quæsitam, non
 uoluptati. Neq; dubito, quin pleriq; sint
 episcopi, qui perspiciant hæc ita habere,
 quemadmodum dicimus: sed uereor, ne
 hic quoq; quæstus obstet, quo minus id
 sequamur, quod uidemus optimum esse.
 Si episcopi tentent mutare, fortasse recla-
 ment officiales, qui plus sentiunt reditu-
 um ex cōcubinis sacerdotum, quàm sen-
 suri sint ex uxoribus. At non æquum est,
 ut quæstus apud nos tantū ualeat, ut ob
 eum in re tantī momenti minus sincere
 cōsulat. Huius generis permulta sunt, Ca. XII.
 sed hæc duo exempli gratia posita sunt. 25
 Nunc ad ieiunia redeo. Si quis adeo fir-
 mus sit, ut perpetua sobrietate sibi tempe-
 ret, huic non admodum opus sit indictis
 ieiunijs, nisi pro tempore, huiusmodi ui-
 sima placanda sit ira dei, Sed ob rudes,
inquires

inquires; & crassos certi dies præscribuntur. Sit hoc sanè tolerabile. Præscribitur unica refectio, præscribit & cibi genus. Nec hoc satis. Intentatur æterna damnatio consuetudinis humanæ uiolatori. Sic enim parochi quidam denunciant populo ieiunium, haud scio an ex pontificum sententia. Ne id quidem satis. Veluti paricida penè dixerim, rapitur ad supplicium, qui pro pisciũ carnibus, gustarit carnes suillas. Iam dixi seditiosam temeritatem ubiq; graui dignam supplicio. Nec huius generis causam ago, sed alioquin quorundam iudicium hic mihi nõ solum inciuile uidetur, uerum etiam præposterum. Indictum erat ieiunium. Hoc erat eius rei caput. Accessorium erat talibus aut talibus uesci cibus. Nũc passim cenatur, & nemo mouet tragœdiam. Gustauit aliquis carnes, clamant omnes: O cœlum, o terra, o maria Neptuni. Nutat ecclesiæ status, inundant hæreses. Ut cœnes, nulla opus est uenia: ut fas sit uesci carnibus aut ouis, emendum est Romani pōtificis diploma. Ita quod specie propius accedit ad Iudaismum, & omnino tale

tale, ut merito quis admiraretur hoc tanto-
 pere receptum à Christianis, qui circum-
 cisionem, cæterasq; Iudæorum ceremo-
 nias execramur, tenemus mordicus. Ci-
 borum delectū maximi facimus: id quod
 propius accedit ad Evangelicæ pietatis
 studia, sinimus antiquari. Quū enim pre-
 catio Christianorū sit peculiaris hostia,
 & huius sodalis comescq; sit ieiunium, qđ
 in Evangelicis & apostolicis literis hæc
 duo ferme copulantur, deprecatio & ie-
 iunium (nam ieiunio purgatur animus,
 ac roboratur spiritus, ut pura, ut ardens,
 ut alacris sit deprecatio) tamen in ciborū
 delectu longe tenaciores sumus humanę
 constitutionis, quā in ieiunio. Quan- Cap. xlii
 quā & ieiunijs multo crebrioribus oner- 26
 rantur Christiani, quā unquam Iudæi.
 De ciborum generibus dixit dominus Ie-
 sus: Quod intrat in os, nō coinquinat ho-
 minem. Et Paulus à præceptore non dis-
 sentiens: Regnum, inquit, dei nō est esca
 & potus. Cæterum in ciborum delectu,
 quanto nostrum onus uidetur durius q̄
 illorum, Illis licuit ex omni piscium, qua-
 drupedum, ac uolatiliū genere saluberris-

27 mis quibusq; uesci. Nobis in bonam an-
 ni partem omnium carniū esus interdī-
 citur. Et uide quæso, quā hīc fuerit cu-
 riosa uel consuetudo, uel maiorū auto-
 ritas. Certis temporibus præter carniū
 esum nihil interdīcī alicubi, extis ac pin-
 gui uesci licet. Aliās pingui tantum, aliās
 nihil ex animāte terrestri, aut uolatili gu-
 stare licet. Atq; hīc sanè non pauca quæ-
 stiones existunt, quousq; porrigatur car-
 nis uocabulum. Habet enim mare quæ-
 dam animantia terrestribus non dissimi-
 lia, ut phocas & canes: habet & amphi-
 bia, ut castor. Quin & de cochleis, testu-
 dinibus, ranis, & colubris disputat. Rur-
 sum alijs diebus ouorum & lactariorum
 esus permittitur: alijs lactariorum dunta-
 xat. Sunt in quibus & hæc tetigisse ne-
 phas sit. Sunt in quibus interdicitur, quic-
 quid aliquando uixit, ut iam spongiæ ue-
 niant in quæstionem, quæ quibusdā sen-
 tiunt. Et reperiuntur qui nihil sibi permit-
 28 tunt præter panem & aquam. Ut demus
 hæc non aspernanda, tamen quis non ui-
 deat, quā frigeāt si conferant ad Euan-
 gelica præcepta, quorū oportuit primam
 esse

esse curā. Deinde considerandū, an hoc Ca. XIII
 congruat Euāgelicæ libertati, quam tan- 29
 ta contentione defendit Paulus, hæc ab
 omnibus tam morose, tamq̃ rigide exi-
 gere. Nūc uideamus, quā hīc quoq̃ ue-
 rum sit, quod scripsit Paulus apostolus:
 Exercitatio corporalis ad modicum uti- 30
 lis est: pietas ad omnia ualet. Nullis die- 31
 bus operosiores sunt culinæ quā piscu-
 lentis, nec unquam apparatus maior, aut
 sumptus grauior. Ita fit, ut tenues esuri-
 ant, diuites uiuant etiā delicatius. Quis
 non malit silurum, quem, opinor, uulgo
 sturionem uocant, aut troctam, aut mure-
 nam, quā suillam fumo duratā, aut uer-
 uecinam? Atq̃ in his etiā ea quæ à car-
 nium uocabulo separātur, sunt quæ plus
 addant alimonix, quā caro bubula, aut
 ouilla: ueluti testudines, cochleæ, & colu-
 bri: magis etiā iritant libidinem. Atq̃
 hæc reperias etiā in holeribus, & arbo-
 rum foetibus. Quid prodest abstinere à
 carnibus ouillis, si uentrem distēdas eru-
 cis, palmulis, ficis, & uuis passis, tuberib.
 carduis, & bulbis, quæ genitalia magis
 accendūt tentigine, quā pullastræ: Cō-
 dita

dita myrobalanus uegetius reddit cor-
pus, quàm bubula. Nec horū quicquam
interdicī. His rebus fit, ut qui tenui sunt
fortuna, grauentur huiusmodi constitu-
tionibus, quum minimum egeant, qui di-
uites sunt, ad delicias inuidentur. Dixerit

32

aliqs, hoc nostro uitio fit. Fateor. Et ideo
fortasse tollendum, ubi uiderimus ex eo

Cap. XV

plus nasci mali quàm boni. Neq; mul-
to plus fructus uidetur prouenire ex ie-
iunio. Nam qui tenuous sunt, aut imbecil-
lo corpore, ægre ferunt diutinam inediã.
Contra qui ualent, uentrem onerant tri-
dii com meatu, ut iam à prandio nulli rei
sint idonei, præterquàm somno. Et tamẽ
ieiunium in hoc potissimum adhibetur,
ut spiritus minus grauetur onere corpo-
ris. Ut ne commemorem interim ualetu-
dines, morbos, ætatum imbecillitatem,
inopiam, corporū peculiarem quandam
naturam, ut nonnullis etiam sanis inediã
paucarum horarum letalis sit: nonnullis
quilibet piscis, quod alijs scorpius, aut le-
pus marinus, aut uipera. Jam in regioni-
bus quæ laborant inopia piscium, interdi-
cere carniū esum, quid est aliud quàm
famem

33

famem indicere: In tanta regionum, corporum, uoletudinis & ætatis inæqualitate, satis apparet quàm multos grauet lex, omnibus, ut putant, æqualis. Sunt corpora quæ lasciuiât, etiam si fœno pascântur. Sunt quæ uix uiuant, etiam si perdicibus & phasianis auibus alant. Si iuberet edictum, ut in his diebus opulenti frugaliter uiuant, & quod suis mensis detrahunt, mitterēt ad mensulas pauperum, tum fieret æqualitas, & euangelicum quiddam saperet constitutio. Nūc passim fit quod ait Paulus: Alius esurit, alius ebrius est. Opulentis mutatum cibi genus, uoluptati est, & fastidij remedium: nec ullo tempore magis deliciantur, quam quum abstinent ab esu carniū. At interim tenuis agricola, rapam crudam, aut porrum arrodens, hoc obsonium addit atro ac furfuraceo pani: proq̃ mulso diuitū, serum lactis subacre bibit, aut aquam è lacuna, interim perpetuis sudoribus uxorē, paruos liberos, reliquamq̃ familiam egre sustentans. Deniq̃ eò rediere mores hominum, ut ista tātum grauent eos, quorum gratia non admodum sunt instituta, nihil

Ca. XVI pertineant ad eos, ad quos maxime pertinebant. Dixerit aliquis, si quis grauabitur hisce rebus, est unde subleuetur. Vnde: Redimat à Romano pontifice ius uescēdi. Pulchre dixit. Atqui nec omnibus uacat, nec omnib. suppetit pecunia, qua ius eiusmodi redimāt. Atque hic rursum fit, ut diuitib. quibus maxime opus erat interdictio carniū, quibus maxime opus erat ieiunio, ferè sit relaxata constitutio: tennes & inopes solos premit graue iugum. Quin & illud interim demiror, ius huiusmodi constitutiones relaxandi soli Romano pontifici relinqui. Sic enim existimat uulgus. Quod mea quidem sententia magis cōueniebat tradi parochis, qui nunc in episcoporum uices successerūt, quod ad labores attinet. Nam hi cuiusq; statum, ualitudinem, opes, atq; animum etiam nosse possunt, præsertim quū hæc non sint admodū magni momenti, quod ad pietatem attinet. Concreditur illis dispensatio sermonis Euangelici: conceditur potestas administrandi sacramēta ecclesiastica, ius audiendi confessiones, & ab enormibus etiam flagitijs absoluendi: licet

licet illis etiam cum capitis sui periculo
 adesse peste laborantibus, aut alioqui mor
 bo foedo & abominando, & iisdem nega
 tur autoritas indulgendi ueniam uescen/
 di cibis, quos aliquorum postulat imbe/
 cillitas. Si parum idoneus est, qui hæc le/
 uia dispenset, nimirum culpa penes epi/
 scopos est, qui tali crediderunt gregem
 Christi. Sin est idoneus, cui grauiora quæ
 committantur, aliquid monstri subsit oportet,
 quare hæc leuiora non eidem commit/
 tantur. Sed hic rursus audire uideor quæ
 stum quorundam obmurmurare paran/
 tem. Atque utinam hæc erugo prorsus era
 datur ex ecclesia Christi, quæ non patitur
 usquam quicquam esse sanctum ac syn/
 cerum. Hæc enim facit, ut constitutiones 35
 ad pietatem institutæ, propè nihil aliud
 sint, quam laquei captandis pecunijs ac/
 commodi. Quorsum enim attinebat, tot
 tam rigidas constitutiones prodere de ele/
 ctione episcoporum, abbatum, & aliorum
 ecclesiæ procerum, si nunc passim data pe/
 cunia, uel uiolatur, uel excludit electio?

Narrant Dionysium Syracusanum ty Ca. XVII
 rannum, plurimas leges dedisse suis, atque

his prouulgatis, data opera cōnixisse, do-
 nec omnibus secure quod erat constitut-
 tum negligētibus, haberet multos obno-
 xios. Ita leges illi cassium erant uice, qui-
 bus captabat prædam. Absit autem ut
 Christi uicarij simili cōsilio, uel nouis po-
 pulum constitutionibus onerent, uel ue-
 36 terum decretis abutātur. Omnino opus
 est maiorum constitutionibus. & incidit
 frequenter, ut ob peculiare causas expe-
 diat etiam laxari publicæ legis rigorem,
 modo ne id fiat passim, modo ne per sor-
 didos negociatores, modo nullo iudicio,
 sed magno compendio. Magni referret
 ad synceritatem ecclesiasticæ disciplinæ,
 si nulla iuris relaxatio esset uenalis, et his
 cōmitteretur, qui possint hominē nosse,
 cui fit publicæ cōstitutionis gratia. Nūc
 ad impetrandam hāc ferè nihil est opus,
 nisi nomine et pecunia. Si causa iusta est,
 quur exigitur pecunia? Sin minus, quid
 facit relaxatio? Quin in nonnullis pote-
 ram fortassis & hoc uti dilemmate: si cau-
 sa est idonea, quid opus est relaxatione?
 Si nō est, quid prodest relaxatio? Roma-
 nus pontifex indicit ieiuniū, at hac, opi-
 nor, le-

nor, lege nō uult obstringi pueros, admodum senes, ualetudinarios, ægrotos: breuiter omnes qui non nisi magno suo malo sint ieiunaturi. Hic igitur ubi certa ac manifesta causa intercedit, nihil est opus laxare legem, sed interpretari potius. In dubia causa, quem potius cōsulas, quàm parochum tuum, aut ordinariū episcopum? Si refugis illius iudicium cui cognitus es, prodis insynceram conscientiam. Sin uel simultas, uel inscitia, uel aliud quippiā intercedit, quo minus ille iustam relaxationē indulgeat, tum pateat archiepiscopi, aut Romani pontificis asyllum,

Ipse disputatiōis progressus nos admodum optime præsul, ut paucis consideremus, quàm arcte nos astringāt huiusmodi constitutiones, quæ humani iuris sunt: qualia satis conuenit esse præscripta pontificum, de ieiunijs, delectu ciborū, ac sacerdotum coniugio, nam de ceteris nihil disputo. Est aliquis qui patrē senē, ægrotum, egētem recuset opibus & obsequio subleuare, quū sit unde id faciat: huic episcopus præcipit, ut adsit parenti, docens honorem in præcepto diuino subsidium

Ca. XVIII

intelligi, non a pertionē capitis, aut celsio-
nem de uia. Is si recuset obedire, dubium
nō est quin se gehennæ reddat obnoxiiū.
Rursum si cui similtas est cū proximo,
& qui læsit respicit, orat ueniam, paratus
etiā sarcire iniuriam, si qui læsus est, epi-
scopo præcipienti ut remittat uindictam,
redeatq; in gratiam cum proximo, recu-
set obtēperare, dubitari non potest, quin
ob hanc inobedientiam se reddat obno-
xium gehēnæ. Quis ita? Quia quod præ-
cipit episcopus, iuxta doctrinam Euāge-
licam præcipit, & magis ingerit Christi
præceptum, quā profert suum. Sed an
in hisce rebus, de quibus nūc agimus, idē
37 fiat dispiciamus. Dicam enim quicquid
dicturus sum, non ut asseuerans, sed ut in-
quirens, apud præfulem ut integerrimū,
ita longe doctissimum. Cōstat huiusmo-
di pleraq; de quibus nunc est sermo, pri-
mum inuecta cōsuetudine, quæ quos ob-
liget, in quibus, & quatenus, quando, q̄
diu, prolixius sit hic differere. Primum il-
lud uidetur certe probabile, consuetudi-
nem non arctius alligare quenquā, quā
uoluerint ij, qui consuetudinis fuerūt au-
tores

tores. Sit interim semper exceptū offendiculum & contemptus. An credendum est, quod ij qui primum ultro facultates suas deposuerūt ad pedes apostolorum, hoc animo deposuerunt, ut qui nō deponerēt, essent æternis pœnis obnoxij. Aut qui primum cœperunt abstinere ab esu carniū, hoc animo principes esse uoluerunt huius cōsuetudinis, ut qui post non idem facerent, astringerentur æterno exitio. Imò magis opinor hanc fuisse mentē illorum, atq; etiā orationem, ut si quem uidissent imbecilliore corpore, qui pro uocatus ipsorū exemplo, conatus sit idē facere, monuerint his uerbis: Charissime frater, ego qui sum rebeli corpore, merito carnem meam subigo ieiunijs: tibi corpusculum est & imbecillū, & spiritui satis morigerum, cuius ualetudo curanda sit potius, quàm coercenda lasciuiā. Quare sumptis moderate, & cum gratiarum actione cibis idoneis, cura ualetudinem corpusculi tui, quo possit alacrius feruire spiritui suo. Sic Paulus admonet Timotheum suum, ut modico utatur uino, propter stomachi imbecillitatem, & frequentes

Ca. XIX quentes ualetudines. Iam an consuetudo præter uoluntatem eorum qui fuerunt autores, alliget ad crimen: quemadmodum qui monet errantem, tametsi non in hoc admonet, ut grauetur culpa, qui monet, tamen qui monitus de re flagitiosa non resipiscit, grauius peccet quam antea, non est huius loci discutere. Illud uidendum, an in his rebus quæ per se licitæ, tantum humana constitutione fiunt illicitæ, episcopis aut pontificibus Romanis, quum receptam consuetudinem comprobarent, hic fuerit animus, ut qui nullo malitioso contemptu, sed per infirmitatem aut negligentiam non obseruarent, addicerent gehennæ. Deus non est adeo morosus aut iritabilis, ut ob quamlibet culpam conijciat in gehennam, quos suo sanguine redemit: Nouit infirmitatem sui plasmatis, multaque dissimulat in nobis, prius quam amputet à corpore filij sui. Sed quisquis admittit crimen capitale, ex membro Christi, fit membrum diaboli: ex hærede uitæ cœlestis, fit hæres gehennæ. Porro quum episcopi locum teneant eius, qui querit omnes saluos facere, & perdere neminem, qui

qui paterna uiscera gerunt erga gregē su-
 um : deniq; qui & ipsi sunt homines ob-
 noxi infirmitatibus, & pleriq; in rebus
 egentes misericordia dei, qui consentane-
 um est, quod hoc animo fuerint, ut suis
 cōstitutionibus mere humanis uoluerint
 fratres ac filios suos obligare supplicijs
 æternis, præsertim quum non ignorent
 uel ex suis ipsorum animis mentes homi-
 num pronas ad peccandū: & qui ipso in-
 terdicto frequenter iritari soleant ad pec-
 candi libidinem. Prophani principes qui
 ferrū gestant, ac metu supplicijsq; ex pro-
 fesso coërcent multitudinis licentiā, nol-
 lent tamē, etiā si possent, eum esse rigo-
 rem legum, quas instituunt, ut uiolator
 ilico capite plecterēt. Atq; hi nihil aliud
 occidere possunt quā corpus. Et episco-
 pi, quorū est gladio sermonis diuini ser-
 uare homines, ob cibum aut potum, cuius
 potestātē nobis fecit Christus, postu-
 lant suæ constitutionis neglectorem to-
 tum abire in gehennam: præsertim cum
 ipsis in manu sit, non iniicere hunc laque-
 um, nec in hoc discrimen adducere: Iam
 maiora sunt uincula charitatis Euangelicæ,

Cap. XX

cæ, q̄ cognationis: spiritus, quàm carnis: dei, quàm naturæ. Sed quis pater unquã tam crudelis fuit in filios suos, ut si interdixisset illis potione uini, ne quando immodice bibentes, sibi cõtraherēt febrim, postularēt suum interdictum tantum ualere, ut si negligerent, capite pœnas darent, præsertim quum & cõtra noxam uinum ab illis bibi posset, si modice bibat. Nimirum temperaret ab edicto suo, si sciret filios suos fore tanto periculo obnoxios, malletq̄ illos in febris, quàm in carpitris periculum uenire. Præterea non arbitror quenquam esse, quin fateat plus tribuendum legibus quas instituit deus, quàm hjs quas condunt homines. Sed ueteris testamenti leges à deo proditæ, non omnes astringebant olim ad culpam letalem, imò si credimus magni nominis theologis, quædam ne ad ullam quidem culpam, quod genus arbitror esse, si quis contigisset morticinũ: & hoc postulabit clementioris testamenti dispensator, nõ auctor, ut quibuslibet suis constitutionibus astringat suos ad pœnam ignis æterni. Veniam ad apostolorum autoritatẽ, quibus

bus tantū semper tribuit cōsensus totius
 orbis Christiani. At ego sanè non ausim
 affirmare, quod quicquid hi præceperūt,
 hoc animo præceperint, ut transgressorē
 quemlibet uellent esse obnoxium gehē
 næ. Paulus multis locis interdicit auari
 ciam, libidinem, iram, cōtentionem, inui
 diam, nominatim addens: Scimus quod
 qui talia agunt, regnum dei non posside
 bunt. Et tamen Theologi fatentur, non
 omnem iram esse peccatū capitale. Nec
 omnem inuidiam fortasse. Rursus idem
 seueriter edixit, ne mulieres loquantur
 in ecclesia, ne lexus insolentior sibi uindi
 caret autoritatem apud maritos. Et ta
 men non arbitror Paulum illud hoc ani
 mo præcepisse, ut si qua per infirmitatē
 muliebrem aliquid fuisset in ecclesia lo
 cuta discendi studio, cōtinuo fieret obno
 xia gehennæ. Hęc sic propono, ut tamen ⁴⁰
 sit integrum suum cuique iudicium. Po
 stremo fortassis & in Euangelicis præce
 ptis reperire liceat, quæ nō statim quem
 libet obstringāt peccato letali. Videmus
 religiosorum ordinū patres illud palām
 testari de suis constitutionib, quas ob cō
 uictus

uictus concordiam & æqualitatem ne-
 cessario addunt præceptis Euangelicis,
 quod ijs nolunt astringi quenquam nec
 ad ueniam culpã. Quo magis admiror
 quosdam eiusdem generis, qui citius pa-
 tiantur fratrem uel emori, uel morbo dis-
 cruciari, qui sit morte grauior, quàm car-
 nium esum indulgeant. Non hic repe-
 Ca. XXI
 4: tam, quod quidam non incelebres theo-
 logi asseuerarunt, nullum prælatum mor-
 talem subditum suo præcepto, astringere
 posse ad peccatũ capitale; nisi quod præ-
 cipit, pendeat à lege diuina. Hoc axioma
 equidem in præsentia nec refello, nec ap-
 probo. tantum illud obiter quærã, utrum
 omnes huiusmodi cõstitutiones obligent
 ad æternam pœnam, an aliquot dũtaxat.
 Si omnes, profecto graue est iugũ Chri-
 stianorum, quum tot extent pontificum
 constitutiones: sin aliquot, scire cupiam;
 qua nota distinguant quæ obligent, quæ
 nõ. Quum additur, præcipimus, ac man-
 damus: At Romę quotannis huiusmodi
 constitutiones æduntur nouæ: ne spon-
 sus sponsæ munus aliquod donet ultra
 precium duodecim ducatorum. Sit enim
 hoc

hoc exempli causa propositum. Quæro si quis absq; malicia donaret munus tresdecim ducatorū, an peccet letaliter? Respondebis, opinor, non uideri. Atqui in his, & alijs rebus etiā leuioribus, præter grauem culpā semper additur pœna excommunicationis latæ sententiæ. Et sunt Theologi, qui negant quenquam excommunicari posse, nisi ob admissum quod sit apud deum capitale. Sed hanc disputationem, an possit episcopus aut pontifex subditos quacuncq; in re astringere ad capitalem pœnam, omittam in præsentia.

Illud rogabo, an probabile sit pōtificis hūc esse animum, ut si possit etiā, uelit ad hūc modum onerare suos. Paulus indignatur, quod aliquis iudicat fratrem suum in cibo aut potu: & ego ob cibū aut potum detrudam fratrem meū in gehennam? Iam in alijs qui sit pontificum animus, relinquamus interim in medio. Certe in ieiunio palām est, illum non omnes suo præcepto uoluisse astringere. Proinde, quæ iniqui iudices in proximum aliter interpretamur legem pōtificis, quàm pro ipsius animo? Nec enim cōsentaneū

Ca. XXII

g est

est, illum uoluisse quenquam obstringere ad ieiunium, aut esum pisciū, qui hoc facturū sit insigni ualeitudinis, aut uitæ dispendio. Itaq; nō obligat infantes, non admodum senes, non ægros, non inopia laborantes: non denique cæteros, qui ob aliam quampiam causam non ferunt inediā, multo minus de esu carniū. Hi si uescuntur: utiq; uesci uidentur ex eius sententia, qui legem condidit. Dices, sed interim aperitur fenestra malis, qui hoc prætextu uescuntur, quum nō sit idonea causa. Hoc periculum si spectaret ad homicidium, aut aliquod graue malum, audiverem. Nunc tolerabilius arbitror, ut sexcenti uescantur carnibus citra necessitatem, quàm ut unus hac superstitione periclitetur de uita. Proinde mihi non displicet mos apud Italos, iuxta quem etiā in quadragesima publice in macellis uēduntur carnes uitulorum, hœdorū, & agnorū, sed à paucioribus, ne quid desit ægrotis, aut ijs qui ægre carent esu carniū. Nec quisquam notat euentū aut uescentem, etiam si nihil morbi præ se ferat. Sūt enim causæ, quas ex uultu non possis deprehendi

prehendere. Et Christianæ charitatis est, in meliorem interpretari partē, quicquid recte fieri potest. Temulentia, obtrectatio, turpiloquium, uere arguunt improbum, iuxta canonem Euangelicū. Si quidem hæc uere mala, quum prodeunt ab ore, declarant corruptum cordis fontem, unde illa Mephitis exhalatur. Et tamen his leuiter offendimur, aut etiam applaudimus. Vescentem carnibus sic execramur, quasi deserit esse Christianus, quū Euangelium uetet iudicare quēquam in his quæ per se mala non sunt: & Paulus nolit quēquam iudicari in cibo & potu. Ergo qui uescitur carnibus ex causa gratui, ne peccat quidē aduersus legem, quū nihil admittat aduersus mētem eius qui legem condidit. Qui uescitur citra necessitatem, si peccat, tātum peccat in legem humanam. Cæterum qui condemnat fratrem suū, qui obtrectat, qui defert ac traducit, peccat & aduersus Euangelicā doctrinam, & apostoli Pauli præceptum: ac mea sententia grauius delinquit, quàm si totum decennium carnibus uesceretur.

42

Caput

XXIII

Appellāt Lutheranos & hereticos, qui

g 2 carnū

carnibus uescuntur. Iam hoc est non ui-
 tiorum, sed fratris carnē arrodere. Virū
 quæso sceleratius: Et tamen ad id quod
 uetat autoritas Euangelica: quod uetat
 Paulus apostolus, nemo cōmouetur: ad
 hæc quæ præter Euāgelicam doctrinam
 inuexit humana consuetudo, sic inhorre-
 scimus, quasi semel collapsura sit tota
 Christiana religio. Verū hic interim ob-
 strepit geminus scrupulus, alter qui per-
 tinere uidetur ad ordinem, alter ad offen-
 diculum proximi. Ordini fatemur pluri-
 mum esse tribuendum, adeo ut præstet
 etiam tyrānidem aliquam perpeti, quam
 ordine turbato miscere res mortalium. &
 Paulus uitari iubet Christianū ἀτάκτος,
 hoc est, inordinate uersantem. Atq; idem
 ne cui simus offendiculo, præcipit absti-
 nere non solum à re mala, uerum etiā ab
 43 omni specie mala. Verum ut constet or-
 do, & per ordinem tranquillitas, expedit
 ut proceribus sua cōstet autoritas, ac po-
 pulus his non secus obediat ac dei uica-
 rijs. Fatemur hæc esse uerissima. Et Pe-
 trus apostolus damnat eos, qui suis cupi-
 ditatibus seruietes, cōtemnunt glorias,
 hoc

hoc est, eximios uiros publica potestate
 præditos, quū illic sermo sit de magistratibus
 ac principibus, ni fallor, ethnicist
 quanto magis oportet pontificum autoritatem
 sanctam & inuiolatam esse. Quæ si boni sunt,
 obtemperandū est tanquam amicis dei. Sin mali, sed tamen ea quæ re-
 cta sunt docent, obtemperandum est do-
 ctrinæ quam tradunt. Si neq; boni sunt,
 neq; bona docent, tamen aliquousq; fe-
 rendos censeo, ne turbato rerum ordine,
 grauior pestis exoriatur. Hoc ego consi-
 lij populo Christiano dederim. Porro si
 illorum impietas eò processerit, ut diuis
 atq; hominibus sit intolerabilis, id quod
 auertat Christus: ipse nouit huiusmodi
 flagella neçtere, quibus eijciat è templo
 suo, quos nolit illic agere. Nam quemad-
 modum non sine consilio pontificum ele-
 ctio translata est à populo ad paucos, ita
 nō placet reuocari exempla, quibus mul-
 tudo suos episcopos ob quoduis crimē
 exigebat. Siquidem Brixium ob suspicio-
 nem stupri cum lotrice, populi tumultu
 depulsum legimus. Ceterum quemadmodum
 Paulus præcipit uxoribus, ut per

Caput
 XXIII

omnia morem gerant, ac reuereantur mar-
 ritos suos tanquam dominos: ac uicissim
 admonet, ut mariti moderate ac ciuilliter
 utantur autoritate in uxores, cogitentque
 socias esse, & pares in Christo, cohære-
 des regni coelestis, alteram sui portionem,
 utque illarum infirmitati semet accommo-
 dent cum iudicio: ita monendi sunt eccle-
 siae primores, ne uel autoritate sua abutā-
 tur in populum, neue populi simplicem
 obedientiam uertant in suam tyrannidem.
 Oues sunt, sed Christi potius, quam epi-
 scoporum. Oues sunt, sed pro his ouibus
 summus ille pastor preciosum sanguinem
 suum fudit. Oues sunt, sed adeo charae
 domino suo, ut unam erraticam, anxia so-
 licitudine quaesitam, ac tandem inuentam,
 humeris suis reuexerit ad caulas suas. O-
 ues sunt, sed rationales, & hac parte pa-
 res episcopis: nonnunquam etiam plus sa-
 piunt, quam episcopi quidam: denique ex
 his ouibus fiunt pastores. Non populus
 propter episcopos, sed episcopi populi
 causa sunt instituti. Vnde tamen si episco-
 pus ad singulos est plebe collatus praecel-
 lit, duplicique, ut inquit Paulus, honore di-
 gnus

gnus est: tamen maior esse ratio debet totius populi, quàm unius episcopi. Et si quis adderet, maior etiã dignitas, huius oratio non prorsus abhorreret ab oratione Christi Rogat enim in Euangelio dominus Iesus. uter uideatur maior, qui ministrat, an qui accumbit. Nonne, inquit, qui accumbit? Sed populus sunt illi filij sponsi, qui ut honorabiles discumbunt ad mensam Euangelicam. Primores ecclesiæ sunt ministri, qui adstant, & obambulant, circumspectantes ne quid cui desit in eo conuiuio. Et quod cuiusque conuenire uiderint, id depromunt è diuite penu sponsi Christi. Quod si Christus, qui sine controversa fuit omni cõparatione maior, se ministrum appellat, & ministrum gessit usque ad pedum lotionem, quid oportet facere pontifices, qui iuxta D. Hieronymi sententiã patres sunt, non domini, quibus dispensatio mysteriorum dei credita est, non autoritas: qui & ipsi labi possunt, & ignorant multa. Imperet igitur episcopus populo, sed ut pater filiis, sed ut maritus sponsæ dilectæ. Neque putet sibi quiduis licere in gregem suum, de

Caput
XXV

quo redditurus est summo ueroq; pasto-
ri rationem, Atq; illud etiam meminere,
autoritatem non solum tuendam esse se-
ueritate iubendi, supercilio, minis, ac uin-
dicta, quibus rebus ne tyranni quidē suā
satis tueri solent: sed multo magis uitæ
sanctimonia, modestia, mansuetudine, sa-
cra doctrina, paternis monitis, amicis ex-
hortationibus. Paulus in puniendo eū,
qui patris uxorem habebat, exerit autori-
tatem apostolicam: sed quoties idem de-
mittit sese, blandiens, rogans, obsecrans,
exhortans, obtestans, adiurās. Suspicien-
da quaedam res est, perpetua uitæ iynce-
ritas, incredibilem populū fauorem con-
ciliat Euangelicus animus, contemptor
opum, contemptor honorum, contem-
ptor uoluptatum, auidus bene merendi
de omnibus: paratus uel uitæ discrimen
subire pro grege sibi credito. Magnā ad-
mirationem conciliat pectus diuinis lite-
ris refertum: lingua non minus sancta q̄
diserta, depromens ex opulento penua-
rio noua & uetera. His rebus potissimū
& paratur, & defenditur episcoporū au-
toritas, multoq; rectius ac tutius, q̄ his
uerbis

uerbis, ordinamus, decernimus, statui-
 mus, præcipimus, uolumus, ac manda-
 mus. Hæc faciunt, ut populus ultrò plus 44
 præstet, quàm exigatur, magisq; commo-
 ueatur exhortatione paterna, quàm ullis
 quamlibet regalibus minis. An non uide-
 mus, quoties exoritur aliquis qualicumq;
 opinione sanctimonie commendatus, ac
 speciem aliquã Evangelici doctoris præ-
 bens, quanto studio populus pendeat ab
 illius ore, quàm ex animo faueat? Quid
 si uideret uere paternum animũ, qualem
 habebat Paulus aut Petrus, quid non fa-
 ceret populus? Paulum non secus ac Ie-
 sum Christum exceperunt discipuli, pa-
 rati uel oculos suos eruere, ac dare illi si
 postulasset. His igitur rationibus optime
 constabit ordo, constabit autoritas, cõsta-
 bit pax & concordia, si pars utraq; uicis-
 sim certet officio. Alioqui tyrannica pax
 est, quoties populus oppressus ui, quie-
 scit corpore, sed animo obmurmurat, ac
 male precatur. Nec statim clamitent Caput
 detrahi præsulum autoritati, si populi li-
 bertati simul & quieri consulitur. XXVI
 Primũ
 illud pertinet ad præsulum autoritatem,

ut populus de ipsis quàm optime sentiat.
 At parum bene sentire uidetur, qui iudicat
 eos hoc animo esse, ut uelint suos
 quàm plurimis constitutionum laqueis
 irretitos esse, modo ipsi suo arbitratu im-
 perent. Is demum bene sentit de pontifi-
 ce, qui iudicat illum hoc esse animo, ut
 gregem suum cupiat quàm maxime libe-
 rum in Christo, & expeditum scrupulis
 & captionibus. Neque enim ille detrahit
 auctoritati regis, qui nolit illi quicquam li-
 cere, contra æquum ac bonum, cōtra pu-
 blicas leges, contra consuetudines ac pri-
 uilegia ciuium, contra iusiurandum quo
 suscepit principatum. Imò totam auctori-
 tatem detrahit, qui hoc sentit de rege,
 quod tyrannis dignum est potius, quàm
 legitimo principe. Proinde si rex non po-
 stulat, ut suo edicto quenquam obstrin-
 gat ad poenam pecuniariam, aut corpo-
 ralem, nisi sit æqua, iusta, rationabilis, ri-
 telata, & tacitis populi suffragijs com-
 probata: denique non postulat, ut omnis
 constitutio reddat obnoxium periculo
 capitis, nonne episcopis animum planè
 tyrannicum tribuere uidetur, qui suspi-
 catur

catur hanc esse mentem, ut quibuslibet
 cōstitutionibus uelint suos obnoxios es-
 se gehennæ: At principum leges sæpe
 minaces sunt, & atrociorē pœna deter-
 rent uerius quàm puniunt, qualis fer-
 tur illa duodecim tabularum de dissecan-
 do corpore eius, qui pluribus creditori-
 bus deberet, nec esset soluendo. Ac us-
 teres illi multitudinē imperitam, &
 philosophiæ rationibus intractabilem,
 Iouis fulmine læuientis in fontes, dira-
 rum ultricium, Rhadamanthi, terribilium
 apud inferos suppliciorum figmentis,
 deterrebant à maleficijs. Vt huiusmo-
 di fucorum nonnihil concedamus prin-
 cipibus prophanis, non arbitror in epi-
 scopis esse recipiendum, qui profitentur
 doctrinam Euangelicę ueritatis. Sed qui
 præcipit, inijcit laqueum: qui exhortat,
 sic uocat ad meliora, ut non adimat liber-
 tatem. Dicit aliquis, dilutam esse ex-
 hortationem, propter intractabilem opus
 esse præcepto. Mibi contrà uidetur. Sæ-
 pe plus impetrat exhortatio paterna, quàm
 tyrannica exactio. Sit hoc uanum, nisi
 quotidie experimur in uxoribus ac liberis:
 & nisi

Caput
 XXVII.

& nisi suo malo uerum esse docuit Hiero
 boam, cui male cessit sequum ac minax iu
 45 uenum consilium. Si populus conspexerit
 uere sacerdotem & episcopū, non erit
 inefficax exhortatio. Sin uita palam im
 pia, mores impuri, inscitia crassa, auaritia
 insatiabilis, sequitia barbarica prorsus alie
 nauit animos plebis, quid proficiet præ
 ceptis? Qui non parebunt, grauius pec
 cabunt ob contumaciam: qui parebunt
 metu, nihil promerebuntur, aut certe quæ
 minimum, quod nõ præstet præceptum,
 qui ui coactus præstat. Et fortasse culpã
 cõduplicabit hypocrisis. In nobis igitur
 potissimum situm est, ut apud populum
 pondus habeat exhortatio quamuis blã
 da, & placida. Ita quæ probe quidẽ faciunt,
 qui consulunt procerū autoritati: sed ma
 le consulunt, qui eam nõ aliter quàm mi
 nis ac terroribus sartã tectam esse uolūt.
 Sed interim æquum est, ut gregis quoque
 libertati, quantum æquitas postulat, con
 sulatur. Est enim huic sua quædam au
 toritas, nec ea sanè leuis. Nonne consue
 tudo derogat & abrogat legem: adeo ut
 lex non mereatur nomen legis, nisi fue
 rit uten

rit utentium tacitis suffragiis comprobata? Quæ res abrogauit proximi consilij Lateranensis, quod sub Iulio secundo coeptum, sub Leone decimo perfectum est, tot constitutiones? Nonne tacita populi suffragia, sine calculis abrogantia quod erat decretum? Hæc nimirum est uox populi, quæ eadem dei dicitur: hæc est autoritas liberæ multitudinis, cuius æquum est haberi rationem, quoties non aberrat à regula pietatis. Proinde recte consulens, qui sic moderabitur consilium, ut prospiciat utriusque parti. Nunc scrupulo scandali quantum tribuendum sit, paucis discipiamus. Princeps noster Iesus Christus, aliàs non nihil tribuit uitando scandalo: rursus aliàs negligit offensos pharisæos. E coniugata nasci uoluit: circumcisus est: obseruauit à lege præscriptas ceremonias; ieiunauit, ne quid illi posset impingi, quod probabilem haberet speciẽ impietatis, aut iniustitiæ. Cæterum non desijt prædicare patrem suum: non desijt docere cœlestem philosophiam: non desijt benefacere omnibus: non ueritus est hominem sanare sabbato, quãquam his rebus

urere/

Caput
XXVIII

urerentur pharisæi. Scandalo fuit & He-
 rodi, quem contempsit, uicissim ab ipso
 cōtempus. Et alicubi monitus de offen-
 sis pharisæis, qd respōdit: Sinite, inquit,
 illos, cæci sunt duces cæcorū. Ad huius
 exemplum & apostoli multa dederūt in-
 firmitati Iudæorū, ne qua res impediret
 Euangelij cursum. At non usquequaque
 indulgent offensis omnium. Nullis enim
 Iudæorum clamoribus huc perpelli po-
 tuerunt, ut gentes adigerent ad circunci-
 sionem. Hoc modo ad tempus datū est
 inuincibili Iudæorum pertinaciæ, quod
 iubentur ethnici abstinere à stupro, san-
 guine, suffocato, & idolothytiis. Paulus
 tondet cæsariem, exercet nudipedalia,
 purificatur in templo, quo mitiget quo-
 rundam animos ad seditionem spectan-
 tes. Sed hæc facit, ubicunque licet, recla-
 mās. Fatetur licere uelci quibuslibet, sed
 incidit ubi nō expediat uti iure tuo. Euā-
 gelicam porrigit libertatem, sed charitas
 omnia metiens utilitate proximi, nōnun-
 quam uolens decedit de iure suo, non
 usquequaq; neq; perpetuo, sed interim
 obluclans pro uiribus infirmitati eorum
 qui

qui temere offendunt, donec & illi proficiant ad robur Euangelicū, nec amplius offendatur his rebus, quæ per se neque bonæ sunt, neque malæ. Paulus in cibis aliquando Iudæis fiebat Iudæus, ut Iudæos lucrifaceret. Rursus ethnicis ethnicus, ut illos lucrifaceret. Sed absurdum fuerit, si quis nūc quoque Iudæis fieret Iudæus, abstinēs à cibis apud illos uetitis, ne Iudæos alienet. Imò Paulus obiurgat Petrū, quod quū iā eousque propagata foret doctrina Christi, ut æquū esset Iudæos edoctos ac monitos abijcere superstitionem infirmitatē, adhuc ne Iudæos offenderet, subduceret sese à cōuiuio, & offendiculū uitās, incidit in aliud grauius. Erat illa Euāgelij uelut infantia. Iudæis sic penitus erat infixa legis religio tradita à maiorib. lōgoque usu cōfirmata, ut hic affectus ad tempus esset ignoscendus ac tolerādus, quod ex honesta causa natus esset, & subito reuelari non posset ex animis hominum. Deinde hæc offensa graue periculum secū trahebat. Iudæorum natio tenax uitæ consuetudinis, alienabat ab Euāgelio. Ethnici sic abhorrebāt ab onere legis, ut multi
 citius

citius à Christo sustinuerint resilire, quàm Iu-
 daismum admittere. Et quum nihil sit ex-
 crabilius idololatria, qui uescebatur ido-
 lothytis, tum temporis probabilem suspi-
 cionem præbebat assentiens illorum su-
 perstitioni, quibus cum uescebatur. Et ta-
 men hic Paulus clamat legem iam anti-
 quatam esse. Clamat idolum nihil esse, &
 idolothytum nihil esse. Obiurgat eum, qui
 sciens offendit fratrem esu suo. Sed rur-
 sum obiurgat eum, qui iudicat alienam
 conscientiam, in cibo aut potu: qui male
 loquitur de fratre, ob cibum pro quo ille
 gratias agit benigno domino, qui omnia
 creauit in usus hominum. Irridet illorum
 stultam sapiētiam, qui ut magnum quid-
 dam docentes, dicebant: Ne tetigeris, ne
 gustaueris, ne contrectaueris. Quemad-
 modum Iudaicus ciborum delectus, au-
 tore Paulo, cōtemni cœpit Euangelio sa-
 tis iam prouulgato, sic à simili uidet̃ ido-
 lothytum contemnendum, ubi satis iam
 innotuit Christianos puro animo uesci
 quibuslibet cibis ad corporis necessitatē,
 gratias agentes ei, qui suis cultoribus o-
 mnia parauit quæ sunt in hoc mundo,
 quum

quum ipse sit omnium dominus, qui nihil
 uoluit puris impurum esse. Proinde si **Caput**
 cessat idonea causa scādali? & si regnum **X XIX**
 dei non est esca & potus: & si ciborum ab/
 stinencia plerosq; inuitat ad luxum ac de/
 licias: tenues autem inclementer grauat,
 uidendum est, an pro cōstitutionibus hu/
 iusmodi sit tantopere digladiādum. Illic
 pro tempore cōsulebatur nascenti Euan/
 gelio. Dabatur aliquid affectibus ex prio/
 ri uita relictis. Et dabatur ad tempus ex
 charitate, non ex iure. Nec dabatur in o/
 mnibus, nec perpetuo, nec sine reclama/
 tione. At nūc, unde offendiculum, ex his **47,**
 rebus, quarum usum nō interdicit Euan/
 gelium: Imò quarum interdictores dam/
 nant apostolicæ literæ: Prohibentes, in/
 quit, cibos, quos deus creauit ad uescen/
 dū, & prohibentes nubere. Deniq; quo/
 usq; uidentur scandali proferendi limi/
 tes? Paulus abstinet ab idolothyto, sed
 admonitus, hoc esse immolatum idolis.
 At idem uescitur quibuslibet, nihil inter/
 rogans propter cōscientiam. Atq; hic le/
 ui incommodo uitatur offendiculum. Et
 enim qui temperat pro tempore à carnī/
 h bus

bus immolatiōis, habet ad manum alias
 carnes quibus uescatur. Abstinet à tauro
 immolato Neptuno, & uescitur perdice,
 aut capo, nulli deo immolato. Ne id qui
 dem facit, nisi per occasionem. Abstinet
 à carne suilla, & uescitur ficedula. Absti
 net ab anguillis, & uescitur acipensere.
 49 Nunc quum plerisque diebus omniū car
 nium esus sit interdictus, num æquū cen
 ses, ut ego ob infirmitatem ac superstitio
 nem huius aut illius, de salute uitæ per
 cliter, quū iam omnes Christianos illud
 edoctos esse oporteat, ne ex rebus huius
 modi iudicent proximū? Quod si Chri
 stianæ charitatis uideat sic indulgere idio
 tarum aut superstitiosorum imbecillita
 ti, ut hac de causa uelimus eū qui firmus
 est, in ualitudinis aut uitæ uenire discris
 men: quur nō idem facimus in his rebus,
 quæ iustum ac manifestum habent scan
 dalum? Sūt ecclesiæ proceres, qui quum
 abundant ecclesiastico censu, usque ad re
 gum opulentiam, tamen nec docent po
 pulum, & palam impie uiuūt. Offendun
 tur idiotæ. Hic nihil datur populi scanda
 lo, sed ab infirmis tāta firmitas exigitur,
 ut iur

ut iubeantur credere, ni malint esse hære-
 tici, quicquid per illos agitur: siue quum so
 absoluunt, damnantue, siue quum benedi-
 cunt aut maledicunt: siue quum largiun-
 tur indulgentias, aut retinent, tantūdem
 ualere, ac si per apostolum Paulum, An-
 dream, aut Iacobum fuisset actum. Atta-
 men hoc scandalum natum est ex re per
 se mala, & adeo nō uitatur incommodo
 eius unde sumitur, ut si nullū esset offen-
 diculum apud homines, tamē uitandum
 erat, quod offendit oculos dei. Ad hæc Caput
 quū omnis obrectatio speciem habeat XXX
 summi mali, tamē hic negligimus offen-
 diculum infirmorum, ac fortiter animo
 nostro morem gerimus. In his rebus tan-
 tum, quæ huius generis sunt, ut qui inter-
 dicunt, egeant patrocinio, ne uideantur
 facere aduersus doctrinam Euāgelicam:
 tantum ualeat scandalū uocabulum, ut ob-
 stultam superstitionem, uelimus pericli-
 tari fratrem, cui cibus est necessarius. An
 non hoc est transgredi præcepta dei, pro-
 pter traditiones hominum? Iam dudum
 dicit, scio, tua pietas, eximie p̄sul: Quor-
 sum ista tam multa? An ut damnē cibo-

rum delectum, quē comprobat usus ec-
 51 clesiasticus: Vt ingenue dicam, cupiam
 omnia quæ sunt huius generis, aut certe
 talium exactionem prorsus e medio sub-
 latam, modo ueræ pietatis studijs accre-
 scat, quod decesserit ceremonijs: & hoc
 addatur Christianismo, quod Iudaismo
 52 detractum fuerit. Quod si uulgus idiota-
 rum absq; huiusmodi obseruatiunculis
 prorsus in officio cōtineri nequit, nolim
 Christianam libertatem huiusmodi mul-
 tis grauari. Nolim sic astringi conscien-
 tias, ut se credant capitale facinus admit-
 tere, si uescantur, nisi peruersus & contu-
 max animus accesserit: nolim præposte-
 ro iudicio tantum his tribui, quæ per se
 penè nullius momenti sunt, neglectis ijs,
 sine quibus non constat Euangelica pie-
 tas. Sed tamen hæc postea quàm publica
 consuetudine fixa radices egerūt, nolim
 seditiose contemni, sed uel paulatim abo-
 leri, uel autoritate maiorum tolli, sed ita
 tolli, ut interim populus ad meliora uo-
 cetur. Sed obijciat hic mihi quispiam,
 XXXI si non multum conducunt huiusmodi ce-
 remoniæ, certe nihil obsunt: & hæcenus
 profunt

profunt ad pietatem, quod & admonēt
 ueræ pietatis, & ad hæc infirmis sunt pe-
 dagogi, quemadmodū lex Mosaica Iu-
 dæis. Et uidemus quanta sit Christiano-
 rum etiā imbecillitas. Interdictus car-
 nium esus, admonet & docet omnem lu-
 xum, & quicquid luxum consequi solet,
 esse fugiendum. Indictum ieiunium, ad-
 monet ac docet ab omnibus uitijs esse tē-
 perandum. Nam id demum deo gratum
 est ieiunium. Hæc si placet ratio, circum-
 cidamur eadem opera, quando circunci-
 sio & temperat titillationes uoluptatum
 in coitu, & admonet cor ab omnib. cras-
 sis affectibus esse circuncidendum. Ma-
 ctemus uictimas, ea res admonet brutos
 animorum affectus esse domandos. Ve-
 rū ut admoneamur huiusmodi figuris,
 satis est nobis, hæc religiose fuisse quon-
 dam obseruata à Iudæis. Quod si pietas
 nō periclitatur ex ceremonijs, quur Pau-
 lus tanto ardore ubiq; pugnat aduersus
 ceremonias Mosaicæ legis? Hæc si im-
 modice adhibeantur, obruunt Euangeli-
 cam libertatē. His fidere, ut ferè uulgus
 hominum solet, pestis est ueræ pietatis.

Ex his obrectare fratri, uenenū est Euāgelicæ religionis. Hæc nimirum uidebat Paulus, quum acriter belligeraretur aduersus irrumperere conātem Iudaismum. Imo si uacet, docere possim grauissimas

Caput
XXXII
nijs nobis scaterē. Non probo contumaciam istorum, qui palam & insultantes, uelut in ludibrium publicæ consuetudinis, carnes ederunt: sed hætenus damno, ut docendos, admonēdos, & si res poscat etiā increpandos existimem, non ut parricidij reos deferendos apud magistratus: & rem negligendā magis, quā exagitantā, uel ob hoc, ne ex hac scintilla concitata maius nascatur incendiū, & odium aduersus clerum, iam plus factis exacerbātū. Mihi displicet quicquid spectat ad seditionem. At tamē, si nullus obsistat huiusmodi ceremonijs semper in maius gliscētibus, actum planè fuerit de libertate Euangelica: sed à nullis potius obsistī conuenit, quā à proceribus ecclesiæ. Sic paulatim irrepsit consuetudo, quæ nobis diem Veneris pisculentū reddidit. Deinde ubi hoc successit, ademptus est

ptus est & sabbati dies. Nunc & Mercurij dies periclitatur. Et ob id genus obseruatione uinculas uidemus tot homines affligi, periclitari, denique mori, multos sibi stulte placere, sibiq; Christianos uideri, quum sint Iudæi, & harum rerum fiducia ea negligere, quæ ueræ sint pietatis. At Euangelica charitas docet afflictis opitulari. Euangelica libertas non debet huiusmodi præter modum inductis, à ferijs studijs auocari. Atq; hæc hactenus quidē in genere dictū sit de rebus huiusmodi, nō ut patrociner contumacibus & insolentibus, sed ut excussis causæ circumstantijs, dispiciat tua prudētia, ne plus minus ue fiat, quàm res ipsa postulet. Nunc meam ipsius causam paucis agā, non quod ulli bono fuerim offendiculo: Quod em̄ feci, non uertus fuissē ipso Christo ac cumbente facere: siquidem eram in eo statu, ut quiuis citius iudicasset miseratione dignum, quàm reprehensione: sed tamen non committam, ut apud eos quibus res ut habet ignota est, quisquā meū exemplum suæ prætexat licentię, meaq; necessitate, suam defendat temeritatem.

Caput
XXXIII

Primum ego nullum hortatus sum, ut ei
 tra necessitatē carnibus uesceretur, imo
 potius docui publicæ consuetudini ser-
 uandum. Ipse sic affectus sum erga car-
 nes, ut si liceat uitam ac salutem tueri ci-
 cere ac lupino, nec pisces nec carnes sim
 desideraturus. Porro quū ob imbecillem
 corporis ualitudinem, & naturale quod-
 dam odium piscium penē singulis qua-
 dragesimis soleam periclitari, tamen fre-
 quenter ad carniū præsidia uocanti-
 bus medicis, nūquam obtemperauī, nisi
 semel in Italia, medico iam dies aliquot
 mortem minitāte, ni parerem: cui tamē
 hæcenus parui diebus paucis, ut ius car-
 niū, ouorum uitellis temperatū sumer-
 rem, ab ipsis carnibus abstinerem: quas
 etiam si animus appetisset, non recipie-
 bat stomachus, tāta erat imbecillitas. Et
 nunc dies aliquot in quadagesima, idē
 iussu medici, nec sine uenia Pontificis, a
 quo iam complures annos diploma pa-
 ratum est, quo nunquam antehac sum
 usus, quod ad carnes attinet. Iam finge
 me hoc absq; medici autoritate fecisse.
 Quis medicus rectius nouit hoc corporis
 sculum

sculū, quàm ego? Finge absq; diploma-
 te fecisse, nonne quouis diplomate me-
 lius excusat necessitas? Primum expen-
 de senectutem, perpetuam penè corporu-
 sculi huius ualetudinem: expende labo-
 rem itineris, labores studiorum, in quib-
 us supra uires & corporis, & animi uer-
 sor assidue. Ad hæc me uiginti fermè di-
 es pituita, imò non pituita, sed mera pe-
 stis ad mortem usque afflixit. Eadem ex
 interuallo recurrens, grauius etiã ac diu-
 tius nos habuit. Sub quadragesimã nos
 calculus cum mira quadã totius corpo-
 ris affectione corripuit. Hoc malū quum
 sit atrocissimū & præsentis periculi: nec
 enim maiore uitæ discrimine, nituntur
 grauidę, alternis penè diebus mihi recur-
 rebat: sic ut misera fœcunditate uno die
 conciperem, altero niterer, tertio parerẽ.
 Hic quis sanus non diceret me esse mei
 ipsius homicidam, si carnibus abstinui-
 sem. Qui Erasmus imitari uolūt, totum
 imitentur, & ignoscetur. Nunc quid ua-
 lidis, ociosis, temulentis, ad ludibrium,
 non ad necessitatem edentibus cū exem-
 plo Erasmi? Restat unus scrupulus de

Caput
 XXXIII.

h s scanda

scandalo. Suadet illud Christiana charitas fateor, ut ubique quoad licet imbecillum offendiculo cōsulatur. Audio Paulum paratum, uel in æternum abstinere ab esu carniū potius, quā ut cum offendiculo proximi uescatur. Sed idē, ut ante dictum est, obiurgat ex cibo potū ue iudicantes fratrem, & interim pestilentissimos commemorat, qui prohiberent uesci cibis, quos deus parasset in usum hominum. Quir tu, inquit, iudicas seruum alienum? Domino suo stat aut cadit. Et quir iudicor ab aliena conscientia in eo, pro quo ego gratias ago? Qui uescitur, non uescentem non spernat: qui non uescitur, uescentē non iudicet. Itaque Pauli iudicio infirmior est, qui non uescitur. Et is grauius peccat, qui iudicat se meliorem, cui magis debebat cedere. Et tamen huius infirmitati si ex causa probabili fuerit offensus, si corrigi nō possit, ad tempus cedit charitas omnibus sese attemperans. At non usquequaque. Est enim in quo monendus ac docendus est infirmus. Est in quo reprehendendus. Est in quo spernendus.

Alioqui

Alioquī perpetuo obsequio nihil aliud,
 quā alere morbum imbecillium, re-
 cūssima uia est, ad extinguendam om-
 nem pietatem Euangelicam. Et tamen
 Paulus illic agit de imbecillitate, propē-
 modum inuincibili, quod ex maiorum
 traditione, longāque consuetudine sic
 alte infederat animis hominum, ut su-
 bito reuelli non queat. Sic Iudæi legem
 in qua nati fuerunt & educati, & in cu-
 ius religiosa obseruatione cōsenuerant,
 non ferebant abrogari. Sic aliquis ex
 gentibus conuersus, si uidisset Christia-
 num accumbentem in conuiuio, quo si-
 mulachris immolatæ carnes propone-
 bantur, non potuit non suspicari illum
 consentire superstitioni eorum quibus
 cum agitabat prophanum conuiuium.
 Et tamē Paulus strenue clamat interim,
 idolū nihil esse, & fas esse uesci, quicquid
 in macello apponitur. Clamat legis cere-
 monias ad tēpus institutas, ad Euāgelij
 uigorem oportere antiquari. Deniq; Pe-
 tro restitit in faciem, quod nondum ina-
 ne Iudæorū offendiculum auderet cōte-
 mnere. Erat igit̄ aliud offendiculi genus
 de quo

de quo Paulus ait, cuius occasio præbe-
 batur ex uitæ superioris inolita cōsuetu-
 dine. Nos ipsi gignimus & accersimus
 46 nobis offendiculorum huiusmodi mate-
 riam, quum uideamus, quanta pestis ue-
 ræ pietatis hinc nata sit uitæ mortalium.
 Paulus tolerat infirmos hac spe, ut profi-
 ciāt ad firmitatem. Nos toti inclinamus
 in hæc, negligentes eorum, quæ sola ue-
 re pios faciunt. Cæterum ut ad meā cau-
 sam redeam, utcunq; res habet, de ratio-
 ne offendiculi, nec hic quisquam in me
 desiderabit, opinor, charitatē cedere cu-
 pientem infirmitati proximi. Diploma
 Pontificis uelut antidotum opposui hu-
 iusmodi offensis. Nec enim uideo in quē
 aliū usum mihi sanè ualeat. Deinde quā-
 tum licuit, secreto sum usus carnib. Imo
 usq; ad manifestum uitæ periculū in to-
 tum abstinui, sæpe contempto medico.
 Quid superest, nisi ut ob supersticiosam
 infirmitatem, ne dicā peruersam teme-
 ritatem quorundam, nihil non calumni-
 antium, etiā moriar? Impius sit, opinor,
 qui hoc exigat: & ipse paricida sim, si ob-
 temperem. Christianæ charitatis est, cō-
 mode

mode interpretari, quicquid animo re/
 cto fieri potest. Nec illud oportuit ne/
 scisse Christiane doctos, ieiunium & pi/
 sces non esse præscriptos morbo, sed car/
 nis luxuria periclitantibus. Quod si quis
 adhuc adeo superstitiosus est, si qui uesci/
 tur, hunc admonuerit hisce uerbis: Fra/
 ter, ne quid offendat te nostrum exemplum,
 coactus facio quod facio, Utinam essem
 felicior, ego tuo robori gratulor: tu noli
 meam imbecillitatem calumniari: satis,
 ut opinor, suam liberarit conscientiam.
 Sed ut finiam, quemadmodum acriter
 arguendos arbitror istos, qui seditiosa te
 meritate uiolant publicam consuetudi/
 nem, præsertim eam, quæ non pugnet cum
 uera pietate: ita mihi parochi & concio/
 natores, recte facturi uidentur, si ex auto/
 ritate præsulum sic ieiunium denuncient
 populo. Oportebat quidem omnem Chri/
 stianorum uitam perpetua sobrietate iei/
 unium quoddam esse, non solum à cibis,
 uerum multo magis ab omni luxu, à cū/
 ctis uoluptatibus huius mundi, à cupidi/
 tatibus carnis, quæ militant aduersus spi/
 ritum: sed tamen adhortatur nos autori/
 tas ec/

Caput
 XXXV

57

tas ecclesiastica, & cōsuetudo maiorum, ut qui possunt per corporis ualetudinē, ætatem, aut rei familiaris copiam, ieiunio præparēt animos suos diei festo. Sed Christianum sit ieiunium uestrū, si gratum esse uultis Iesu Christo, sit perfectū & absolutum. Minima ieiunij portio est abstinentia ciborum. Ingratum est deo ieiunium, quo scinditur pax & concordia. Qui ieiunant, gratias agant domino pro robore corporis, quod inedia redditur aptius rebus diuinis. Qui non ieiunant, gratias agant domino, qui sua benignitate uariam ciborum copiam suppetat, refocillandæ imbecillitati corporum nostrorum. Qui ieiunant, non hoc nomine sibi placeāt, quasi rem magnam agant, nisi maiora adiecerint. Qui non ieiunant, tanto magis adnitatur pijs studijs, ut quod ob corporis imbecillitatem præstare nō possunt, alijs studijs pensent ac sarciant. Qui non abstinet, ne turbet publicam consuetudinem, uitans offendiculum infirmorum, quantum cōmode potest. Qui abstinet, caueat ne cōtra doctrinam Euangelicam & apostolicam iudicet

dicet proximum suum, ex eo quod natura sit anceps, & recte secusue fieri possit. Leuius peccat, qui totam uitam coenat absq; necessitate, quàm qui ob cibum ac potum obtrectat ac mordet proximum, quem iuxta diuinum præceptum non secus amare debebat, q̄ seipsum. Huiusmodi monita quoniã uehemēter ad rem faciunt, identidē sunt inculcāda. Quia & illud ob infirmas ac meticulosas conscientias clare cupiã explanari, quę cōstitutiones, quos obligent, & quos nō obligent: aut quatenus obligent, aut nō obligent. Nec opinor expedire in his quę ab homine laxari possunt, limites usq; adeo angustos præscribi mea sentētia. Sit hic lenis & indulgēs paterna charitas. Cæterum aduersus liuorē, aduersus obtrectationem, aduersus homicidia ac bella, cæterasq; certas ac ueras Christianæ pietatis pestes, sæuiat episcoporum autoritas. Hæc uisum est ad te scribere, clarissime uir, & integerrime præsul, nō ut doceam doctissimum, aut ut meã causam agam apud tuam celsitudinē, cui notī sunt & mei labores in studijs publicæ utilitatis gratia

Caput
XXXVI

gratia suscepti, & animus hic meus, nullius rei minus appetens, quam cibi aut potus, & corporis imbecillitas, quam aggravat etiam senectus, & hic praesens morbus nimium herens & urgens: sed ut per te vel placere, vel sanem alios, si quos forte vel offendit factum meum, vel exemplum ad licentiam pertraxit. Quod autem haec liberius à me disserta sunt, nihil aliud in causa fuit, nisi quod optime sentirem de tua singulari prudentia ac mansuetudine. Quum enim generis tui nobilitatem, & moribus integerrimis, & eruditione non vulgari, denique prudentia singulari, caeterisque dotibus episcopo dignis decorares, non verebar ne quid raperetur in suspicionem liberius dictum de praesulis officio. Bene valeat tua celsitudo san-

ctissime praesul. Basileae
postridie Paschae.

A N N O

M. D. XXII

IN EPI

IN EPISTOLAM

DES. ERASMI ROTERODAMI
de delectu ciborum ad Christophorum
episcopum Basiliensem, scholia
eiusdem defensoria.

QVONIAM libellus de
delectu ciborum fuit mul-
torum cōuicijs lapidatus,
quasi repugnet ecclesie cō-
stitutionibus, per indicias
inedias ac ciborum delectum ad sobrie-
tatem carnisq; macerationem prouocā-
tis, & Christianos ad uoluptates deli-
ciasq; inuitet, uisum est eundem ædere
breuissimis scholijs cōmunitum, quæ ge-
minam, ut arbitror, adferent utilitatem.
Primum enim submouebunt calumniā-
torem, deinde parū firmos admonebūt,
ne illic impingāt ubi nullum est offendī-
culum. Id autem pariter expedit utrisq;
nisi quod grauius peccat, qui proximo
struit calumniam, quàm qui bis in die re-
ficit corpusculum, & cum gratiarū actio-
ne uescitur quibuslibet.

i In pri

In primis illud lectorem præmonitum uolo, quod hic dicitur in quorūdam priuatam temeritatem, nihil ad eius reipublicæ magistratū attinere, multo minus ad episcopum & huius officiales. Nam & Senatus id temporis eiusmodi mores nondum probabat, ne nunc quidem probat opinor: episcopus uir integer ac pius etiam persequebatur, quod quidē in ipso fuit. Anno ni fallor 1522. quidā quadragesimę diebus uescebantur ouis, idēq; adeo noluerunt haberi clam, ut putamina seu testas ouorum per fenestras in publicam uiam eiecerint. Cæterum die palmarum, aliquot huius farinae sodales cōuenerūt in ædes urbi uicinas, Sigismundi cuiusdam arte chirurgica præcellētis, sed præcipue admirandi artificis in exercitiis è uesica lapidibus. Plurimos enim uitæ restituerat, nec usquā, quod audierim, sefellerat: tam erat certa manus, ipse dignus uel hoc uno nomine, cui uita donaretur. Nā hic ludus illi pessime cessit, aliquanto post per occasionem capto, à Cæsaris præfectis. post atrocissima tormenta bis pyragra candente pars carniū è tergo

è tergo reuulsa est: deinde quatuor extre-
 mæ partes cū scapulis & coxis lento crū-
 ciatu sunt amputatæ: posthæc incisa cer-
 uice, lingua per uulnus extracta, exem-
 ptum cor, mediū corpus flammis tradi-
 tum, maiore nimirū exemplo quàm me-
 rito. Existimabant enim atrocitate sup-
 plicij in unum editi, plurimos posse sana-
 ri. Ferebatur autem esse semilunaticus,
 quod uicij ferè solet eximijis artificibus
 esse adiūctum. Interdum prudentissima
 loquebatur, alias dixisset mētem abesse.
 Is in ædibus quas dixi, conuiuis aliquot
 dominico die palmarū porcellum assum
 exhibuit. Ne id quidem clam esse uolue-
 runt. Id factum quū detestaretur episco-
 pus, multosq; citaret, nō deerāt qui hoc
 colore suæ temeritati patrocinarētur, ut
 dicerent Erasmus quoq; nōnunquam
 uesci carnibus: Nec id omninō falsum
 erat. Aliquoties in ea quadragesima fue-
 ram usus pullastris, sed clam, nec unquā
 nisi summa compulsus necessitate. Sub-
 inde discrucia bar calculo, & in studijs tā-
 tum sustinebam oneris, ut uix adamantī-
 nus quispiam par esse posset. Postremò
 i 2 diploma

diploma pontificiū habebam , per quod id citra scrupulum ullum liceret. Ab episcopo quidē nihil mihi erat periculi, quē habui perpetuo dum uiueret mei studio fissimum; sed tamen illū instruere uisum est, ut haberet quod responderet ijs , qui meam necessitatē ad suæ temeritatis excusationē detorquebāt. De scripto ædendo nulla tum erat cogitatio , siquidē uniscripseram, eoq; liberius . Cæterum ubi significasset episcopus se cupere, ut hoc scriptum typographis cōmitteretur, nō nihil admiratus sum , erāq; dissuasurus: sed ubi cognoui archetypum quod episcopo tradideram, à multis descriptū haberi, nec uitari posse quin ab aliquo diuulgaretur, recognoui non indiligenter, atq; ex iudicio cuiusdam doctissimi uiri, cui partes eas ego simul & episcopus delegaueramus, cōmisi typographis, nihil minus expectans, quam ut ab his ipsi pro quibus scripseram lapidaretur: magis ab his metuebam, quorum temeritatem ibi libere satis & acriter dāno. Nec ea sanē me fefellit ratio. Habeo quosdā ob hoc scriptū pro amicis inimicissimos, adeo

adeo ut non solum amarulentis dictis, ue
rumetiam libellis nomen meum prosci
derint. Hic nimirum est in rebus homi
num fortunæ ludus, ut unde magnā spe
raras laudem, pessimam referas gratiam.

Ex his arbitror perspicuū esse, proposi
tum fuisse pium ac religiosum, utcunq;
cecidit operis alea.

Reclamet hic aliquis: Poteras acrius
insectari constitutionis ecclesiasticæ uio
latores. Poteram fortasse, sed mihi habē
da erat ratio, quo tempore & in qua re
publica scriberem. Ad hæc malui gemi
num complecti fructum, ut non tantum
cohiberem temeritatem, sed quorūdam
etiam superstitionem admonerem, qui
plus satis tribuūt hoc genus externis ob
seruationibus. Tantū præfatus, ueniam
ad scholia.

SCHOLIUM PRIMVM

Iam opinor liquere, cur in ipso statim
epistolæ limine meminerim Apri Caly
donij, & porcelli domestici.

Nego rem per se capitalem, quod nō
sit digna supplicio capitis, quum plures
ob cibi genus ita seuiant, quasi quis auia
i 3 ferro

ferro trucidarit. Et si quis urgeat capita/
le dici crimen gehenna dignum, his aut
illis uesci, non est per se crimen. Nam tol
le constitutionem, nulla fuerit culpa: ac
manente cōstitutione, nō arbitror esum
protinus gehenna dignum, si nulla adsit
malicia.

5 Vbi nunc sunt qui uociferant me da/
mnare ieiunium & abstinētiā ciborū,
quum hic pluribus uerbis prædicem iei
uniū utilitatem: nec ieiuniū tantū, sed no
minatim etiam ciborum delectū, quum
aio, Nam quemadmodum cibus subtra
ctus minuit corporis luxuriam, ita sunt
escae quædam, quæ sic alūt corpus, ut ui
uat, non ut lasciuat.

4 Tertio Capite ne quis cauillaret pror
sus Iudaicum esse ieiunare, doceo post
Christum receptum in cœlos, apostolos
ac discipulos in primis amplexos ieiuni
um ac deprecationē, præterea ciborum
lautiorum abstinētiā, sed ultro, citra
præscriptionem hominum: unde cōstat
cōsuetudinē fuisse priorē constitutione.

5 A consuetudinis laude digressus pro
bo pontificum uigilantiā qui refrige
scunt

scanti Christianorum charitati, & inundanti lasciuia, constitutionis repagulum opposuerunt. Tantum abest, ut eiusmodi constitutiones in totum damnem.

Dein haud molliter increpo eos, qui 6 constitutiones & à sanctissimis autoribus profectas, & non mediocriter ad pietatē conducibiles cōtumaciter reiſciunt, quū supplicio dignus sit, qui leuissimis etiam in rebus contumaciter uiolat publicam consuetudinē. Quibus uerbis assero pōtificibus suam autoritatem, etiā si leuia praescribant, minimicq; ad pietatem momenti. Magnum enim malum est, turbata congregationis tranquillitas, ac spreta praefectorum autoritas.

Perfectioribus non omnino cōcedo libertatem à ceremonijs, sed aio fortasse condonandum, si quis maioribus intentus, in ceremonijs obseruandis, minus uideatur esse superstitiosus. Minus superstitiosum appello, qui non est anxius ac meticulosus praeter rem, ut sunt pleriq;.

Hic non damno publicas ecclesiae constitutiones, sed priuatas quorundam episcoporum, aut decanorum, qui gaudent

aliquid suū imponere populo, ueluti preces, aut cantiones, aut dies festos, ob causas non necessarias. Nec omnes tamē noto, sed aio quorundam, ac disiunctim loquor, quod quidam nō obfistunt talibus per homines priuatos iūctis. Videmus & pios uiros queri de immodicis pontificum constitutionibus, ac nimium crebro torto anathematis fulmine, qui tamen non adimunt illis auctoritatem legitimam. Horum de numero sunt Bernardus Abbas, & Ioannes Gersonensis. Iudaicas appello, de externis obseruationibus latas. Rursus non de genere cōstitutionum queror, sed de immodica turba.

9 Hanc causam unam quodam in loco adfert Hieronymus, nec dubiū est quin ea fuerit præcipua. Nam psallere & orare suæ cuiq; domi licebat, quēadmodum & synaxim facere. De audienda missa præceptum recentius est.

10 Hunc locum quidam odiose decerpserant, quasi damnem cantiones ecclesiasticas, quum mox negem me damnare. Quid igitur queror? Ob hæc interdum negligi quæ necessario exigit charitas.

Nec

Nec tamen illic loquor de diebus dominicis, sed de festis episcoporum superuacaneis. Rursus non dico simpliciter esse sanctius uictum parare liberis, quam audivere cantiones non intellectas, sed dico aliquoties esse satius, uidelicet quum uxor aut liberi fame periclitantur. In tali casu puto rectè & Paschæ festum uiolari, si tamen hoc est uiolare.

Hic locus uisus est quibusdā blasphemiam proximus, quum mox adijciā. Sint enim hæc exempli gratia dūtaxat dicta. Maluimus enim fictis exemplis uti, quam quenquam offendere. Quum profitear esse ficta, quum pro ueris mihi obijciunt. Poterant fortassis adduci causæ his scelestiores, quod genus est quum fertur lex ad irretiendam Simoniacam ratione pecuniam. At non satis est causas prodendi nouas constitutiones carere turpitudine. Oportet & graues esse aut necessarias. Alioqui sufficit doctrina, admonitio, increpatio, exhortatio. Romanus ille pontifex qui ex tribus ieiuniorum temporibus fecit quatuor, eo quod sunt quatuor anni partes, turpem causam non habuit,

sed an satis grauem, alij iudicent. Eadem ratione poterat instituere duodecim tēpora, quod sint duodecim menses anni. Præterea non loquor illic de quibuslibet festis, sed de superfluis. Id oratiōis tenor arguit. Quod si quis rideat huiusmodi excusationes, respōdeo potius illos esse ridiculos, qui sibi sumunt uirgulam censoriam in alienos libros, quum nesciant dispicere, unde profectus sermo, quò tendat & quid agat, uidelicet assueti cōclusionibus corollarijs & impertinentibus.

- 12 Et hunc locum quidam exagitarunt, quasi notet ecclesiam quæ festis diebus inuitet ad ociū & luxum. In quo bis hallucinantur. primum non animaduertunt me illic agere de ferijs priuato affectu inductis, nō publica ecclesiæ autoritate cōstitutis. Deinde quū addo, Vt nunc sunt mores, non damno ferias, sed hominum uicia bonis rebus utentium male.

- 13 Vide quàm abhorream ab omni seditione. Illas ipsas ferias causis parum idoneis institutas, nolo laicorum temeritate reijci, sed episcoporum iudicio abrogari, ne populus assuescat episcoporum autoritatem

ritatem cōtemnere. Idem accuratius ago
numero 15

Hic locus quibusdam uisus est durior, 14
sed nihil asseuero. Ecclesiæ inquam, pa-
stores mihi uidētur recte facturi. Episco-
pis suam defero autoritatem, & adiicio
conditionem necessitatis, si res inquam
urgeat. Si dixerint hic uiolari obedienti-
am, obsecro quæ futura sit uiolatio si res
geratur episcoporum permisso: Dicent
nullū esse opus charitatis in proximum
tam excellens cui debeat cedere actus la-
triæ. Male igitur nos docuit Christus re-
ctè asinum tolli è puteo, aut iumentū sol-
ui & duci ad aquam die sabbato. Nā hæc
obijcit dominus Phariseis, haudquaquā
obiecturus, si id fieret perperam. Nullus
enim aliquid ut rectè factum tuetur, alie-
no peccato. Iam orare aut cōtemplari li-
cet etiam domi, licet & inter operādum,
Actus latriæ interdū differri potest, quā
proximi egestas nō patiatur dilationem.
Postremò qui interfuit sacro & concio-
ni, huic non defuit oportunitas tollendi
animum in deum: tantum illas horas im-
pendit necessitati suorum, quas alij com-
potatio

potationibus, aut lusibus impendūt. Fortassis occinēt hic illud Bernardi, quod nusquam non occinūt: ingratum esse spiritui sancto quicquid offertur, eo prætermissio quod debebatur. Itāne astare missæ, & audire cantiones debet spiritui sancto, & subuenire liberis & uxori fame periclitantibus nō debetur? Spiritus caritas est, ut quicquid charitati coniunctius est, hoc magis debetur spiritui sancto.

- 15 Vide ut ubique seruo præpositis suam autoritatē & excludo populares tumultus, in abrogandis ijs constitutionibus, quas licet recte inductas, tamen ob mutatam temporum conditionem expedit antiquari. si quis dicat eas spiritus afflatu inductas, primum non obligor ad credendum omnes omnium episcoporum constitutiones peculiari spiritus afflatu proditas. sed demus esse, quod pro temporū ratione spiritus uoluit statui, quoniam sic expediebat ecclesiæ, hoc idē spiritus uult abrogari in utilitatē ecclesiæ. Sed ad ecclesiæ spiritusque sancti nomen nimium frequenter confugiunt Theologi quum hærent in causa, ad scripturas
magis

magis erat confugiendum.

Dicent hoc non comperere nisi in hæreticos. Si de hæreticis sensissem, non dixissem ægre & egrius. Nam illi simpliciter damnabant, cōiugium Manichei, digamiã Tertulianus: at Hieronymus orthodoxus quũ ait, matrimonium non dici bonum nisi cōditione deterioris, & rogat quale bonũ hoc sit, quod impedit puram deprecationem. Gregorius quũ excludit maritum à templo, qui noctu contigerit uxorem, quod existimet eam uoluptatem nõ uacare culpa: cum prisca canones submouēt à sacris ordinibus, qui baptizatus repetiuerit coniugiũ, aut qui licet imprudēs, corruptam duxerit: quũ presbyteris prohibēt ne intersint nuptiis digamorum, quod digamus egeat pœnitētia, eoq; cū illis, ne orare quidē presbyterum conueniat. Huc enim pertinet primum caput synodi Laodicensis, indicēs illis aliquot dierum ieiunium ac preces, arcensq; à cōmunionē ad tempus, etiam si palàm ac legitime contraxerint matrimonium. Quod autem Paulus præcepit de episcopo, ut sit unius uxoris uir, Innocentius

centius primus pertraxit ad omnes clericos, quū hodie clericis uulgaribus liceat uel decimā uxorem ducere. Item quum pluribus anni diebus interdicitur usum coniugij, nōne ægre permittunt coniugium? Permittunt tamen, sed uelut inuiti, quando ad id quod optimum iudicant non queunt perducere.

17 Vbi nunc sunt, qui clamant me damnare constitutionem ecclesiæ Romanæ de cœlibatu sacerdotū? Aio rem ortam ex insigni puritatis amore, huic accessisse pontificum constitutionem, rem sanctam autoritate sua comprobantem.

18 Hoc coniunctim est legendum, neque enim queror simpliciter, quod constitutionem de cœlibatu nolint relaxare, sed quod quū hic tam rigidi sint, in recipiendis quibuslibet ad sacros ordines nulla adhibetur cura. Veluti qui taxat hominum uulgus, quod studiose curēt corpora, neglectis animis, non damnat curam corporum, sed alterum sine altero damnat. Neque enim hæc eō pertinent, ut damnem constitutionem de cœlibatu, sed ut ostendam esse iuris humani, ac posse abro-

abrogari, duntaxat de initiandis.

Præfigit legem, qui præcipit. Constat 19
autem uirginitatem & continentiam il-
lo tempore non fuisse præcepti, sed con-
siliij tantum. Eam libertatem nunc quibus-
dam ademit obligatio uoti. De quo du-
plex est disputatio, an possit relaxari, &
an debeat. Illud constat, pontificem aut
episcopum posse pronūciare, uotum ad-
actum, aut temere susceptum, nō esse uo-
tum. Nec desunt clari doctores, qui pro-
nunciant nullum esse uotum, quod non
debeat cedere charitatis legibus.

Sunt qui negant piam cōstitutionem 20
esse mutandam, nisi mutetur in id quod
per se melius est. Errant igitur qui leges
hominum comparant medicorū reme-
dijs. Melius erat noctu uigilare in canti-
cis spiritualibus quàm dormire, melius
ac perfectius erat ieiunos totū diem ua-
care rebus diuinis, & post solis occasum
refectiuunculā sobriā dare corpusculo, quā
ad saturitatē & ultra prædere in meridie,
& uesperis rursus sumere collationē, hoc
est dimidiatā cœnā, quod si hæc mutata
sunt ab episcopis, uel ob imbecillitatem
hominum

hominum, uel ob prauitatem bonis institutis male utentium, quid uetat idē fieri in hac constitutione? Obijcient uotum. Meus sermo potest intelligi de ordinandis. Quanquam arbitror hanc esse potestatem ecclesiæ, ut ob graues causas relaxet hoc uotum. Certe potest ab ordinandis non exigere uotum.

21 An non hīc palām improbo quorūdā temeritatem, qui citra ullam autoritatē ducunt uxores, & alios ad idē nō hortantur tantum, sed & compellunt, quasi impium sit non habere uxores. Quid igitur frontis habent, qui clamant me autore ista fieri quæ fieri uidemus? Rursus nihil asseuero, tantum admoneo ecclesiæ proceres, ut dispiciant num expediat.

22 Vide ut primum non concedo coniugium sine autoritate pontificum. Dein de etiam si cōcedatur ab illis, moneo ne leuiter inuoluant se matrimonio, sed magis omnia faciant ut caste uiuāt. Adhæc, fateor maxime optandum, ut sacerdos liber à coniugio totus seruiat dño. Addo magnam cōtinentiæ partem esse bonam uoluntatem, notans illos, qui ducūt uxores

res non coacti uolentia carnis, sed uel le
 uitate, uel in contemptum cōstitutionis.
 Quæso num hæc uerba sunt cōiugium
 præferentis continentia: Nec his cōten
 tus, addo: ut qui ex permissu pontificum
 duxerint uxores, hanc infirmitatem su
 am compensent reliqua uitæ integra
 te, pijsq; studijs.

Si ieiunia indicta sunt ad maceratio
 nem carnis & subleuationem spiritus,
 quid opus est quēquam certis diebus ad
 id compellere, quod ipse perpetuo facit
 sua sponte: Semper excipio scandalum,
 & contemptū: nec simpliciter nego esse
 opus, sed non admodum esse. Quod si
 tales fuissent omnes, nunquam ecclesia
 indixisset ieiunia, nisi forte pro re nata
 ad placandam iram numinis.

An non hic palàm testor me nō patro
 cinari his qui seditiosa temeritate uiolāt
 constitutiones de ieiunijs & ciborū dele
 ctu: Temere uiolant, qui sine grauibus
 causis: seditiose, qui palàm & cōtumaci
 ter. Sed damno præposterū quorundam
 iudicium, qui quod leuius est, atrocius
 insectantur.

- 25 Iudaismum appello, non impietatem Iudaicam horum temporum, sed anxias rerum externarum obseruationes. Nec damno pontifices, qui receperunt differentias escarum, sed de uulgi iudicio loquor, negligentis quod est præcipuum, superstitiosi in eo quod est accessorium. Christianos dico, non episcopos: nec dico receptum, sed tantopere receptum, notans immodicam curam præ cæteris.
- 26 Quosdam offendit hoc uerbum onerantur: non onerantur, inquit, sed subleuantur. Atqui Petrus in actis præscriptiones legis de rebus similibus appellat onus importabile, quum tamen non omnes illæ, licet à deo præscriptæ, obligarēt ad pœnam gehennæ: & nō est onus tot iudici ieiunia, tot carniū, ouorū, lactariorum, intestinorū & pinguium discrimina, cum interminatione damnationis æternæ: Clamabant parochi, sed cōniebant Theologi, qui nunc quoq; tandem proferunt mysterium, pontificias indulgentias non prodesse defunctis, nisi per modum suffragij, nec quēquam esse certum, quod per eas anima libera sit ab igne
purga

purgatorio. Præterea quod solus Christus potest largiri plenariam relaxationem culpæ & poenæ. Sed hæc erant prædicanda ante annos quadraginta, quum uiderent tantam pecuniarum uim hisce colligi nundinis ex omnibus regionibus, quum uideret redemptores & commissarios præcipere angelis dei, ut animam pro qua numeratū esset, deferrent in cœlum. Alioqui onerantur & per occasionem, dum plerique imperiti putant sese ad ieiunium obligatos, quos pontificum animus ac mens legis noluit esse obligatos. Postremo non uno in loco Ioannes Gersonensis de similibus tractans cōstitutionibus, utitur onerandi & grauandi, uerbo. queriturque suaue illud Christi iugum hominum præscriptis fieri graue, profertens esse difficillimum inter tot laqueos incedentem non alicubi capi, & huiusmodi præscriptionibus hominum immo dicis impediri cursum charitatis. Hic mihi uenit in mentem Theologi cuiusdam cōmentum, quo nititur excusare turbam huiusmodi cōstitutionum. Quonia inquit, plura exiguntur a Christianis, opus erat

pluribus constitutionibus. Maiora exiguntur uerius quàm plura, sed omiſſa uerbi controuerſia, quare plura exiguntur? Quia uerius collata eſt gratia. Quo pacto? Quoniam aucta fides, ad aucta charitas. Audio duas alas præcipuas. Sed an ideo pluribus uehiculis eſt opus, quia creuerunt alæ, & cui creuit neruorum uigor, huic ad curſum ſunt iniicienda uincula? Iidem aiunt cõſtitutiones Iudaicas de cibis ex diametro pugnare cum Chriſtianorum præſcriptis. Illi abſtinebãt uelut ab immundis natura, nos quærimus apta ſobrietati. At ueriſimile non eſt Iudæos uere pios iudicaſſe eos cibos ſic fuiſſe natura immũdos, ut inquinarent uerſentis conſcientiam, ſed abſtinebãt tanquam ab inconceſſis à deo. Sed plerique Iudæorum ſic erant affecti. Fateor, Nec pauci Chriſtiani ad eundem modũ affecti ſunt. Quod ſi ciborum diſcrimen adhibitum eſt ad temperãdam ingluuiem, iam morale præceptum eſt, & omnia illa ad nos tranſire debebant. Quanquam & circumciſio putatur adhibita ad moderandam in coitu pruriginem. Sed eccleſia ſem

ſia ſemper ſtudit ab omni ſpecie Iudai-
ca procul abeſſe. Proinde ut inter Moſai-
ca præſcripta, & noſtras conſtitutiones
de ieiunijs & eduliorū generibus ſit ali-
quod diſcrimen, non parua tamen eſt af-
finitas, tantum abeſt, ut inter ſe pugnent
ex diametro. Tantum de inuidia uerbi.

Hic particula diſiunctiua, liberat auto- 27
ritatem maiorum. Et quū dico maiorum
magis deſigno epiſcopos quàm publicā
eccleſiæ autoritatem. Imò quæ ſubiſcio
magna ex parte pertinet ad peculiarem
conſuetudinem huius aut illius populi.

Postremo hæc ipſa, undecūq; nata, nō 28
damno ſimpliciter, ſed aīo frigere ſi con-
ferantur ad ea quæ docuit Chriſtus, de-
ploroq; quod in illis ſimus penè ſuperſti-
tiosi, in his ſupini & oſcitantēs. Nūc qui
dam docent eccleſiæ uigorem in tribus
eſſe ſitum, in miſſa, in ieiunijs, & cōtinē-
tia ſacerdotum. Sunt iſta quidem præcla-
ra, ſed eccleſiæ uigorem arbitror potiffi-
mum conſiſtere in fide, ſpe, & charitate,
& in his quæ tam uiuide docet Chriſtus
Matthæi Cap. 5.

Ecce non damno quod exigantur, ſed 29

k 3 quod

quod tam morose, cū lenes simus in his
 quæ magis ad rem pertinent. Dicent ca-
 tera uitia non perinde esse in propatulo.
 Imo quis castigat die festo temulētum?
 Quis hærentem scortor? Quis ludentem
 aleam? Non conuenit inquit, ut si qui
 cessant in puniendis his aut illis delictis,
 debeant & in alijs dormire. Nec usquã
 hoc postulo. Sed quid peccat, qui notat
 præposterum quorundã iudicium. Nam
 si recte iudicarent, nõ sæuissent in leuicu-
 lis ultra modũ, in grauioribus conuiuen-
 tes. Qui gustauit ouũ trahitur in carce-
 rem, cogiturq; de hæresi causam dicere,
 qui totum diem dominicum uacat temu-
 lētia, scortis, & aleæ, audit bellus homo.

10 Añunt hoc sermone Pauli nõ dampnari
 cõstitutiones de ieiunijs, aut eduliorũ di-
 scrimine: nec hoc doceo, sed colligo ex
 his Pauli uerbis, multo minus tribuendũ
 externis illis, quã internæ pietati, quã
 uulgus Christianorũ hũc ordinẽ iuertat.

31 Quæ sequũtur nõ pertinent ad suggil-
 lationẽ constitutionũ, sed ad hominũ ui-
 cia, bonas leges uertentiũ in malos mo-
 res. Etenim quũ ecclesia certos cibos in-
 terdicat

terdicat, quod admodū uegetāt corpus, oportuit Christianos ab omnib. abstinere, quæ hoc idem efficiunt, etiam si lege non exprimantur. Atqui hoc nec seruat, nec quisquam admonet multitudinem.

Rursus non asseuero, sed aio, fortasse ³² tollendū, admonitoris officio fungēs, iudicium ecclesię proceribus deferens. Respondent legem ea recensere, quę uulgo sunt in usu. At cochleis ī Italia nihil uulgatius, uelut & testudinibus et colubris; palmulis & ficis nihil apud nos usitatus, nec lacte amygdalino uarie cōdito. omittero nūc mulsū aromatitē, uina exotica, ceruisiam ex melle coctam, quā Medonem appellant. Atq; hæc sunt eius generis, ut non esurientem ad edendū, non sitientem ad bibendum prouocēt. Inter incōmoda, erat & illud cōmemorādum, quod in calidis regionib. corpora uix ferunt esum carniū, & parcioꝛe cibo alunt, & minus offendunt inedia, uelut in Aegypto, Græcia, & magna Italiae parte. Et tamen ab illis regionibus uenerūt nobis huiusmodi præscriptiones.

Hic denuo est grauādē uerbum, quod ³³

non ferunt aures quorundā. Verum hoc grauamen non tribuit constitutioni, sed hominum opinioni, qui putāt huiusmodi leges in tanta rerū inæqualitate omnibus esse æquales, quum non fuerit hæc mens constituentium: qui quū nominatim excipiāt multos ab onere legis, & eos exceptos esse uoluerūt, quibus adsunt similes aliquæ causæ, tātū ne quis imponat sibi. In hac sentētia fuit Ioannes Gersonensis. Id porro sensisse me, declarāt hæc uerba, quā multos grauet lex omnibus, ut putant, æqualis. Qui dicit ut putant, non rem notat, sed opinionē. Hic respondent quidam constitutionem non esse usque adeo rigidam, ut non laxetur si quæ causæ id suadeāt: uelut in regionibus ubi nō est olei copia, permittitur usus butyri & casei. At ego uidi quū agerem Louanijs, episcopo permittente, ut ob oleū quod tum ferebatur adferri uitiatum, quadragesima diebus qui uellent uescerentur Lactarijs, parochos iussos id denunciare populo, recusasse, uixq; anathematis interminatione potuisse cōpelli, ut indicarent. Iam qui cōtendunt in huiusmodi rebus ni-

bus nihil prorsus admixtum Iudaicæ super-
 stitionis, nec ullum cibū haberi pro
 immūdo, tantum eum prescribi, qui mi-
 nus facit ad saginam: illud expediant ue-
 lim, quur certis diebus interdicitur case-
 us, quālibet siccus: an quia nemiū adfert
 nutrimenti, & Venerem incitat: Origi-
 nem inquirunt, habent à carne. Hic igitur
 uidetur notata species, non tantum que-
 sita sobrietas. Iam qui ollas frangunt, cul-
 tellos defricant, breuiter omnia uel abij-
 ciunt, uel purgant, quæ cōtacta sunt car-
 nibus, nihil habent Iudaismi: Quāquam
 hoc nihil ad cōstitutionē, fateor, sed qui
 in hisce rebus maxime sunt anxij, mirū
 quā in grauibus delictis suis indulge-
 ant affectibus. Conuiciantur, calumnian-
 tur, ulciscuntur, fraudant, furant, & hor-
 rent cultrum aut ollam carnes olentem.

Me uero notare non constitutiones, 34
 sed hominū mores, paulo post fit diluci-
 dius, quū aio: Denique eō rediere mores
 hominum, ut ista tantū grauent eos, quo
 rum gratia nō admodū sunt instituta, &c. "

Hic apertius eloquor, constitutiones 35
 quidem esse rectas, & ad pietatē æditas,

k s sed

sed quæstum esse in causa, ut nūc laquei
sint irretiendis pecunijs. Vtinā hic mihi
iure possit obijci uanitas.

36 Hic adeo non damno pontificum con-
stitutiones, ut ingenue fatear eas fuisse
necessarias, nec rursus damno relaxatio-
nem: sed quales hodie passim fiunt, nec
ego probo, nec quisquā syncerę mentis.

37 Disputaturus quatenus obligēt huma-
næ constitutiones testor me nihil asseue-
rare, sed tantum inquirere, idē sub iudī-
ce episcopo docto & integro. Nec hic
causari possunt, hoc argumentū eius esse
generis, ut nefas sit uocare in disquisitio-
nem. Factum est à sanctissimis uiris parī-
terq; doctissimis, quibus uisum est huma-
nam constitutionem neminem astringe-
re ad pœnam, nisi accedat contemptus,
aut ingens scandalum. Negāt ea quæ re-
cte instituta sunt, diutinoq; comprobata
usu, phas reuocare in integrū. Audirem,
nisi uideremus tam multa abrogata quæ
synodorum etiā autoritate fuerunt de-
creta. Si quis requirat, quæ sint ista re-
cte instituta, sed hominum moribus anti-
quata: Inter apostolorum canones habe-
tur, &

tur, & recitatur dist. 88. c. Episcopus aut sacerdos: Si quis episcopus, presbyter, aut diaconus curas seculares admiserit, deponatur. Atque ibi inter seculares curas commemoratur tuitio testamentorum, in apostolorum canonibus commemoratur fiducia. At nunc quid receptius, quam presbyteros esse nobilium uirorum ac foeminarum oeconomos? Et principes per quos magis agunt sua negocia quam per sacerdotes? Taceo nunc de prophana ditione, quam hodie tenent & ambiunt episcopi, abbates, praepositi, & decani. Et dicuntur ornare ecclesiam dei, tantum abest ut deponantur. Atqui haec constitutio non est quorumlibet hominum, sed apostoli Pauli. Nemo militans deo, &c. Quid autem abrogatius, quam quod ex iisdem canonibus refertur de consecrat. dist. 1. c. omnes fideles: ut fideles qui ad audiendas scripturas conueniunt in ecclesiam, nec perseuerant in prece, nec sanctam communionem percipiunt, communionem priuentur. Quae uero hic comminiscitur glossa, de superstitione ac tempore debito, frivola sunt. Olim initio recitabatur sacrae literae

literæ, psalmus, epistola, & Euangelium, post hæc fiebat deprecatio, cuius præcipua erat dominica, post hanc fiebat communio. Ad sacram lectionem & concionem admittebantur etiam nondum baptizati, à sacris precibus & cōmunione arcebantur. Cōmunio autem finis erat missæ. Vbi uestigium Carthaginēsis decreti, ne quid recitetur in templis præter canonicā scripturā: ut præcipit Cap. 24. Atqui idem præcipit synodus Laodicensis. Ad idem facit synodi Chalcedonēsis Cap. 7. Vbi nunc eius sanctissimi decreti obseruatio: Vbi decretū concilij Chalcedonensis, ut si quis interuētū pecuniæ fuerit ordinatus, & is qui receptus est à dignitate deiciat, & is qui pecunia corruptus ordinauit: Vbi tam multæ tā terribiles cōstitutiones anathematis fulminatēs Simoniacis, aut immunitates ecclesiarum uiolātibus, aut bona eorum occupantibus, aut eligendi libertatē impredientibus: Vbi constitutio quæ iubet episcopum aleæ, temulentiaē uē deditū, damnari, hoc est anathemate percuti, nō desinat: Vbi constitutio synodī Neocæsariensis

fariensis, ne quis ante trigesimū annum
 presbyter ordinetur, quamlibet aliās ido
 neus: Vbi nūc anathema quod synodus
 Gangrensis torquet in filios qui parētes
 etiā ethnicos deserūt sub prętextu religi
 onis, quū hodie summa sanctitas habeat
 fieri nōnā aut monachū inuitis ac deser
 tis parentibus: Vbi decretū cōcilij Lao
 dicensis anathemate feriēs eos, qui colūt
 angelos, quasi tales committant idolola
 triam: Vbi decretum synodī Africanæ,
 ne Romanus episcopus appelletur prin
 ceps sacerdotum, aut summus sacerdos,
 aut aliquid huiusmodi, sed tātum primæ
 sedis episcopus: Atqui id citat in libro
 Decretorum dist. 99. c. primæ sedis epi
 scopus. Vbi constitutio uetans ne pres
 byteri & diaconi sedeant in spectaculis,
 quum Romæ Cardinales & ipse ponti
 fex ex more exhibeant Tauræa, nō mul
 tum abhorrētia à gladiatorum paribus:
 Vbi Gelasij papæ decretum, ne quis cui
 impartiat baptisimī sacramentum, nisi in
 die Paschæ & Pentecostes, nisi morbus
 mortem minitetur: Vbi cōstitutio Gre
 gorij minitans reiectionem presbyteris
 qui

qui canūt in ecclesia? Vbi cōstitutio ue-
tans ne quis ambitionis gratia trāseat ad
aliam ecclesiam? Vbi cōstitutiones pro-
hibētes sacerdotiorū pluralitatem? Vbi
quas commemorat Ioannes Gersonen-
sis, in tractatu de defectu ecclesiasticorū?
Vbi lex de ieiunio diei Veneris & sab-
bati? Vbi de ieiunio per totū aduentum
indicto sacerdotibus: ubi de interdicto
carnium esu per totam quinquagesimæ
hebdomadem? Sed ego ineptus qui que
numero carent, enumerare pergo. Quā
has aliasq; innumeras uideamus uel an-
tiquatas, uel improbatas, putamus colla-
psuram ecclesiam, si tollatur esearum di-
cretio.

- 38 Annotādum & illud, à me toties exci-
pi, offendiculum & contemptum.
- 39 Hic sermo argumentantis est & inqui-
rentis quemadmodū antea testatus sum.
Nec hac disputatione queritur an ponti-
fices habeant ius statuendī, an habeant
ius obligandi, sed quousque possint suos
obstringere. Iam nonnullum discrimen
est inter summum pontificem & episco-
pos, inter episcopos & abbates, inter
unius

unius pontificis instituta, & synodorum
decreta, rursus differt synodus provin-
cialis ab œcumenica, recens ab antiqua.

Vide lector, ut toties deprecor asseue-
rantis periculum toties iudicium alijs de-
fero, nec pudet quosdam subinde incla-
mare, Erasmus censet, Erasmus uult.

Hanc sententiam habet Ioannes Ger-
sonus in libro De uita animæ spirituali,
quam tamen ego hic nec probō, nec re-
fello. Ius ferēdæ legis ijs, qui legitima po-
testate præditi sunt nequaquam adimo,
modo sit utilis, æqua, cæterasq; circum-
stantias habeat, quæ in lege requiruntur.
Tantum de modo obligandi querimus.
Quod si non pendet, nec à uoluntate le-
gem ferentis, nec ab animo consuetudi-
nem inducentium, non recte faciunt qui
testantur se nolle quenquam suis consti-
tutionibus ad ullam culpam astringere,
sed tantum ad pœnam externam: minus
autem recte faciunt, qui persuadent sibi
subditis, omnes quamlibet humanas cõ-
stitutiones obligare ad peccatum gehen-
na dignum, & qui quarumlibet constitu-
tionũ uiolatori denunciât æternã pœnã,
quum

quum, ut docent quidam, sit in arbitrio dei, quam grauius aut leuius uelit accipere constitutionis humanæ transgressio nēm. Quid autem ille uelit, nobis ignotum est, & incertus erit transgressor, letaliter an uenialiter deliquerit. Quod si modus culpæ sumitur iuxta rationem materiæ, cæterasq; circūstātiās, difficillimum sit expedire, quanti momenti sint ista. Et tamen scire fuerit operæ precium. Nam hæc sententiā mihi uidetur uero propior. Sed interim disquirēdum, an eduliorum discretio per se sit materia sufficiens ad obligandum ad crimen. Hoc enim sentire uidentur, qui docēt nos simpliciter ex ipsa constitutione obligari ad gehennæ pœnam. Ea sententia meo quidem iudicio durior est, præsertim quum canonica scriptura uix ullā præbeat huius constitutionis ansam, quumq; in his quæ rigide præcipit scriptura non semper gehennæ pœnā incurrat transgressor. Lex diuina mortē minatur filijs, qui non obediunt parentibus suis; & tamen si pater imperet filio, ut repurget unguis, idq; filius neglexerit, non arbitror teneri pœna ge-

na gehennæ. Ciborum autem delectus,
 neque cuiquam est magnopere utilis,
 nec ad salutem necessarius. Sunt enim
 alij modi temperandæ luxuriantis alimo
 niæ. Et qui maxime depugnant pro hac
 constitutione, fatentur nō quemuis uio
 latorem huius constitutionis peccare ca
 pitaliter, sed eum tantum qui temere, cō
 tumaciter, aut cum graui fratris offendi
 culo uescitur. Idem quē ego in hoc ipso
 libello non semel fatear, quorsum attine
 bat tot machinis meam oppugnare sen
 tentiam? Gangrensis synodus pronun
 ciat anathema in eos, qui ieiunia ab ec
 clesia præscripta & custodita dissoluūt;
 sed addit, absq; corporis necessitate; nec
 hoc satis, addit superbiendo, hoc est con
 tumaciter. Quāquam ea constitutio pro
 prie loqui uidetur de ijs qui professi sunt
 cōtinentiam, quod in luxu difficillimum
 sit tueri pudicitiam. Anathema inquit;
 non infligitur nisi ob crimen letale. Lar
 giamur esse in confesso, quod est contro
 uersum, non infligitur anathema ob so
 lutum ieiunium, sed ob temere contuma
 citerq;

citerq̄ solutum. Quanquam nescio quid
 sentiendum sit de tot patrum anathema/
 tibus. Iam uideo quosdam esse, qui non
 ignorent quibuslibet hominum præce/
 ptis non obligari nos ad pœnam gehen/
 nœ, sed non expedit inquirunt, aperire ri/
 m̄ ad uicia pronis, utilis est hic metus,
 licet uanus ad cohibendam licentiam.
 Itane deus eget mendacio nostro ad sa/
 lutem humani generis? Multi negligē/
 rent preces horarias, si scirent absq̄ capi/
 tali culpa posse prætermitti. Idem fieret
 de audienda missa diebus festis, de ieiui/
 nijs ac ciborum discrimine. Sed quanta
 interim anxietas inijcitur infirmis ac me/
 ticulosis mentibus, quàm multi in his
 prætermittentes aliquid aut aliud pro
 alio sumentes, ob hoc ipsum peccant ca/
 pitaliter, quia persuasum habent esse cri/
 men capitale quod faciunt. Et tamen ui/
 demus hoc plurimorum esse studium, ut
 persuadeant subditis omnes humanas cō/
 stitutiones episcoporum, abbatum, prio/
 rum, patrū, matrum, obstringere ad pœ/
 nam gehennæ. Quid est extinguere li/
 berta

bertatem spiritus si hoc non est: Episcopi conducticij, quum dant primam rasuram, praescribunt ut qui accipit, singulis diebus dicat officium de uirgine matre. At maxima pars hominum hoc praescriptum uiolat, cauteriatam circumferens conscientiam. Equidem non paulo rectius existimem amplecti Lutheri dogma quam talem persuasionem. Quod si constitutio uelit nolit autor, obligat subditum ad culpam, nec est illi in manu quatenus obliget, idem fortasse dici potest de exhortatione & admonitione, si quis exhortetur ad id quod facit ad pietatem ac bonos mores. De consilio nunc non agam. Nec de ea exhortatione quae adhibetur in re praeccepti diuini: ueluti Paulus & Petrus exhortandi & obsecrandi uerbis utuntur aliquoties in his, quae sine nefario scelere negligi non possunt: sed de ea quae fit in ijs rebus quae citra culpam fieri possent, nisi intercederet humana constitutio. Quidam illud adferunt, Qui uos audit, me audit, &c. Et obedite praepositis uestris, &c. At ea

sententia, nisi circumscribatur, conduce-
ret ad tyrannidem. Rursum alij sic colli-
gunt, Dominus iussit orare, nec præscri-
psit certum tempus aut preces, quod igitur
hic addunt præpositi, diuini iuris est.
Et hæc oratio eget circumscriptione: po-
test enim esse immodicum quod præ-
scribitur, & fieri potest ut præscriban-
tur preces minus idoneæ. Tale est si epi-
scopus præcipiat ieiunium diebus do-
minicis aut alternis diebus per totum an-
num, aut si nihil permittat, nisi panem
& aquam.

42 Nec hic asseuero, loquor autem non
de futili & humana, sed de maliciosa ob-
treclatione, quæ species est homicidij &
genus rapinæ, furtiue. Os enim calum-
niatoris quod mentitur, occidit quod
quidem in ipso est animam eius quem
traducit: & qui famam bonã eripit pro-
ximo, possessionem omnium preciosissi-
mam eripit.

43 Vide ut ubique submoueam tumultus
inordinatos, ac primatibus ecclesiæ
suam autoritatem sartam tectam esse ue-
lim

lim. Malis quoque parendum censeo, etiam si grauiã præscribant, modo ne im-
pia. Quo magis demiror, quamobrem
hæc epistola quosdam theologos tanto
pere offenderit. Magis oportebat eos of-
fendi, quos theologo pro hereticis habet.

Ab hoc loco reuerenter episcopos ad- 44
moneo uicissim sui officij, posteaquam
professus sum illis esse tantum autorita-
tis, ut etiam iniqua, hoc est molesta præ-
scribentes tolerari uelim. Quæ uox hic
est seditionem aut rebellionem spirans.

Sunt qui hic uociferentur, uniuersam 45
ecclesiæ disciplinam collapsuram, nisi
constitutio obliget ad peccatum gehem-
næ, ac neminem omnino ieiunaturum,
si tollatur obligatio minax æterni sup-
plicij. Qui hoc dicunt mihi uidentur ma-
le sentire de mortalium ingenijs. Nec
animaduertunt ieiunium ac deprecatio-
nem nunquam magis in ecclesia floruis-
se, quàm quum nulla esset humana præ-
scriptio, præsertim sic minitans. Quod
autem ijdem contendunt in huiusmodi
observationibus consuetudinem ortam

ex constitutione, non contra, id nequaquam est uerissimile, præsertim de discretionem ciborum, de quæ multis similibus. Vbi consuetudo uiget, quid opus est legere? Nam lex opponitur ceu repagulum refrigeranti bonæ consuetudini. Quid autem decedit constitutioni, si secundum aut tertium locum obtineat ordine temporis?

46 Vide lector, quàm nihil asseuero, sed aio, uidendum est an, id est sub conditione si, si. Nec uoco in deliberationem articulationes de ieiunijs, & discretionem ciborum sint abiiciendæ aut negligendæ, sed an tantopore pro eis digladiandum. An non hodie acrius digladiamur de gustatis ouis & carnibus, quàm de incesto aut adulterio?

47 Hic locus quosdam uehementer offendit. Atqui non excuso eos, qui contra constitutionem maiorum temere carnibus uescuntur, sed eos noto qui tam grauius offenduntur in re per se non nefaria, quum in his quæ uetuit dominus nihil commoueamur.

Negat

Negant his apostoli uerbis damnari 49
 cōstitutiones pontificum de eduliorum
 discrimine. Nec hoc sentio. Alioquin
 ipse mecum pugnarem. Huc tamen ua/
 let argumentum, ut doceam rem nō esse
 diuinæ prohibitionis, sed humanę. Neq;
 nego fuisse Christianos, qui temperarēt
 à uīno, qui leguminibus & holusculis ui/
 citarent, sed sponte. Nō arbitror autem
 Paulum id temporis passurum fuisse, si
 quis de ouis, lactarijs, carnibus pingui &
 intestinis prodidisset leges, quæ nūc pro/
 ditæ sunt, seu quia non erat necesse, seu
 quia res uidebatur affinis Iudæorum ab/
 stinentiæ. Quantopere uero Christiani
 abhorruerint ab omni specie Iudaismi,
 non tantum ætate Pauli, uerum etiam
 post quadringentos annos, testātur ora/
 tiones Ioānis Chrysofomi aduersus Iu/
 dæos. Testatur decretum Ancyranæ sy/
 nodi, quod iubet ut si presbyter aut dia/
 conus cōperiatur abstinere à carnibus,
 tanquam de hæresi suspectus iubeatur
 eas gustare. Id si recusarit, ac ne holera
 quidem unā cū carnibus cocta sustineat

comedere, ab ordinis honore summo
 ueatur. Nihil igitur aliud hic ago, quam
 ut scandalum cum scandalo conferam,
 doceamque tum reclamatum offensis,
 quum grauiores ac iustiores essent of-
 fensionis causæ: nunc foueri etiam quo-
 rundam hominum superstitionem, qui
 ob esum damnant proximum, quum ne-
 sciant quo animo uescatur, ex necessita-
 te ac permissu, an ex contemptu.

49 Hinc euidentissimum est me non que-
 ri de his quibus displicet temeritas per-
 cõtumaciam uescentium, sed de his qui
 proximum necessario uescẽtem sic hor-
 rent, quasi enecarit hominem. Scio id
 non facere uiros spiritualiter eruditos,
 sed tamen talium plenus ubiq; est mun-
 dus, quorum superstitioni subducenda
 esset materia.

50 Hic quibusdam uideor innuere ponti-
 fices impie uiuentes nihil agere quum
 ordinant aut præcipiunt. Sed res longe
 secus habet. Quid igitur queror? Illud
 queror, in rebus tanti momenti nullam
 haberi rationem scandali, si nõ omnino
 iustis

iustis, certe grauibus de causis sumpti,
uel dati potius, quum in rebus multo le-
uioꝝ momenti sic indulgeatur scanda-
lo uel superstitioni uerius infirmorum.

Hic locus uidetur omnium durissi- 51
mus, quum reuera nihil sit, quod oportet
quenquam offendere. Hoc enim uo-
tum clamant impium, qui sibi persuase-
runt uniuersam ecclesiae disciplinam in
talibus obseruationculis consistere, eisq;
sublatis semel collapsuram. Non opto ut
tollantur ieiunia, ciborum simplicitas,
aliaque huius generis quae cupio quam
maxime uigere in ecclesia: sed opto tolli
praescriptionem episcoporum, aut certe
talium rerum rigidam exactionem. Quan-
quam hic potissimum ago de delectu
escarum. Nemo citatur ab episcopo si
ccenat: at si in quadragesima uescitur car-
ne ouilla, pertrahitur in carcerem, & pe-
riclitatur de haeresi. Hanc appello exa-
ctionem. Ne id quidem opto, nisi hac le-
ge, ut concessa libertas in rebus, quae per
se nec pium faciunt, nec impium, non
uertatur in licentiam luxus, sed in stu-
dium

dium acrius ueræ internæque pietatis. Ac rursus Iudaismum appello, non execrabilem illius gentis impietatem, ut quidam calumniose interpretantur, sed externarum rerum anxiam obseruationem.

52 Quoniam autem sciebam esse, qui putant imperitæ rudique multitudini huiusmodi constitutiones prorsus esse necessarias, tempero uotum meum, & opto primum ut sint pauciores constitutiones: deinde nolim sic eas proponi, ut populus credat se protinus excidisse à dei gratia, si quid tale per incogitantiam præterierit. Postremò nolim his tantum tribui, ut præ his negligantur ea quæ propius spectant ad Euangelicam pietatem. Denique si quid horum uidebitur abrogandum ob causas supra dictas, suadeo tamen uitandam omnem seditio nem ac tumultum. Quanquam ne hoc ipsum quidem fieri uolo, nisi uel auctoritate maiorum, uel conuiuentia, quæ tacita est relaxatio. Quod genus est, constitutio uetat ne quis quem absoluat, cui non

non sit credita cura animarum. Sed in quibusdam regionibus promiscue sacerdos sacerdoti confitetur. Ad id quoniam sciens conuiuet episcopus, iudicatur assentiri. Sic ubi passim omnes uescerentur quibuslibet, nec pontifice, nec episcopis reclamantibus, uideri posset tacita constitutionis relaxatio. Quod si tantum ualeat consuetudo, ut antiquare potuerit sexti septimique diei ieiunium, etiam si non sit uniuersalis, sed uel regionis, uel ciuitatis, uideri potest ieiunium ubique antiquatum. Coenatur enim à plerisque, nec episcopi reclamant, nisi peccetur in genere cibi. Apud Anglos laici coenant alternis diebus in quadragesima, nec quisquam offenditur. Et ex hoc loco si quis detruncet fragmenta, ea quae proponat odiose, nonne graues excitabit tragœdias: Erasmus uult tolli pontificum constitutiones de ieiunijs & abstinentia carniū aliāsque huius generis omnes. O uotum impium, sed pium erit si addas quod à me additum est. Vult his minimum tribui, sed addit potius quàm

quàm ut ob hæc negligentur ea sine quibus nulla est pietas. Vocat ea nullius penè momenti, sed addit per se, & neglectis his quæ sunt præcipua. An hoc est docere Lutheranismum? Imò si his monitis paruissent Euangelici, sic enim appellari postulant, non hæc opinor, tempestas in orbe nata fuisset. Si id admonuissem, ut Christiani abstinerent, ab ebrietate, crapula, & alea, dixissent piam admonitionem. Sed illa peccata sunt præcedentia ad iudiciũ, & ut Paulino uerbo utar, ἀντοκατάκριτα. Hic sub prætextu religionis latet præcipua religionis perstis, & admonitio uidetur uel impia uel superflua.

55. Ceremonias appello externas obseruationes, Iudaicis non multum dissimiles, nec ideò tamen simpliciter improbandas. Quibusdam hic uideor damnare ceremonias: primum non de omnibus loquor, nec has de quibus loquor damno simpliciter, sed periculum indico quod hinc imminet, id autem est triplex. Primum ne si fuerint huiusmodi præscriptio

scriptiones immodicæ, obruant uigorem Euangelici spiritus. Deinde ne his fidentes nobisq̄ placentes pro pijs eudamus pharisaici. Postremo ne ob hæc aspernemur fratrem, ipsi grauioribus malis obnoxij.

Hic quidam uociferantur mihi dolore 54
re, quod die Veneris abstinemus à carnibus in honorem dominicæ passionis, sed calumniose. Progressum damno non initium. Si tantum permittamus consuetudini, ut ob eiusmodi causas fiat illicitum uesci carnibus, quod die Veneris dominus crucifixus sit, sabbato dormierit in sepulchro, die Mercurij uenditus sit, atque item de cæteris, nullo die licebit cœnare, uel uti carnibus. Die Iouis ascendit in cœlum suisq̄ carnis præsentiam subduxit, pium est & nos nobis carniū esum subtrahere. Die Mercurij uenditum est uerbum caro factum, æquum est nihil carniū è macello mercari: consimiliter de reliquis diebus probabiliter dici potest. Nullus est dies, in quo dominus non aliquid adorabile gesserit

serit. Ac res quæ prius erat priuatæ pietatis abiit in publicam consuetudinem, consuetudo in legem obligantem, obligatio in contemptum, contemptus in impietatem: aut contrâ, metus in superstitionem, superstitio in confidentiam, confidentia in contumeliâ, contumeliâ in discordiâ, discordiâ in exitium religionis. Dicent hæc mala non gigni ex ipsis constitutionibus, aut ceremonijs, sed ex hominû uicio. Id equidem haud inficias eo. Sed ob hanc causam fortassis expediret quicquid est huius generis, parcius adhiberi, eaque magis inculcari Christianis, quæ propius pertinent ad Euangelicam pietatem. Pie quidem cogitat, qui secum ita loquitur: Dies Veneris est, hodie dominus pro me pependit in cruce. Ego uicissim pro illo abstinebo à carnis uoluptatibus, sed mortificabo ipso donante mundanos affectus. Hodie dominus meus orauit pro crucifigentibus & conuiciantibus. Ego uicissim in gratiam illius dabo ueniã inimicis meis, nec ab illis exigam talionem. Dies Iouis est

est, hodie dominus corpus & sanguinem suum tradidit discipulis suis. Conabor ut merear esse de numero discipulorum illius, nec patiar egenos illius membra esse immunes à cibo potuque meo. Item hodie dominus ascendit in caelum, illuc transferam spem meam, ut nihil habens terreni possim illum sequi. Dies sabbati est, hodie dominus quieuit in sepulchro. Utinam extinctis prauis cupiditatibus, cum illo requiescam, in spe futuræ resurrectionis. Dies dominicus est, hodie Christus resurrexit, nunquam moriturus. Utinam det, ut cum illo resurgam in nouitatem uitæ, nec unquam relabar in pristina uicia. Aut hodie dominus misit spiritum sanctum. Purgabo mentis domicilium, si forte merear talem hospitem recipere. Ad eundem modum de cæteris philosophari licet, ne fiam longior. Hæc si populo diligenter inculcarentur ab his qui sentirent quod loquerentur, aut ego fallor, aut uideremus aliud Christianorum genus, Olim monachi mirificam opinio-

nem

nem sanctimoniam sibi comparabant ex uigilijs, chameunijs, saccophorijs, leguminibus, hydropotijs, ieiunijs interdum in septimum aut decimum productis diem, adeo ut quemadmodum habet historia, uermes scaterent e dentibus eorum. At idem si quando uocabantur ad episcopi munus, in quo ferenda erant improborum conuicia, in quo praestandus Euangelici spiritus uigor, sic exasperabantur, ut nulli magis essent furiosi. Refert hoc Chrysostronus in opere De sacerdotio.

55 Toties testor me non patrocinari contumaciter & insolenter uiolantibus hoc genus constitutiones, & tamen dicor harum rerum magister quas expresse damno.

56 Nec hic damno constitutiones, sed superstitutionem eorum, qui uel sine causa, uel sine modo offenduntur, itaque perturbant Christianam concordiam, iudicantes & obtrecentes proximo. Mihi usum tenit, ut die quodam cum amicis redirem a uespertina deambulatione
erat

erat autem iter per cœmeteriũ, in cuius medio stabat signũ crucifixi. Intentus fabulis, præteriens nõ aperui caput. Vidit hoc theologus quidã, ac multis præsentibus affirmavit me esse Luteranum; quasi sentire nõ adorandas imagines, quum id temporis ne cogitarẽ quidẽ de ulla imagine. Ille nõ ignouit mihi, quod neglexerim aperire caput lignæ statuæ, & ipse sibi ignouit, quod domi palam aleret ingens scortũ censu ecclesiastico, ac pauperum sanguine. Rem nudã refero, nec locum indicans nec personam, ne quis possit offendi. Et huiusmodi ferẽ sunt omnes, qui sanctimoniam ceremonijs metuntur. Queritur hoc Ioannes Gersonensis, uir alioqui sic pius, ut alicubi superstitioni uicinus, à nõnullis grauius puniri ceremoniã prætermissam quã blasphemiam.

Quanta stupiditas est eorũ qui (miã, 57) locũ hunc incessunt, quasi uelim parochos episcoporũ constitutiones uertere in exhortationes, nec attendunt, me addidisse ex autoritate præsulum. Ea si accesserit, quid est quod uociferantur, imò quid nõ pie dictum est? Sunt heu nimium

m

multi

multi rudiores quàm ut hęc norint Chri-
 ftiane dicere, malintq; clamare, ieiunan-
 dum sub pœna gehennæ. Tales opinor
 optarēt omnes homines uerti in asinos,
 quod his facilius fit imperare quàm ho-
 mines gubernare. Addam illud ex super-
 fluo, si sacerdotes sobrie uiuerēt crebrò-
 que ieiunarent, ac populum assidue fla-
 granterq; docerent quantam utilitatem
 adferat ieiunium cum pietatis studio cō-
 iunctum, & huc paternis monitishorta-
 rentur, longe plures hodie ieiunarent uo-
 lentes, quàm nunc ieiunant lege coacti.
 Multoq; pauciores cœnarent cum bona
 conscientia, quàm nunc cœnant cum
 mala. Rursus in prandijs quoq; maior ef-
 set frugalitas, in quibus nunc pleriq; sic
 distendunt uentrem, ut etiam si uellent
 cœnare non possint. Postremo no-
 stra inedia non augetet arcam
 numariam, sed subleuaret
 tenuium egestatem.

F I N I S.

IN ELENCHVM

ALBERTI PII BREVIS
sima scholia per Erasmi Rot.

NON possum non totis in-
dolescere praeordijs, quo-
ties mecum reputo, quod
maliciae degenerauerint
Christianorum mores. Iam
enim pietas si deo placet, haberi studet,
manifestis calumnijs ac mendacijs scur-
rilibusque conuitijs proximum apud im-
peritum uulgus traducere, & res omnium
sceleratissima, rei omnium optimae fuce
tegitur, nempe religionis. Nec minima
ueneni pars inditur titulis & indicibus
quod eos plerique solos legunt. Quis sara-
nas hoc artificium inspirauit mentibus
eorum, qui sanctimonie magistri uolunt
haberi? Ad Alberti Pij calumnias nulla
dignas responsione, paucis tamen respon-
di, ob nominis celebritatem. Verum in-
dex post ad me missus est: qui cuius sit,
nec scio, nec scire refert: sed quisquis fuit
autor, in syncero animo re gessit. Id quo
m 2 magis

magis liqueat, pauca enotauimus. Quam magna uoluminis pars pugnet cum Luthero tamē primus titulus in frontispicio libri tantum præfert nomen Erasmi. Habes primū specimen Christianæ mentis.

A.

- 1 Abrahæ opera & sabbatorum sanctificationem nō rectē scribit Erasmus: illa ab Apostolo, hanc à domino uilipendi.
- 1 R. Pro sabbato usus est plausibili uoce, sabbatorū sanctificatione, quo res sit inuidiosior. & pro contemnit mitiore uerbo, posuit odiosius, uilipendit. Rectē cōtemnimus aliquid comparatione melioris, quod tamen non uilipendimus.
- 2 Abrahæ opera nusquam reprehendit Apostolus, ut iterū sed apertius probat.
- 2 R. Error gignit errorem, quasi ego dixerim opera Abrahæ à deo reprehensa. Sed ea in rationem iusticiæ apud Paulū deus non imputat, hoc est quodammodo contemnere, minoris facere.
- 3 Aldum Manutium, quia sepius grammaticam ædidit, ingrato animo taxat Erasmus.
- 3 R. Non taxo, sed quod mihi narrauit ipse,

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

ipse, loco refert Moria, uidelicet quod nouies scripsit grammaticam. Nec hoc in illius uituperium. Quod attinet ad ingrati-
tudinem longe plus mihi debuit Aldus, quam ego illi. locus Moriaë innoxius detorquetur ad calumniam, sed dissimulatur, quod illum tot locis, plenis (ut aiunt) tibijs prædico, præsertim in pro-
u- uerbio: Festina lente.

Ambitio non semper cum peccato fit, 4
nec fuit in Maria uirgine.

R. Quasi ego sacratissimæ Virgini tribuerim uitiosam ambitionē. Indico quid alij tribuerint. Nec illis tamen assentior. 4

Anathemata ab episcopis lata & ex- 5
communicationes ridet Eras.

R. Hic mihi uide lector non solum ma- 5
liciam uerum etiam prudentiam hominis. Moria ludit in anathemata quæ iuxta morem Italo-
rum, suspenduntur in templis pleraque cerea, Hic notat rideri episcoporum excommunicationes, tota aber-
rans uia.

Annatas, quas uocant, exigunt, & graua- 6
mina multa ecclesiæ Christi fieri à summo pontifice improbe querit Erasmus.

cum se res longe secus habeat.

- 6 R. Non queror ipse, nec enim me gra/
uant: sed dico audiri aliorum querimoni/
as, quod & uetus est nec obscurum. An
iustæ sint, alij uiderint.
- 7 Apostolos & Euangelistas nihil pro/
tulisse aut scripsisse memoria lapsos.
- 7 R. Nec id unquam scripsi aut sensi, &
tamen fieri potuisse scribit Augustinus,
ac propemodum factum putat.
- 8 Apostolum Paulum nihil in scripturis
torfisse, nullaq; uafritie usum, nec contra
quàm sentiret quicquam elocutum.
- 8 R. Atqui hoc frequenter cōmonstrat
Chrysostomus ac Hieronymus, atq; eti/
am Ambrosius. Nec mirum si hoc fecit
Apostolus accommodans se hominum
captui, quum idem fecerit Christus. Nec
hoc est mentientis, sed dispensantis.
- 9 Nec usum uafritie in Athenienses cū
diceret se uidisse aram ignoto deo inscri/
ptam.
- 9 R. De hoc cum Hieronymo litiget, nō
mecum. Ego magnum ecclesiæ docto/
rem sequutus sum.
- 10 Argumentis contra uenerationē ima/
ginum

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

ginnū ab Erasmo factis, respondet Pius.

R. Nusquam hoc improbat Erasmus, 10
sed ridet cultum superstitiosum.

Argumenta Erasmi quibus deum & 11
non sanctos inuocandos contendit, dilu-
untur à Pio.

R. Nea hoc usquā contendit Erasmus, 12
licet existimet perfectius & scripturis
congruentius omnia petere à Christo.

Argumenta probantia mendacium of 12
ficiosum licere, & solutiones eorundē.

R. Mendacium officiosum nunquam 12
in Christianis laudauī pro uirtute. Et
mendacium accipio large, ut complecta-
tur etiam simulationem ac dissimulatio-
nem, quæ fit factis aut uerbis non intel-
lectis.

Arma inuasīua ut gladios, tela, bom- 13
bardas &c. episcopis habere licet benè
eis utentibus.

R. Quid nī? Licet illis & in bello cade 13
re, quod accidit aliquot episcopis Leo-
diensibus & Traiectensibus.

Arrianā hæresim falso definiuit Eras- 14
mus factionem & schisma potius dicen-
dam quàm heresim, falso q̄ dicit eius de-

fenforum numerum catholicorum numero fuisse parem, & eloquentia ac doctrina superiorem.

14 R. Vtrumq; uerum est, Alterū fatetur Chrysoſtomus, alterū ſcribit Hieronym⁹. Ideo factionē appello q̄ res fauorib. & armis principum ageretur, potius q̄ ſcripturis, nec adhuc opinor alteram partem alteri ſatis intellectam.

15 Artium liberalium profefſores nomine logodædalorum ridet in Moria Eraſmus.

15 R. Obſecro quid conuicij eſt in logodædalis, quod ſonat ſermonis artifices. Mirum autem ſi Moria ludens appellat logodædalos, quū Virgilius appellet Circeam deam Dædalam.

16 Auguſtino falſo impingit Eraſ. quod duas habuerit concubinas; impudenter etiam quod habuerat adhuc Ethnicus uenam; quia Chriſtianus factus & epifcopus caſte uixit.

16 R. Hic ſimpliciter delirat ἐλεγχος γράφος una cum Pio. Auguſtinus ipſe libro confeſſionum 6. Cap. 16. narrat ſibi fuiſſe duas concubinas ante baptiſmum, quarum prior

prior ex qua susceperat filium, astrinxit se uoto continentiae, post baptismum quis nescit illum uixisse castissime? Sed adhaesit unicae. Nec mirum, seruauit enim concubinae fidem conjugalem, ut ipse narrat. Sed hac ut dixi discedente adiunxit sibi alteram. Ita ne falsum est, quod Augustinus ipse de se praedicat? Sed exprimendum erat, quod habuit adhuc ethnicus. Quasi hoc sit cuiquam obscurum. At honoris gratia consopendum erat. Qui consopendum, quod ipse libris editis nulli uoluit esse ignotum.

Aulicos ridet Erasmus. 17

R. Non Erasmus sed Moria. Quid superest nisi ut omnes aulici lapident Erasmus? 17

B.

Beatitudo aeterna nulli debetur ex condigno ob opera bona, sed ex liberalitate dei ob praemia operibus bonis ab eo promissa. 18

R. Atqui hoc strenue pernegat Beda. 18

Bellum a Christianis iuste suscipi in Turcas contra Erasmus probat. 19

m 5 R. Non

IN ELENCHVM ALB. PII

19 R. Non contra Erasmū, qui nusquam hoc affirmat, si modo bellū iustis de causis suscipiatur & iustis rationibus geratur. Id enim temere susceptū uoco, quod fecus suscipitur. Quis inquit Pius temere suscipit bellum? Quis in mari quæsiuit aquam? Probabilius dixisset, Quis ri te suscipit bellum?

C.

20 Coelibatum postponit Erasmus matrimonio, censetq; abrogandum, & matrimonium sacerdotibus admittendum.

20 R. Nusquā hoc simpliciter docet Erasmus, sed alicubi dubitat, utrum tolerabilius sit, permittere sacerdotibus ac monachis uxores, quā habere tot impuros coelibes. Nec censeo abrogandum, sed propono ecclesiæ proceribus dispiciendum, utrum sit tolerabilius eis permittere coniugium, an tantam spurciæ letam perpeti.

21 Coelibatus obseruandi lex ijs qui in maioribus sunt ordinibus constituti nō est abroganda, nec male constituta, licet utrumq; dicat Erasmus.

21 R. Et hoc geminum mendacium est.
Imo

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

Imo fateor pro tempore recte institutū,
de abrogando defero iudiciū ecclesiæ.

Cantum perfractū quem discantū uo/ 22
cant, non magnopere in templis probat
Pius.

R. At hūc ualde probat sodalitas Sor/ 22
bonica. Vide censorum concordiam.

Charitas ubi sit, nulla opus esse lege, 23
ut Erasmus asserit, falsum est.

R. Sed hoc uerissimum esse uisum est 23
sanctissimis doctissimisq; uiris. Neq; ne/
gat id Thomas Aquinas doctor schola/
sticus, quantū ad uim coactiuam, nō di/
rectiuam, alijs uerbis docens idem quod
ueteres quos ego sequutus sum.

Christum stultos semper probasse & 24
religionum institutores stultos fuisse, &
similia per derisum dicit Erasmus.

R. Moria non Erasmus, nec illa tam 24
impie loquitur, quā hīc Sycophanta.
Paulus ait, Quę stulta sunt mundi elegit
deus. Item quod stultum est dei, sapien/
tius est hominibus. Distingue stultitię
genus, & pie loquuta est Moria.

Christo quare stulti impense placue/ 25
runt meminit cū Christi irrisione, quasi

&

& ipse stultus fuerit.

25 R. Irridere Christum, tui similitum est
impudens Sycophanta. Et Christus mū
do fuit stultissimus.

26 Christus non est passus discipulos su-
os ad tempus errare, putantes ipsum
Christum nescire ut ignorant cæteri ho-
mines quando dies iudicij futura esset,
quod tamen asseruit Erasmus.

26 R. Verissimum est quod asseruit Eras-
mus non hic tantum. Christum autem igno-
rasse diem ut ignorant cæteri homines,
nunquam somniauit Erasmus, sed hoc
de suo adiecit Pius, quo locus esset calu-
mniæ.

27 Christum nō rectè dicit Erasmus arca
no quodam consilio Proteum quendam
repræsentare uarietate uitæ atq; doctri-
næ, cum eo nihil sit simplicius.

27 R. Sic & Paulus erat simplex, & tamē
omnia factus est omnibus, nimirum ex-
emplo Christi. Hęc uarietas non pugnat
cum animi simplicitate.

28 Christi quia sint omnia, nulla est Tur-
cis hostibus eius iusta possessio.

28 R. Quin igitur mox diripimus omnia?
Hic

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

Hic etiam moriens dat inauspicatata cō
filia.

Confessione auriculari & occultæ sa 28
cerdoti factæ detrahit Erasmus.

R. Mendaciū est, imò docet, quomo 28
do illa rectè fiat utrinq̄.

Confessionē auricularē nō fuisse tem 30
poribus B. Hieronymi male dicit Eras.

R. Nec fuit qualis nunc est. Nullā fuis 30
se nusquam dicit Erasmus.

Constitutiones ecclesiasticas quibus 31
uerbis uilipendat Erasmus.

Constitutionum & legum ecclesiasti 32
carū multæ sunt species. Et ideo indecen
ter pari censura omnes taxat Erasmus.

R. Vtrumq̄ falsissimū est. Nec enim 31 32
spernit ceremonias ab ecclesia receptas,
nec omnes damnat indistincte, sed alicu
bi manifeste probat. Fiduciam in his &
superstitionem notat.

Si uero ad quæstū plus faciunt quàm 33
ad Christi gloriā, id ex præfectorū eccle
siæ abusu accidit, nec id probat ipse Pi⁹.

R. Atqui tales modo notat Erasmus, 33
q̄ uem carpit Pius.

Constitutiones nouæ cū antiquis non 34
pugnant.

pugnant.

34 R. De quibusdam fateor esse uerum,
de plurimis nego.

35 Cōstitutionibus humanis totam Chri-
stianorum uitam onerari nemo probet,
licet id Erasmus fieri innuat.

35 R. Imo applaudūt omnes quibus hinc
quæstus est, aut tyrannis, & queruntur
omnes qui uere diligunt domum dei.

36 Consuetudines probatas & ritus ac ce-
remonias ecclesiæ ridet Erasmus.

36 R. Manifestum mendacium, quum il-
lic Erasmus notet nundinas indulgentia-
rias, quas nec theologi probant.

37 Continentiæ perpetuæ difficultatem
non rectè legi de cœlibatu obiicit Eras-
mus.

37 R. Quasi omnis cœlebs sit castus. Aut
quasi rem tam facilem multi seruent.

38 Continentiæ perpetuæ conseruandæ
difficultatem profitetur Pius.

38 R. Verum eam negat Bedda, Iodocus
tamen arduum facinus uocat.

D.

39 Detraxisse se nomini Erasmico apud
patres purpuratos Romæ pernegat.

R. Atqui

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

R. Atqui multorum literis hoc habui 39
compertum, Sed ille inficiatur omnia.

Dialecticos & dialecticen ridet. 40

R. O piaculum. Deferatur Moria in 40
Latumias.

Disciplinas liberales suggillat Eras. 41

R. Imò Moria, lapidē itaq; uenefica. 41

Dispensatio ecclesiæ in uotis nō solem 42
nibus rite fit ob causas positas.

R. Atqui pontifex dispensat in solem/ 42

nibus, & id rectē fieri docent iureconsul
ti ac theologi quidam, quorū est Card.

Caietanus, Et multorum iudicio pie fa
cit pontifex, si qui pueri aut adolescen

tes, ui, metu, aut technis inducti sunt in
uitæ genus, parum accommodum, eos

in integrum restituit.

Diuitias habere licet ecclesiasticis. 43

R. Qui ni? Crœseis ampliores, ad orna 43
mentum ecclesiæ. Aliàs nequaquam.

Diuortium utrum alia quàm fornica/ 44
tionis causa fieri possit, ita ut dimissa al

teri nubat ut Erasmus asserit.

R. Falsum est, nusquam hoc asserit 44

Erasmus, tantum disputat iudicium de
terens ecclesiæ.

Domini

IN ELENCHVM ALB. PII

- 45 Domini nō inepte uacantur papa, epi-
scopi & ceteri ecclesiarum præfecti.
- 45 R. Etiam reges regū. At Hieronymus
ait. Sciāt se sacerdotes esse nō dominos.
- 46 Donaria templorum improbat Eras.
- 46 R. Mentitur Elenchus, sed superstitio
fos tantum notat Moria.
- 47 Dorpio licet eum prius nō nouerit be-
ne precatur Pius, quod Erasmus forti-
ter admonuerit.
- 47 R. Sic nunc monachorū greges bene
precantur Pij manibus, quod fortiter de-
bacchatus sit in Erasmū. Sed Dorpius re-
dijt in gratiā, Pius Sycophantijs immor-
tuus est. E.
- 48 Ecclesiasticas ceremonias licet proba-
tas ridet Erasmus.
- 48 R. Hoc mendacium semel posuisse sat
erat, quemadmodum & sequens.
- 49 Eleemosynam fraudari episcoporum
luxu in canibus, auibus, satellitibus & si-
milibus pascendis iustius quereret. Eras.
quām in templis ornandis & extruēdis.
- 49 R. Extrui templa, ubi necesse est, eaq̃
decenti ac moderato cultu ornari, nulq̃
improbat Eras. sed calumniat elenchus.
Episcopos

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

Episcopos & pontifices inique taxat 50
quod sensu abundant.

R. Vtinam omnes abundant sensu. po 50
tiusquam censu, ac semel tantum lapsus
sit Elenchus.

Episcoporum & aliorum antistitū ec 51
clesiæ potestatem deprimit Erasmus.

R. Non deprimit, sed quorundam ui 51
cia deplorat intactis bonis.

Episcopus licet mali & turpes sint, nō 52
sunt tamen impudenter ac temere ab ho
mine priuato, qualis est Eras. fugilandi.

R. Nō temere nec impudenter, carpit 52
eos subinde Hieronymus eque priuatus
atq; Erasmus. Idem facit in hoc opere Pi
us, bis priuatus & ipse. Qui in genere lo
quitur uicia taxat non homines.

Erasmi excusationem, si dixerit se ad 53
Luterum expugnandum impares habe
re uires, improbat, cum tam impium &
stolidum sit illius dogma.

R. Facillimum erat diluere, si ille reci 53
peret dogmata scholastica, & decretales
constitutiones, & camerae leges. Sed in
re tam facili, parum feliciter uersatus est
Pius, homo supra hominē doctus, quem

n tamen

tamē nemo Luteranorum dignatus est ullo responso.

54 Erasmī scripta si probauit papa, nō ob sensum, sed propter elegantiam id fecit.

54 R. Impudens. Imo pontifex expressit causam quare probaret: ibi de sermonis elegantia nulla mētio, sed de utilitate rei Christianæ.

55 Erasmū non noscentes theologi multū agnouerunt eum cū Lutero colludere.

55 R. Non agnouerūt, sed aut somniarūt, aut id falso iactātibus crediderūt. Quam colluserimus testantur æditi utrinq; libri, testatur & admirabilis beneuolentia qua me illius amici prosequuntur.

56 Erasmus non rectē dicit si admonitus fuisset officio suo functurū fuisse, cum sepe etiā à papa admonitus id nō fecerit.

56 R. Et hoc manifestum mendaciū est.

57 Eras. in Luterū proprie scripsit nihil.

57 R. Bella rima ad elabendū, è manifesto mēdacio. Nec Pius quicq; scripsit in illū proprie, & tamē prostrauit Gigantem.

58 Erasmī contra imaginem sanctorū cultum uerba, & eorum reprehensio.

58 R. Nō reprehendit cultus, sed superstitio.
Erasmī

Erasmi de nouitijs theologis & theologia qua nunc utunt, detractoria uerba. 59
 R. Nemo pius detrahit theologię scho- 59
 lasticę, sed quorundam mores & curio-
 sę quęstiones notantur. Ante annos cen-
 tum Ioannes Gerson, quęstus est theolo-
 giam redactam ad sophisticam, quid di-
 cturus si nunc uiueret?

Erasmi de summi pontificis potestate 60
 diminuenda uerba.

R. Nō de potestate legitima à Christo 60
 tradita, sed de usurpata tyrannide quo-

Erasmi quę uisa sit Pio tan- (runda. 61
 ti in Romanum pontificem odiij causa.

R. Miser, quis odit pontificem? Quo- 61
 rundam mores oderūt omnes, qui Chri-
 sti sponsam ex animo diligunt.

Erasmi de uotorum irritatione uerba. 62
 R. Imo dicit uota uulgaria nō suscipiē- 62
 da, aut si temere suscepta fuerint, irritan-

Erasmi uerba inter se pugnantia. (da. 63
 R. Nō pugnant, sed Pius intellexit per- 63
 peram. Nam stimulus carnis nō erat ten-
 tatio libidinū sed afflictio, qua Paulus un-

Excusationē Erasmi (diq; tundeat. 64
 de impie in Moria dictis nō recipit Pius.

64 R. Nihil impie dixit Moria. Quid autem recipit Pius, cui propositum erat in Erasmo calumniari omnia.

F.

65 Fallere non semper est peccatum.

65 R. Quare ergo offendit quod ait Christum in quibusdam fefellisse discipulos ad tempus?

66 Funeralia & quae in funeribus Christianorum fiunt omnia ridet Erasmus.

66 R. Legat dialogum qui uolet, & comperiet haec omnia esse falsa. Sacerdotum quaestum illic noto, qui & sepulchri locum & strepitum campanarum & preces suas uendunt.

G.

67 Gratia dei praesto fuit Paulo apostolo ad seruandum eum a lapsu in peccatum carnis, licet illi non abstulerit stimulum carnis.

67 R. Rursus somniat Paulum fuisse tentatum de libidine turpi, quasi caro, in sacris litteris nihil declaret nisi coitum.

H.

68 Hominum uitam, quam non nisi fabulam censet, taxat uniuersam Erasmus.

68 R. Moria fabulam appellat non sermonem anilem, sed actionem argumenti, ex uarijs personis constantem, hoc est comœdiam.

diam, quæ rectè speculū dicitur humanæ uitæ. Prodigium uero, si Moria dicit uitam humanam esse fabulam, quū toties ecclesiastes clamet, Vitam humanam & quicquid in ea geritur esse uanitatē uanitatū. Bona autē esset fabula, si suas quisq; partes decenter ageret.

Hieronymum falsò sugillat Erasmus. 69
 R. Imò illic petulantissime debacchať Pius, cū sua matula. Quasi theologi, nūc nō multa reijciāt ab Hieronymo tradita.

Hieronymo irreuerenter, & falsò uirginitatem detrahit. 70

R. Qui falsò, quum ipse fateatur. Nec id uno in loco. I. 70

Ieiunium & ciborum delectū ab Erasmo irrisum, commendat Pius. 72

R. Ieiunia Christiana nunquam uerbo taxat Erasmus. De delectu ciborū disputat, nō tamen irridet, nisi accedat superstitio. Pius putat omne ieiunium conuerſi cum abſtinentia carniū.

Imagines sanctorū uenerari licet, conuenit, decet, & expedit. 73

R. Quanta sollicitudo de ueneratione imaginū, quum uix explicari possit, quō

ueneratio congruat rei inanimaæ.

74 Imaginē formare & colere quia nō licuit Iudæis, male argumentat̄ Erasmus, non licere itidem Christianis.

74 R. Nusq̄ ita colligit Erasmus. Et si colligeret, non esset absurda collectio.

75 Iusiurandū omne tanq̄ à Christo prohibitum Erasmus Christianis non licere perperam docet.

75 R. Simpliciter nō licere, nusquā docet Eras. sed negat inter perfectos locū esse iuri iurando. Christū prohibuisse omne iusiurandū in confesso est. Nodus aut̄ à diuersis uarie soluitur, L.

76 Legi nos obnoxios esse, q̄ negat Eras. declarat quomodo uerū sit Pius ex uerbis Apostoli de lege circumcisionis.

76 R. Obnoxius est, qui metu pœnæ facit, quod præscribit lex. At Christiani uerū aguntur spiritu libertatis non metu.

77 Libros circumtulisse Apostolos non est uerisimile.

77 R. Atqui hoc de Paulo cōstat, & quid periculi si idem de ceteris credamus, qui Aristoteles & Auerroes nō circumferēbant, q̄ nūc faciūt Franciscani quidā obseruantiaæ

seruantia titulo uendibiles.

Linguarum pluriū scientia nō est theo 78
logo necessaria licet sæpe conducatur.

R. Sed Aristotelis philosophia necessa 78
ria scilicet. Atqui Linguarū peritiā ne-
cessariam esse docent uel tot theologorū
lapsus nō aliunde proficiscentes, quā
ex linguarū inscitia. M.

3 Mariæ præconijs derogat Erasmus. 79

R. Non derogant, qui non tribuunt, 79
quæ non congruunt.

Mariæ nō colitur à pijs impensius aut 80
ultra quā decet. Nec inepte canit eius
laus sub uesperam. (notat Eras.

R. Non à pijs, sed à superstitionis quos 80

Purgat ea quæ Erasmus ex Chrysolto 81
mo & Augustino Mariæ obiicit.

R. Nō obiicit Eras. Mariæ, sed aliorū ser 81
mones recitat, nec illis tamē assentitur.

Mariæ q̄ Christus in nuptijs respon- 82
dit, nullam habuit acerbiteratem.

R. Nec hoc usquam dixit Erasmus, sed 82
ait responsum esse parum blandum. Am-
brosius increpationem appellat, Chryso-
stomus admonitionem ne postea simile
quid tentaret.

- 83 Matrimonium tempore Hieronymi non
fuisse receptum inter ecclesie sacramenta,
& ipsum dirimi posse, non sola fornicatio-
nis causa, ita ut post diuortium alteri cui-
bet nubere liceat, asserit Erasmus.
- 83 R. Alterum probabile est, alterum fal-
sum est. Nusquam hoc asserit Erasmus,
sed excutiendum proponit.
- 84 Matrimonium uirginitati preferendum
esse argumentatur Erasmus.
- 84 R. Argumentatur, sed in ficto themate,
& circumstantiis inuoluto, At coniugium
simpliciter anteponendum uirginitati
spontaneae amore pietatis susceptae nul-
quam somniauit Erasmus.
- 85 Matrimonium non prohibuissent prisci
patres Christiani etiam si Paulus ipsum
non commendasset cum dominus ipse illud
satis commendaret & approbarit.
- 85 R. Etiam uaticinatur. Atqui Paulus tes-
tatur tales exorituros, nec mentitus est.
- 86 Matrimonium solo consensu contrahi pos-
se ut censet ecclesia calumniatur Erasmus.
- 86 R. Non calumniatur, sed disputat. Nec
quiuis consensus, legitimus consensus est.
- 87 Mendacium leue aut officiosum non esse
peccatum

peccatum contendit Erasmus ut scripta
eius indicant.

R. Ne id quidē usquā docet Erasmus. 87

Fallere factis dictis ue eos qui digni sūt,
nō est mendacium proprie acceptum.

Mercaturā & negociationē ridet Eras. 88

R. Moria nō Erasmus. Lapidetur illa. 88

Militia cū sit in coelis. & Michaël cū 89

dracone illic praeliū nagnū gessisse lega-

tur, dominusq; ipse omnipotens, domi-

nus exercituū dicatur, patet militiam nō

dedecere principes Christianos, nec im-

proprie sunt militiae nomina coelestibus

R. Utinam cū illo dracone (indita. 89

pugnent omnes & sacri & prophani.

Monachos & eorū uitam immodeste 90

& impie insectatur & sugillat Erasmus.

R. Vbi insectatur bonos? Quæ uero 90

impietas est malorum insectari uicia ut

corrigantur.

Monachorum acta & seuera instituta. 91

quasi uelut Essenos impie ridet & sugil-

lat Erasmus.

R. Essenī laudantur à Iosepho. 91

Monachos in uijs publicis offendi in 92

uehiculis & equis ac mulis taxat Eras.

n s R. Hoc

- 92 R. Hoc multis alijs bonis uiris displicet.
- 93 Monachorū cœnobarū uitā & mores & possessiones in cōmuni inique taxat.
- 94 Erasmus. Monachos & eorū professionem ab Erasmo damnari cōcludit Pius.
- 93,94,95 R. Vtrumq; falsissimū est. Velut & illud quod mox sequit̄. Monasticā uitā & religionē professos suggillat Erasmus.
- 96 Monasteriorū esse modū inique censet Erasmus in lib. de instit. principis.
- 96 R. Etiam optimis in rebus modus optimus. Quicqd̄ immodicū in uiciū ruit.
- O.
- 97 Omittere uxorē propter fornicationē unusquisq; potest, nemo tamen cogitur, & ita nō tam dura est conditio coniugij, ac eam censet Erasmus.
- 97 R. Atqui talis uisa est Apostolis in Euā
- 98 Opera cuiuscunq; bona tanq; (gelio. seruorū sint inutilia existimat Erasmus.
- 98 R. Hoc manifestum mendaciū est. Doceo nos extenuare debere nostra bona opera, ut deus illa magni faciat.
- 99 Opera bona digna sunt mercede, sed nō salute æterna &c. sicut nec seruorum bona opera merēt̄ ex cōdigno libertatē.
- R. Contrarium

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

R. Contrarium docuit Natalis Beda. 99
Vide censorum concordiam.

Ornatum temporū Eras. inique taxat 100
ob baptisteria, candelabra, imagines
sanctorum, cantus, organa &c.

R. Imò hoc impie mentitur Elenchus. 100
Quidam in Colloquijs notat immodica
impendia cuiusdam monasterij, in quo
erant baptisteria aurea, altare argenteū
inauratū, candelabra aurea aliāq; innu-
mera. Nec tantum damno, nec organa si-
rite fiant.

P.

Papæ & episcoporum tituli, ut uocentur 101
domini, non sunt illis indigni.

R. At ut ante dixi secus uisum est Hieronymo, qui admonet illos, ut se meminerint sacerdotes non dominos.

Pisculenti dies quos moleste fert Eras. 102
R. Nec mirū, offendūt ualitudinē meā. 102
Nec hoc tamē dixit Eras. sed Epicureus
quispiā in Colloquijs, qui ibidē refellit.

Principū & præsulū mores deprauatos 103
recenset per risum Erasmus.

R. Non Erasmus sed Moria. Et deprauata per risum corrigere ciuilitas est.

Q.

Q.

104 Quaestiones theologicas inique taxat
Erasmus.

104 R. Friuolas aut superfluas duntaxat.

R.

105 Reges & principes & aulicos omnes
taxat Moria Erasmi.

105 R. O foeminam petulantem. Ampute-
tur illi lingua. Quanquam hic mentitur
Elenchus.

106 Religionem monachorum ridet,
eamq; factitiam uocat Erasmus.

106 R. Hic cū Pio delirat Elenchus. Non
enim ego sic eas appello, sed Beddā no-
to, qui hac uoce sit usus, qua theologi re-
centiores significant instituta uitæ ab
hominibus addita.

107 Romani pontificis sedes & potestas
impie uocatur ab Erasmo palliata Chri-
sti nomine tyrannis.

107 R. Potestas absq; scientia & pietate ty-
rannis est. Si nulli fuerunt tales pontifi-
ces, habet quod stomachetur. Vitia no-
tantur non potestas, quam solam esse nõ
oportet. Sedes nusquã culpatur, de mul-
tis sefforibus alij multi questi sunt.

S.

S.

Sacerdotes non omnes sunt episcopi, 108
nec unquam fuerunt.

R. Nec hoc dixi, quanquā docuit hoc 108
Hieronymus presbyteros eos appellās.
Postea distincti sūt presbyteri ab episco-
po, qui tum sacerdos appellabatur.

Sanctos diuersos, & in diuersis locis 109
ac pro diuersis, ac eisdē operibus implorari ridet Erasmus.

R. Superstitionem in hisce rebus ridet 109
Moria.

Scripturarum sanctarū & earum scri- 110
ptorum autoritati multū derogat Eras.

R. Multum hic mentitur Elenchus. 110

Sensui proprio nō licuit inniti Erasmo 111
contra Augustini & omnium theologo-
rum sententiam de mendacio.

R. Non dixi falsa, sed à sensu commu- 111
ni abhorrentia.

Sepeliendorum prophanorū in fanis 112
communibus morem nō probat Pius.

R. Condemnat ergo publicam eccle- 112
siæ consuetudinē, quod toties impingit
mihī.

T.

Templorū ornatū & funebres ceremo- 113
nias

nias taxat Erasmus.

113 R. Verum, sed immodicas, aut superstitiosas.

114 Theologos à Christo delendos impie censer Erasmus.

114 R. Quæro an nulli sint fuerintuè monachi ac theologi tyrannicis moribus? Si sunt, ut sunt heu nimium multi, quid peccat, qui orat ut Christus populum suum à talium liberet tyrannide? Nec est necesse ut aboleantur à Christo, satis est si corrigantur. V.

115 Venerationi sanctorum nihil nimium impenditur ab eorum cultoribus.

115 R. Utinam hic prædicaret uerum. Sed res palam reclamationat.

116 Virginitatem & coelibatū matrimonio postponit Erasmus.

116 R. Satis erat hoc mendacium semel recensuisse.

117 Vnum esse patrem, filium & spiritum sanctū non rectè interpretatur Erasmus.

117 R. Imò rectissime, uidelicet natura & uoluntate.

118 Vota despicit & deridet Erasmus.

118 R. Falsum est, nisi intelligas de uotis perperam

SCHOLIA PER ERAS. ROT.

perperam susceptis.

Voto solemnī astrictus religioni non 119
potest per ecclesiam dispensari in ijs que
de substantia uoti sunt & precipua eius.

R. Contrariū docet Card. Caietanus, 119
& facit summus pontifex.

Vota sanctis fieri ridet. 120

R. Moria, si adsit superstītio. 120

Votum Hierosolymitanum impie irri 121
det Eras. & res sacras illic habitas.

R. Aliquis dissuadet cuidam illud uo/ 121
tū, ne suscipiat. Nec omnibus laudi dan/
dum currere Hierosolymam.

Voti solennis à simplici uoto discrimē 122
men, quod tamen negat Erasmus.

R: Discrimē quod Thomas & alij ad/ 122
ferunt, Scotus reijcit. quod ipse adfert,
nullius est momenti; quærat̄ aliud.

F I N I S.

In dilutione.

pag. 3. uers. 13. lege, sed dum aduersus
confictum &c.

pag. 41. uers. 4. scribe, suaforem. Item
uers. 9. existimante.

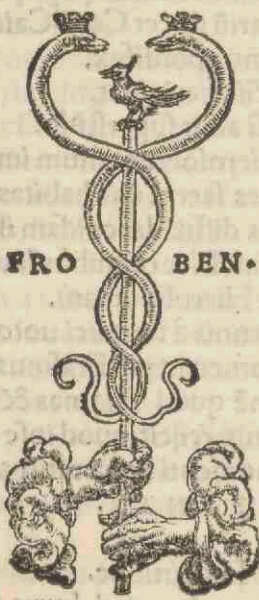
In officina Frob. M. D. XXXII.

L57962-E

SCHEMATA TAB. HERAZ. ROT.

perpetua solentur
Vna solentur alius adhiberi non
potest per certam dispensationem in
aliquo casu non nisi per scripturam

111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300

